

SVOBODA

MESEČNIK SLOVENSKE KOROŠKE

LETNIK V.

ŠTEVILKA 1

1952

Slovenska prosvetna zveza je po drugi svetovni vojni s svojo založniško dejavnostjo na področju ljudske prosvete vršila med koroškimi Slovenci skorajda pionirsko delo.

„Koledar Slovenske Koroške“, ki je šel letos že petič med naše ljudstvo, se je takoreč kot letni almanah koroških Slovencev s svojo pestro, domačo vsebino med našim ljudstvom tako udomačil, da mu je postal vsakdanji spremljevalec v njegovem politično-kulturnem stremljenju, pa tudi v njegovem gospodarskem življenju.

S „Svoboda“ je Slovenska prosvetna zveza koroške Slovence še bolj povezala v slovensko kulturno celoto, ker je na eni strani z odkrivanjem in osvetljevanjem zgodovine in s pravilnim prikazovanjem naše politične, kulturne in socialne problematike našemu človeku na Koroškem pomagala pri določitvi njegovega mesta v današnji stvarnosti, na drugi strani pa ostalim Slovincem vedno spet pokazala, kako mnogostransko, še vedno neraziskano in nepoznano je tako imenovano „koroško vprašanje“. Priznamo, da ima „Svoboda“ mnogo pomanjkljivosti, da je jezikovno šibka, da predvsem še ni postala v zadovoljivi meri ogledalo avtohtonega literarnega ustvarjanja koroških Slovencev, toda ob vseh napakah je vršila in vrši svoje poslanstvo med ostalimi slovenskimi revijami.

Zato nikakor ni morda znak neuspešnosti, če se je SPZ odločila, da odda lastništvo „Svobode“ Dravski založbi, temveč je to storila iz vzroka, da se razbremeni vseh komercialnih poslov in tem bolj posveti praktičnemu organizacijskemu kulturnemu delu. Ta odločitev je bila tem lažja, ker nespremenjeno uredništvo jamči, da bo „Svoboda“ tudi v bodoče izpolnjevala svoje visoko poslanstvo kulturne povezave koroških Slovencev z narodno celoto.

Dravska založba posveča svojo prvo številko za desetletnico nasilne izselitve spominu te največje tragedije v trpljenja polni zgodovini našega ljudstva. Naj nas žalostni spomin te grozote ne plaši, temveč združi vse brez razlike v obrambi naših pravic, da naše ljudstvo nikdar več ne bo trebalo doživeti usodo trpinke Miklove Zale.

Tudi k temu hoče „Svoboda“ prispevati svoj del; zato jo sprejmite z odprtim srcem in globoko ljubeznijo tudi v bodoče!

VIKTOR KONJAR

Koroškim bratom

(OB DESETLETNICI UPORA IN IZSELITVE)

Ponosno ste dvignili z nami se, bratje,
ko tujec zaslužnil je našo zemljo,
mogočno ponesli ste prapor upora:
nikoli več tujec nas tlačil ne bo!

Z ljubeznijo v boj ste odšli za svobodo,
s krvjo napajali tla ste bojišč,
kot talci umirali, polnili žrela
nikoli nasičenih ste taborišč.

Zdaj k nam kakor zarja prišla je svoboda,
vsa topla, pojoča in polna luči,
rojena iz velikih žrtev trpečih
in iz mučeniško prelite krvi.

K vam, bratje, s koroških poljan onkraj meje,
tam onkraj ponosnih slovenskih gora,
ki tudi — kot mi — ste ji vse darovali,
k vam zarja pravičnega dne ni prišla.

A pride še dan, ko ne bo več nesloge,
in bratstvo vseh ne le up vaših sanj,
ko najveličastneje se vam poplača
vse, kar žrtvovali, teptani, ste zanj.

Selili so nas . . .

Aretacije v aprilu 1941

Začetek aprila nam je obljubljal krasno zeleno pomlad. Povsod je že brstelo in naš sadni vrt onkraj ceste nas je silil, da bi pozabili hudo zimo. — Cvetna nedelja 1941. Oče se je bril in jaz sem opazovala skozi okna kmečke izbe, kako so nosili „prajtlne“¹⁾. Tedaj pride mati z novico, da so Nemci napadli Jugoslavijo. Pravzaprav smo se vsi oddahnili. Prepričani smo bili, da končno sedaj Jugoslavija vendarle ne paktira s hitlerjansko Nemčijo.

Oče je molčal, mati pa vzdihnila: „Sedaj se križev pot šele začne.“ Popoldne smo sedeli otroci na vrtu. Sosedov Miha²⁾ je škodoželjno pripovedoval, kako bo sedaj Hitler vse te „jugošlave“ tam doli premagal. Razjezil me je, da bi ga najraje spodila domov. Čez čas se je pricemeril moj najljubši brat — France — domov³⁾: „Jugoslavijo bodo premagali! Kaj bo sedaj z nami?“ — Da, kaj bo sedaj z nami! Kakor mora je ležalo nad našo hišo. Nemčurji z vasi so nam očitno pokazali, da nas ne bodo več dolgo trpeli med seboj, boječi pa so se nas izogibali.

7. aprila ob pol sedmih zjutraj se je ustavil avto pred durmi naše hiše. Slutila sem, kaj bo. Vstopil je žandar in vprašal po očetu. Čez čas so ga prignali v sobo. Tiho je vstopil in prosil, naj mu prinesem vode za umivanje. Zdel se mi je tako silno star. Bolečina mu je gledala iz oči. Mama je jokaje spraševala, kaj bo z njim. Osorni „Ruhe“ (mir) jo je prisilil k molku. Ni trajalo dolgo. Zunaj se je ustavil tovorni avtomobil. Na njem so bili že: Valentin Brugger p. d. Bolt iz Most, Edi Rautar p. d. Bedenč iz Melan, Lojze Brugger p. d. Oman iz Most, J. Oswald p. d. Hribar iz Pazerj in Franc Popatnik p. d. Kovač iz Melvič. Motor je brnel;

kakor udarce sem čutila enakomerni ropot. Kratko slovo — in oče je bil v avtu. „Križ postavite — lesen križ na sveži grob mojega očeta,“ je zavpil p. d. Bolt, ko je voz že odhajal.

„Tako, to je prvo“ — so bile materine besede. Kdo bi mogel razumeti, kako čudno mi je bilo v duši. V hiši je bilo tako pusto, razmetano, tiho. V kuhinji se je usekovala mama, sestra je šla molče za delom — midva z bratom sva postopala. V šolo nisva šla. Pred hišo je bilo polno blata; siv dan je vstajal izza Dobrača, kamor se je izgubilo ono brnenje stroja, ki nam je odpeljal očeta.

Mama je poslala brata Franceta k Valentinu Wallnerju p. d. Makuli v Napole po neko potrdilo, ker je bil tedaj „Bauernführer“ (kmečki vodja). France je vstopil pri Makuli in pozdravil: „Dobro jutro,“ Makula pa ga je jezno zavrnil in rekel, naj gre še enkrat ven in pozdravi: „Heil Hitler“, češ: „Vas bomo že še navadili!“ Tudi p. d. Boltinja iz Most je šla k Makuli jokati in prositi, da bi ji pomagal dobiti moža iz zapora. Cinično jo je zavrnil, da se čudi, zakaj niso odpeljali vse družine aretiranih gospodarjev.

V šmohorski meščanski šoli, ki sva jo obiskovala z bratom Francetom, niso izvedeli, kako in kaj je bilo pri nas. Z bratom sva požirala, kadar naju je med uro stiskalo v grlu; solze sva skrila soščolcem. Najino bol in skrb za očetom nisva odkrivala učiteljem. Bila sem zelo zadovoljna, da nisem hodila v šolo v Melviče, kjer bi me škodoželjni pogledi sosedovih preveč zbadali. Vem, da bi nam v Melvičah tudi Ana Perhinig, ki je takrat tam učila, ne prizanesla. V Šmohorju pa so bili večinoma nemški otroci. Ti so imeli svoje skrbi, kar nas je pa bilo iz brške občine in so nas zmerjali z „Windische“, smo držali močno skupaj. Vedno smo bili v učenju prvi in tako smo od pravičnih učiteljev izsilili priznanje.

¹⁾ butare.

²⁾ Miha Turnar p. d. Slejkov v Dolah.

³⁾ Prišel je od sosedu Pippa p. d. Rošpaha, kjer so mu to povedali.

Dolgo ničesar nismo izvedeli, kaj je z oni-
mi, ki so jih bili odpeljali. Nekega dne pa je
prišlo pismo iz beljaškega zapora, ki ga je bil
oče skrivaj oddal. Lačni da so in nič da ne
vedo, kako in kaj. Izvedeli smo, da je v Be-
ljaku vse polno Slovencev iz Spodnje Ziljske
doline in Zgornjega Roža zaprtih. Iz naše
občine pa je bil med njimi še Jože Felaher
p. d. Trbišnik iz Melvič, ki so ga bili najprej
mobilizirali za nemško vojsko, potem pa ga
kot vojaka aretirali in prignali v zapore v Be-
ljak.

Mama je tekala po vseh mogočih uradih in
prosila za očeta. Pomlad je bila tu. Na polju in
v domu je kričalo delo iz vseh kotov. Mama
in sestra Lojzka, 15 let staro dekle, sta bili
sami. Midva z bratom Francetom sva hodila v
šolo v Šmohor. Vseh se nas je loteval obup.
Toda delali smo in čakali; zorali smo njive in
vse posejali. Čez mesec dni smo slišali, da so
prišli vsi iz naše občine domov, očeta pa ni
bilo od nikoder. Seveda, bil je pač jugoslovan-
ski državljani! Tedaj se je pojavil pri nas nek
žandar po imenu Klantschnig in nam skrivaj
svetoval, naj vložijo mati prošnjo. Povedal je,
kako naj jo utemelji. (Žandar je pozneje izgu-
bil službo in kakor sem zvedela leta 1951 v
počitnicah doma, so ga Nemci ubili.) — To je
pomagalo. Čez 14 dni po vloženi prošnji —
bilo je to sredi maja — se je oče vrnil. Tam
pri svojem delovnem orodju je nekaj poprav-
ljal, ko sva po šoli vstopila s Francetom v hišo.
Od veselja nisva vedela, kaj bi. Imeli smo ga
zopet med nami! Oče je bil suh in — osivel
je. Povedal je, da mu je bilo najhuje, ko so od-
vedli iz celice p. d. Bolta, Kovača in Rautarja,
s katerimi je bil skupaj, njemu pa odgovorili
na vprašanje, kaj bo z njim, naj molči. „Tak-
rat“, tako je nama pravil, „sem čutil žalost,
obup, jezo in hrepenenje v taki meri, kot že
dolgo ne. Zunaj pred zamreženim oknom je
prepeval škrjanec, v duhu sem videl zeleneti
domača polja in razcvitati travnike, ki bodo
zdaj, zdaj godni za košnjo. Vedel sem, da je
doma obema bregjima kobilama potekel čas.
Kdo ju bo oskrboval, ko bosta žrebili? Nekje v
daljni sinjini pa se je iz dneva v dan bolj sve-
tilo sonce in razgrevalo domače njive, ki bo-
do morda mrtve, neobdelane tožile po gospo-
darju. Ven, ven — delat! Zblaznel bi! Stražar

pa mi je samo povedal, da me nameravajo po-
slati v Celovec...“

Sredi maja so očeta brez pojasnila — iz-
pustili. Taktika nacistov se je torej nekoliko
preduргučila!

Množične selitve 14. in 15. aprila 1942

Minilo je leto. Ker je bila zima pri nas hu-
da, smo vzeli staro mamo,⁴⁾ ki je bila odkar
je stari oče umrl, sama na posestvu pri p. d.
Plicu v Mostah, k nam v Dole. Nekam težko
se je poslavljala od vrta, hlevov in vsakega
koščka v hiši. Saj sta tu živila z možem Fran-
cetom 45 let trdo, a burno življenje, čeprav
stoji hišica na samem. Od tu so ji bili vzeli
moža, ga odpeljali v zapor, da so ga potem
sodili in opljuvali, ker se je preveč potegoval
za svoje koroške Slovence. Oh, kako živo je bil
babici oni dogodek v Šmohorju še v spominu.
Peljali so ga bili namreč skozi mesto. Polno
ljudi je bilo zbranih, saj je bila pravda znana.
Ta bojeviti Grafenauer, ki je s svojim pogle-
dom odgrinjal megle pred bodočnostjo in s
svojo samozavestno borbo za Koroško vlival
vero v vse, ki so bili manj trdni, je bil zaprt
in razni Kuhni, Gassarji, Merlini in drugi
Nemci ter nemčurji so mu pljuvali v obraz.
Da, tudi babica in njene hčérke so gledale
žalostni prizor. Ravnali so z njim tako grdo,
da je v enem mesecu shujšal za 25 kg.⁵⁾

Komaj pa je bil zopet na prostem, se je nje-
gova težka borba za koroške Slovence znova
začela. Zopet so mu grozili, da zanj ni mesta
na svetu. On pa ni odnehal in ona je trpela ob
vsem tem skoraj več kakor sam. Da, viharji
so bili dnevi, dokler ga zahrbtna bolezen ni
prikovala tamle na posteljo — in, ko mu je že
smrt podajala roke, je trdno veroval v življe-
nje, v pravico, ki se je za njo vse življenje
boril. Po smrti je ostala babica sama na po-

⁴⁾ Alojzija Grafenauer, žena Franceta Grafen-
auerja, poslanca koroških Slovencev.

⁵⁾ France Grafenauer je bil v marcu 1916 na svo-
jem domu aretiran in odpeljan v zapore v
Šmohor, Beljak in Celovec. Dne 26. maja 1916
pa so ga vkleknjenega pripeljali iz zaporov v
Celovec v Šmohor in ga sodili pred posebnim
vojaškim sodiščem na pet let težke ječe. Kuhni,
ki je bil ovadil Grafenauerja, je bil državni
gozdar in stanoval v Limarčah v občini Brdo,
Gasser je bil trgovec in gostilničar, Merlin pa
okrajni glavar, oba v Šmohorju. Vsi trije so
sodelovali pri denunciacijah Grafenauerja.

sestvu pri p. d. Plicu. Mir je bil in čas je imela za premišljevanje. Sedaj pa se je poslavljala. Njeni pogledi so se še med vožnjo vračali tja gor na hrib k stari tepki, lipi in kapelici. Ali je slutila, da se ne bo več vrnila?

Vedno, kadar smo sedeli doma skupaj pri mizi, so govorili o politiki. Zelo malo sem razumela o vsem, le slutila sem, da se bližajo še nemirnejši dnevi. Iz dneva v dan smo slišali vesti o izselitvah. Vedeli smo, da streljajo nacisti v Jugoslaviji cele družine... Kaj bo z nami? — to je bilo tisto neizgovorjeno vprašanje, ki nas je kakor mora težilo.

Nekoč smo sedeli pri večerji. Stara mama je nena doma rekla, da bodo prišli pónjo in jo vzeli. „Kaj pa bodo z vami?“ je smeje dejala sestra. Ali je bila to slutnja?

15. april 1942 zjutraj. Kakor prvi mejnik se je vrezal globoko v spomin. Z običajnim „srečno“ sva preskočila z bratom Francetom prag hiše. Pomladni hlad naju je objel. Pri srcih nama je bilo tako čudno. Med hojo h kolodvoru v Goriče — Borlje sva se pogovarjala, kako lepo je, da imava dom. Obžalovala sva sestro Elo, ki je bila v Jugoslaviji in ni mogla priti niti vsako leto enkrat na obisk. Le kaj, da sva se tisto jutro potapljala v misli, ki se jih sicer nisva lotevala, saj nama je dala skrb za šolo dovolj gradiva za razgovor!

Kakor po navadi, smo imeli ves dan pouk. Med opoldanskim odmorom stopi brat k meni in mi reče ves blede, da doma nekaj ni v redu. Štokarjev⁶⁾ da mu je povedal. Zavrtelo se mi je — tedaj je zazvonilo. Tako po uri pa je vstopil gesta-

⁶⁾ Mörtil, p. d. Štokarjev na Brdu.

povec v razred — za njim pa moj oče. Brez pojasnjevanj sem vzela knjige in tekla k njemu. Bolje bi bilo, da ne bi bil prišel z njim. Le zakaj je stiskal trdo ustni, da ni prišlo niti besede iz njih? Obup mi je trgal srce...

Gestapovec nas je gnal po Šmohorju, da so se ljudje ozirali. Nato smo se vsedli v avto in se odpeljali proti domu. Vožnja se mi je zdela zelo dolga. Oče, brat in jaz nismo spregovorili, ko smo se peljali mimo naših polj.

V Dolah, domači vasi, pa je bilo vse v zmedu. Dva velika avtomobila sta stala pred našo hišo.

V zbiralnem taborišču v Žrelcu

Okoli pa so bili ljudje, otroci so jokali, ženske vpile, moški postajali . . . In povsod je bilo toliko sivega blata. Pust dan je bil. Jezilo me je, da so nas vsi tako gledali. Nekaj jih je bilo, ki so ob senzaciji uživali, nekaj jih je jokalo, nekaj pa skrivaj nasmihalo. Vedela sem, da jih le malo čuti z nami. Vsi, ki so bili naši, so sedeli v avtomobilu. Felaherjeva družina, Rauterjevi, melviški Kovač s svojimi šestimi otroki, ki so se stiskali prestrašeno v kotu nad svojimi culami, Boltovi ter naši. Čakali so samo še na naju. Boltovi so imeli 14 dni starega otroka, ki je jokal, mlada mamica pa je bila smrtno blede. Tam zadaj pa je, kakor da je ne bi bilo, čisto pogreznjena v svoje misli, sedela stara mama. Šele, ko sem jo zagledala, me je začelo daviti nekaj v grlu . . .

Avto je odpeljal. Gestapovcem so gledale iz vseh žepov klobase. Smeje so se hoteli pošaliti z mojo sestro Lojzko. Ta pa jim je obrnila hrbet.

V zbiralnem taborišču v Žrelcu

Mrak je že bil, ko smo se ustavili v Žrelcu pri Celovcu pred nekimi barakami. Vse polno izseljencev se je prerinilo k nam. Obsipali so nas z vprašanji „od kod, kam?“ Nad vsem ropotom pa se je drl nekdo v zvočnik, klical je imena tistih, ki so jih še isti večer odvažali s taborišča na vlak.

To, da nas je več, me je nekako potolažilo. Taborišče je bilo zelo veliko. Kakor nametano so stale barake naokrog. Gestapovci so nas peljali v številko 10. Zdelo se mi je, da sem stopila v hlev. Ob plankah je bila nametana slama. Od sredine jo je ločil nekak nizek plot, kamor so se vsedli oni, ki niso imeli več prostora za ležanje. Sredi sobe je stala železna peč.

Zaradi slabega zraka nismo mogli zaspati. Stisnili smo se k vratom, kjer je bilo še nekoli-ko prostora. Na spanje nismo mislili, čeprav smo bili od vsega napora zelo trudni. Ležali smo na slami, možje pa so sedeli na tisti pregraji, ali stali ter se pogovarjali o tem, kaj bo. Pravzaprav sem bila nekako vesela, ker sem čutila, da nismo osamljeni. Mnogo nas je na Koroškem, ki se nas germanizacija ni bila oprijela — in med nami so bili možje, trdni kakor skala: Brugger, moj oče, Lapuš, Smrtnik, Prušnik, Gril in še mnogo, mnogo drugih. Če so nas mislili Nemci z izselitvijo uničiti,

so se zelo zmotili. Nasprotno! Združili so nas. Spajati so nas začele trdnejše vezi. Iste težave, skrbi, misli in stremljenja — ista usoda je povezovala drugega z drugim.

V slabo razsvetljeni baraki, sredi slame, na kateri so ležali preplašeni otroci in izmučene matere, so možje kovali načrte za bodočnost, obujali spomine na boje v preteklosti. To je bilo davno. Takrat so šli mladi v boj proti vsem nemškim „Prügelbandam“ in hinavskim propagatorjem. Bilo so živo povezani, potem pa je nepravilna pest udarila vmes, in ko so postale Karavanke usodna meja, so zatirali in uničevali nemški nestopneži vse, kar je bilo slovenskega. Dvajsetletno ponemčevanje je mnogo pokvarilo, vsega pa le ne. Tam v gorah in dolinah, v vaseh in na samotnih kmetijah so tleli plamenčki, ki so potrebovali samo malo bolje sape in že so se razvneli v vroč ogenj. In prav ta ugodni veter je začel pihati, ko je začela „Volksdeutsche Mittelstelle“ s svojo akcijo med koroškimi Slovenci.⁷⁾

Smele sanje mladosti so se obujale med starejšimi, izkušenimi. Oči so se jim svetile v trdnem upanju, da bo ta boj odločilen. Sovjetsko zvezo so tedaj še smatrali za edino rešiteljico Evrope, gledali so na njo z očmi slovanskega zaupanja — slovanske zavesti. Premetavala sem se po ležišču in poslušala. Nisem in nisem mogla zaspati. Zunaj se je začelo daniti. Za Karavankami je vstajal dan, prvi dan v pregnanstvu. Šla sem ven, se skrila za barako. Zaman sem iskala odrešilno misel, ki bi me dvignila iz tope brezbriznosti. Vse dopoldne so se zbirale po taborišču gruče. Kaj pa to? Zaslišala sem pesem. Pridružila sem se skupini. Zdelo se mi je, kakor da smo peli že vedno tako-le skupaj. Naš krog je postajal vedno večji, glasovi močnejši. Pridružilo se mu je staro in mlado. „N'mav čez izaro“. — Kakor krik se nam je izvijala melodija, se dvi-

⁷⁾ Ta družba je bila vključena v delo izselitve, preselitve in naselitve, ki se je vršilo pod vzhovnim vodstvom vojnega zločinca Maier-Kaibitscha še v sledečih uradih v Celovcu: „Gau-Grenzlandamtliche Umsiedlungsstelle“, poznejši „Gauhauptamt“; „Der Beauftragte des Reichskommissars für die Festigung des deutschen Volkstums“; „Deutsche Umsiedlungs-Treuhandgesellschaft“; „Deutsche Ansiedlungsgesellschaft“; „Gauverband Kärnten des VDA“ in poseben oddelek celovške Gestape, nazvane „Geheime Staatspolizeistelle“, Celovec.

gala in udarjala tja na stene Karavank, da so zaječala stoletna drevesa, otožno zašumeli vrhovi smrek. Plavala je čez jezera in reke, tja gor v Ziljo, odmev je iskala v Podjuni in Rožu. Vsak jo je poslal v svoj kraj, z naročilom, naj pozdravi vse, kar mu je bilo ljubo . . .

Tedaj nas je nadrl gestapovec. Sestra Rdečega križa, plavolaska, s trdimi potezami in pruskim narečjem je nagnala dekleta lupit krompir. Za vse te smo bile sužnje. Da, prav nič ne pretiravam. Le zamisliti se moram še zdaj ob tako slepem fanatizmu, ob taki blazni veri v to, da so Nemci od Hitlerja in Boga poklicani „nadnarod-Herrenvolk“.

Dan je bil silno dolg. Vlekel se je, kakor lena dolga kača z ogabnimi križi na hrbtu in glavi. Hodila sem od barake do barake in iskala . . . koga že? Saj sama nisem vedela. Na trati so se na pol nagri sončili SS-Scharführerji, debeli SS-Biro-Angestellte (uradniki) in sestre Rdečega križa. Za nekim grmičem pa sem opazila deklico, ki jo je stresal jok. Šla sem do nje, da bi jo potolažila. Bila je Jagovčeva Marica.⁸⁾ Dopovedovala mi je nekaj, pa ničesar nisem razumela, razen „aj' a'u“. Nisem vedela, kako naj jo pogledam, kajti prav res, dvomila sem, da je Slovenka. Potem se je malo pomirila in mi — da — na pol nemško, na pol „pismeno slovensko“ (prepričani sva bili vsaj, da se tako govori pravilno) raztolmačila, da so ji odvedli starše že prvi dan izseljevanja. Ona pa je bila v Beljaku pri sorodnikih. Ko je prišla 15. aprila v domačo vas, je bila hiša prazna. Živina je tulila v hlevih. Od nekod se je pojavila deklica in ji razložila, kako in kaj. Marica ni vedela, kam naj gre. Javila se je policiji in ta jo je pripeljala v Celovec. Tako sva se končno le zapletli v „tekoč“ pogovor. Marica me je začela učiti a'j'ovsko rožanščino, jaz pa sem jo uvajala v komplicirano ziljščino, ki se govori in razume skoro samo še v našem kotu pri Šmohorju. Ziljani okoli Brda imamo zanimivo narečje polno starih oblik.

Ob vsej žalosti sva se z Marico le malce razvedrili in sklenili, da se bo držala nas, dokler ne bomo poizvedeli za njene starše.

⁸⁾ Posestnik Jagovc Franc p. d. Zablachan iz Apač je bil izseljen z ženo Marijo in tremi otroki: Francetom, Katico in Marico. Sin France je v izseljeništvu našel smrt.

Transport v taborišče v Nemčijo

Zvečer se je v taborišču oglasil zopet oni „Achtung, Achtung!“ („Pozor! Pozor!“) iz mikrofona. Klicali so nas skupaj, kakor smo doma vsako poletje zvečer na dolški in brški planini klicali krave, ko smo jih gnali v „tamarje“.⁹⁾ Le zvoncev mi še nismo imeli! Zato pa so nas šteli po kosih in nam povedali številke, ki smo si jih morali obesiti na vrvice okoli vratu. Klicali so družine — posamezne člane in nas nato porinili v nabito poln avto. Odpeljali so nas na celovski vzhodni kolodvor. Tam smo morali v vagone, ki so jih takoj, ko so nas prešteli in se prepričali, da smo polnoštevilni, zaklenili in zaplombirali. V kupeju je bilo zelo tesno. Na štirih dolgih klopeh nas je bilo 22, od tega 7 majhnih in 4 nekoliko večjih. Oken nismo smeli in tudi ne mogli odpreti. Skoraj zadušili smo se.

Tema je legala nad strehe in ulice Celovca. Zunaj je stalo na stotine koroških Slovencev, ki so prišli po slovo. Zvedeli so na nek način, kdaj bomo odšli, čeprav so nas hoteli naši „nadrejeni“ čisto po tiho odpeljati. Policija je branila rojakom, da bi prišli k vlaku. Nemir je bil vedno večji. Vlak je zapiskal v znamenje odhoda. Tedaj pa je, kakor hrumeči val, pridrvela vsa množica do nas. Naše misli in želje so se objemale v slovo . . . Vlak je vlekel — težko — trudno — toda vedno hitreje. Le še pesem se je slišala, potem je ropot koles zadušil še to. Ni še tema objela nebo. Razvedrilo se je bilo, le tu pa tam se je vlekel črn, težak oblak po njem . . . V vagonu je bilo tiho. Mama je bila bleda. V mraku so bile poteze njenega obraza še trpkejše. In oče? Molčal je, a iz oči mu je sijalo sovraštvo. Stara mati je slonela ob steni in premišljevala.

V Beljaku smo se ustavili. Tudi tu so nas čakali Slovenci. Odprli smo okna, kljub temu, da so gestapovci nad nami vpili in nam grozili. Človek postane tudi za grožnjo top in neobčutljiv. — Brnčani in drugi so bili pustili delo in prihiteli na kolodvor, da bi zadnjič pozdravili svojce. Straža je stala ob vlaku in ni pustila, da bi prišli bliže. Toda, saj tega niti

⁹⁾ Lesene stavbe — staje za živino na planinah v Ziljski dolini; če je pa hlev za živino, v prvi vrsti za krave, zidan, nad tem pa leseno poslopje za bivanje „planinčice“ in pastirjev, se taka stavba imenuje „fača“.

treba ni bilo! Globoko, kot še nikoli, smo čutili, kako smo si blizu. Niso pustili, da bi si stisnili zadnjič roke, branili so nam, da bi spregovorili kako besedo v slovo . . . Mi pa smo vedeli, da se razumemo. Naše želje so se objemale, molče smo izmenjali stotisoč misli in v bolest nenadne ločitve so se črtale prve poteze — prve, ki so po dolgem času imele zopet značaj kljubovalnega upora. Upognjeni hrbti so se začeli ravnati, usihale so solze na licih in stotero grl je zaklicalo v slovo „živio!“. To ni bil samo krik bolečine, vsa radost upa, vsa moč, ki je skozi stoletja tlela v ponižanih in zatiranih dušah slovenskega Korotana, se je sprostila v enem samem vzdriču. Nismo opazili, da je vlak že potegnil. Šele, ko je para lokomotiva zadušila zadnje pozdrave onih na kolodvoru, smo se streznili. Pogreznili smo se v temno tišino. Na srca nam je legala težka mora, ki nas je dušila in nam počasi brezobzirno in hladno upihovala plamenčke upanja. Pisk lokomotive se je tu pa tam ostro zavrtal v moreči molk.

Noč! Sedeli smo eden poleg drugega. Bledi obrazi so izstopali iz teme in imela sem vtis, da stoje tam nekje mračne prikazni, ki imajo samo izmaličene obraze. Bolna domišljija pa je prešla v sanje in kmalu je premagal nas otroke spanec. Prebudila sem se, ko smo stali na solnograškem glavnem kolodvoru. Tam smo dobili nekoliko vode. Ura je bila štiri. Svitalo se je že, ko smo se odpeljali proti Rosenheimu, mimo Münchena v Augsburg, Treuchtlingen in Nürnberg. V Erlagen-u, to je kakih 30 km iz Nürnberga, so delili naš transport. Polovico transporta so odklopili. Peljali so jih še naprej. Pozneje smo izvedeli, da so se vozili še 48 ur in pristali v Rehnitzu pri Stettinu (sedaj Ščečin na Poljskem) ob severnem morju.

V taborišču Frauenaaurach

V Erlangenu smo dobili prvič hrano. Sestre Rdečega križa so nam dale čaj. 17. aprila ob treh popoldne smo prispeli v vas Frauenaaurach. Tam nas je čakal Pfaffenberger, naš prvi „Lagerführer“ (vodja taborišča). Pozneje nam je pripovedoval, da so imeli v Erlangenu sestanek. Tam so jih poučili nadrejeni, da bodo dobili zelo nevarne ljudi v taborišče. Zato nas je prišel tedaj čakati strojnico. Tudi nek „bolničar“ je bil z Pfaffenbergerjem. Krstili smo ga pozneje za „Sani-ja“, ker je prišel po

nas s saniteto in je bil strah in trepet vseh otrok v taborišču. Ko pa je videl „Lagerführer“ nekaj moških, starih in mlajših žena z otroki, ki so nosili vsi svoje uboge cule, ga je postalo sram. Kako se je upravno osebje našega taborišča šele začudilo, ko je slišalo vsak večer našo ubrano pesem, nam je vodja taborišča šele pozneje priznal. Dodelili so nas v barake. V vsaki sobi, bilo jih je deset, je bila velika škrlatnordeča slika Hitlerja. V sobah je bilo po 20 postelj. Postlane so bile lepo. Prvič po dolgi naporni poti smo torej lahko upali, da bomo spali v čistem. Ker smo bili vsi umazani, je bilo prvo naše vprašanje po vodi. To je seveda zopet bil vzrok, da se je vodja taborišča čudil, saj je mislil, da smo pravi divjaki, ki menda niti ne vedo, da ni voda samo za napajanje živine. Rajhovci so bili sploh zelo slabo poučeni o nas. Pfaffenberger pa je bil izobražen in je pozneje mojemu očetu priznal, da mnogo razmišlja o nacistični taktiki. Ni bil hinavski. To smo kmalu spoznali. Bil pa je strog in zelo je pazil na red. Hujša je bila njegova žena. Iz šivilje je „zrastla“ v gospo „Lagerführer“. Utonila je v puhli domišljjivosti in nadutosti. Kjer je le mogla, nam je zapovedovala. Imenitno se ji je zdelo, ker je imela polno podrejenih okoli sebe.

Začelo se je torej življenje kopice koroških Slovencev v srcu Nemčije. Še nikoli ni imel koroški človek tako lepe priložnosti, da se je shajal z rojaki kot sedaj. Če bi bili nacisti to prej vedeli, nas ne bi bili začeli tako iztrebljati.

V skupnem življenju smo lažje prenašali skupno bol. Izvedeli smo, da je vse polno „koroških“ taborišč naokoli tako v Schwarzenbergu, Hesselbergu, Hagenbüchachu . . . Tudi izseljencev iz ostalih okupiranih pokrajin Slovenije je bilo mnogo. Začeli smo navezovati stike. Prišli pa so nam kmalu na sled. Začetna rahla kontrola je postajala strožja. Pregledovati so nam začeli pošto, prepovedovali pozneje za nekaj časa pakete; paziti pa so začeli, da nismo govorili z vaščani-domačini. Pozneje smo videli, da so civilni prebivalci, ki so trdili, da so Franki, dobri ljudje.

Veliko razburjenje so povzročili v taborišču odloki, ki jih je poslala celovška gestapo posameznim izseljencem, v katerih je bilo navedeno, da je njihova imovina zaplenjena v prid

države, ker so „sovrážniki države“. Vodstvo taborišča je z grožnjami prisililo izseljene gošpodarje in žene, ki so bili lastniki teh posestev, da so morali podpisati odlok o zaplembi kmetij, hiš in obrtovalnic.

Našo družino pa je trla še druga skrb. Stara mati se prav nič več ni počutila dobro. Postajala je bleda, suha. Hrana ji ni teknila, saj je bila vedno slabša. Zjutraj smo dobivali kavo, opoldne in zvečer pa vse vrste zasoljenih „Eintopf“ („enolončnic“). Imeli smo sicer k sreči še od doma nekaj hrane, toda stara mama ni mogla ničesar zaužiti. Kakor vedno, je bila tudi sedaj tiha. Le tu pa tam sem opazila na njenih tankih ustnicah trpek nasmeh. Sedela je vedno kje na soncu. Ali se ni v mislih zagledala v zeleno ravnico pri p. d. Plicu v Mostah? Od mladih let je živela v Mostah. Prišla je bila tudi v Jugoslavijo, da si ogleda deželo, ki je delal zanjo vse življenje njen mož, toda tožilo se ji vedno po hribčku pri Plicu, kjer človek zadihaja z naravo, se poti v vročem soncu, da obdrži svoj mili domek . . .

Stara mama se ni mogla sprijazniti z novim okoljem. Saj pravzaprav tudi časa ni imela. Na binkoštno soboto zjutraj ni mogla več vstati . . . Opoldne pa smo zaman čakali, da bi zaklenkal mrtvaški zvon nad človekom, ki je prvi postal žrtev nasilja v našem taborišču. Tri dni pred njeno smrtjo je namreč peljala „Lagerführerjeva“ žena staro mamo k zdravniku, ki je bil določen za naše taborišče. Bil je to znan človek, o katerem so govorili, da jih je že več

spravil pod zemljo. Mislim, da je to „uslugo“ napravil tudi babici. Po njegovih injekcijah je postajala čedalje bolj otekla, jezik se ji je valil in na binkoštno soboto je umrla.¹⁰⁾ Starejši ljudje so še bolj prebledovali kakor drugi, ko so zvedeli o njeni smrti. Da, imeli so vzrok, kajti pet jih ni več videlo domovine.

Čez dva dni je bil pogreb. Prejšnji dan sva se na tihem prikradli s sestro Lojzko na luteransko pokopališče. Tam je ležala stara mati na mrtvaškem odru. Ljudje-tujci so jo bili okrasili . . . Še vedno lepi lasje so se ji ovijali okoli visokega čela. Ustnici je imela trdo stisnjeni, kar modri sta bili. Ob svitu sveč se nama je zazdelo, da se rumeni obraz spreminja. Postalo naju je strah. Odhiteli vsa proti taborišču. Tam se je pripravljala moški pevski zbor na pogreb. Vsi prebivalci taborišča so bili potrti. Izgubili smo bili člana velike družine . . .

Majnik se je razbohotil, da je bilo ozračje prepolno cvetnega vonja. Sonce je bilo toplo, le tam izza juga so prihajali oblaki. V taborišču smo bili vsi črno oblečeni. Pripravljali smo se na pogreb. Šla sem z mamo in očetom. Počasi smo hodili. Molčali smo, oče in mati se nista mogla potolažiti. Na pokopališču je bilo zbranih polno Nemcev. Vaščani so čutili z nami, kolikor so to mogli. Nek duhovnik iz sosedne vasi je govoril. Pripravili so bili tu-

¹⁰⁾ Alojzija Grafenauer se je rodila 12. februarja 1871 kot hči kmeta Matevža Hebeina p. d. Pečnika v Mostah, dne 9. februarja 1891 se je poročila s Francetom Grafenauerjem in dne 23. maja 1942 umrla.

Izseljenke Alojzija Grafenauer, poslančeva žena, njena sestra in soseda

di slovenski govor, slovensko se nismo smeli posloviti od stare matere. Ko pa so spuščali krsto v hladno, tujo zemljo, je Prušnikov moški pevski zbor zapel: „Gozdič je že zelen...“ in „N'mav čez izaro“. Tedaj se je neizmerna bolečina sproščala v vročih solzah, ki so padala na tuja tla. Tudi pri Nemcih ni ostalo niti eno oko suho. Nehote sem se obrnila proti „Gretli“, „Lagerführerjevi“ ženi. Je to ženska, človek? Okoli usten ji je igral satanski posmeh... Dobro se spomnim, kako mi je sunovit veter osušil mokre oči. Premagala me je jeza. Le počakaj, še ni vseh dni konec! Premagovati sem morala skušnjavo, da bi jo udarila v zvito lice. Tedaj me je stisnil nekdo za roko... Bila je mama...

Na delovnih mestih po Nemčiji

Življenje v taborišču se je izpreminjalo. Po dveh mesecih bivanja v taborišču je prišel odlok, da bodo morali skoro vsi moški od 16. do 50. leta v Mainz na delo. V taborišču je završalo. Ali je res? Ali je to le pretveza in ne bodo morda naredili z njimi enako, kakor z onimi, katerih žene in otroci so bili v taboriščih na Ratsbergu blizu Erlangena? Ves nemir ni pomagal. 16. junija so odvedli mnogo moških iz taborišča na delo v Mainz in Nürnberg. Trgati so začeli naš krog. Naslednjega dne je vzela Smrtnikova družina, ki je bila iz bližine Železne Kaple, slovo.¹¹ Nekdo je bil doma dosegel, da jih je izpustila „Volksdeutsche-Mittelstelle“ iz svojih krempljev. Slovo je bilo zelo težko. Družino smo dolgo pogrešali, saj so bili vsi njeni člani izvrstni pevci.

Kmalu pa so začeli „razdajati“ tudi dekleta in žene na razna delovna mesta. Kar je ostalo moških, so se vozili na delo v Erlangen. Moj oče je pomival steklenice pri nekem Resenscheku v erlangenski tovarni. Tam je bil tudi Anton Smeričnik iz Borovelj. Spominjam se, da je oče jeseni in pozimi tu pa tam tožil, da ga zebe in... da je lačen. Da, hrane nismo dobili dovolj. Če nam ne bi bila pošiljala sestra Ela iz Maribora in teta Jera iz Kamnika, bi bili stradali. Spominjam se, da Jagovčeva družina iz Apač ničesar nikoli ni dobila. Ni-

¹¹) Družina Smrtnika Franca in Uršule je doma v Kortah, obč. Bela. S starši so bili še izseljeni otroci: Milka, Bernarda, Marica, Katica, Rezi-ka, Vida in France. Vrnili so se 27. junija 1942 domov.

koli pa niso tožili. Vedela sem, da so bili vedno lačni. Sicer pa smo drug drugemu pomagali, kolikor smo mogli.

Dekleta so pošiljali za služkinje k visokim SS-ovcem ali k njihovim prijateljem. Žene so hodile od doma na delo. Ko sva bila z bratom stara 14 let, so naju vzeli iz šole. Franceta je oddelil Lagerführer k nekemu kmetu za hlapca. Wunder — Francetov šef — je imel lepo urejeno posestvo. Bil je hud nacist in je večkrat grdo ravnal z bratom. Hudo je bilo tudi, ker France ni imel obleke. Zato je prihajal ob nedeljah popoldne domov. Mama ga je oprala in zakrpala, da se je mogel preobleči. Meni pa so dali otroke v otroškem vrtcu.¹²) Bila sem prav za prav sama še otrok. Imeli so me radi. Tudi jaz sem bila vesela, da sem bila lahko med „drobižem“. Morala sem govoriti nemško z njimi. Kadar pa smo šli v gozd, in to se je zgodilo vedno, kadar je bilo lepo vreme, so otroci vedeli, da govorijo lahko slovensko. To smo divjali po gozdu! Za vsakega hrošča, metulja in vsakega kuščarja smo vedeli. Hodili smo gledat, kdaj in kje imajo ptički mlade. Opazovali smo rastline in ugotavljali, kakšne so, za kaj jih rabimo. Pustila sem, da so se v gozdu razživel, saj so jih v taborišču opazovali kakor kaznjence. Stari „Sani“ je strašil s svojo plešo za vsakim vogalom in jezno odpiral brezzobna usta, kadar je planil z dolgo palico po kakem grešniku, ki je dal svojemu glasu preveč duška ali je razposajeno skakal po negovani travi. Nekoč smo pripravili za materinski dan majhno presenečenje za mamice. Dobila sem barvan papir. Iz njega smo izrezavali drevesa, hišice in cvetice ter jih nalepljali na lepenko. Na hrbtno stran pa sem napisala v slovensščini kratke verze v pozdrav. Ko so otroci veselo odhiteli k materam s svojimi darilci, jih je prestregla „Gretla“. Videla sem, kako je obračala lepenke. Takoj je poklicala svojega moža in mu nekaj razlagala. Tedaj je bil še Pfaffenberger komandant taborišča. Zvečer me je poklical v pisarno in me vprašal, kaj piše na tablicah. Raztolmačila sem mu. On pa mi je rekel, da bi mi lahko zelo škodoval, če bi javil to dalje. Obljubiti sem morala, da ne bom več, in on je sklenil na otroški vrtec malo bolj popaziti. Od takrat sem bila

¹²) V otroškem vrtcu taborišča v Frauenaurochu je bilo 45 slovenskih otrok.

Konj ni treba, če sužnji vlečejo ...

bolj oprezna. — Otroci so me izčrpavali, ker sem morali biti pri njih ves dan. Najbolj sem se veselila na nedelje. Tedaj je prišel brat France domov. Prihajali so tudi drugi, ki so bili raztreseni po raznih delovnih mestih. Vsaka dva meseca so nas smeli obiskati v taborišču. Zjutraj smo morali ob nedeljah vsi k „apelu“. To je bil nek sestanek. Za časa, ko je bil Pfaffenberger, smo to še dokaj hitro opravili. Ko pa sta prišla na njegovo mesto Hett in pozneje Fick, je bila stvar bolj rigorozna. Pred začetkom sestanka smo morali vstati. Gledati smo morali na Hitlerjevo sliko in svečano pozdraviti. Če je bil mali debeli Fick posebno inspiriran, smo morali zapeti nemško himno. To je bila žalostna komedija! Mi mladi smo se drli na vse grlo, starejši pa so mogli komaj skriti smehljaj. Lagerführer Hett ali pozneje Fick sta nas pri apelu pošteno opsovala, ker to in ono ni bilo v redu. Potem sta se raztogotila, ker še vedno nismo spoznali, da je edino nacizem rešilna ideja na svetu. To je bil navadno konec „vzgojnih momentov“ in mi smo jo po pobožnem pozdravu počasi oddahnjeni odkurili v barake. Vedeli smo, da je vzrok Lagerführerjeve jeze vedno nazadovanje na fronti. Če bi bil mogel po svoji „vzgojni uri“ zatemnjeni Fick pogledati v naša srca! Toda — naučili so nas hinavčiti, in to smo že dobro znali. Držali smo se žalostno, ko smo izvedeli, da prede Nemcem slaba, v srcih pa nam je igrala radost. Tako so minevale nedelje za nedeljo. Najbolj pusti so bili večeri. Naši obiskovalci so morali odhajati na delovna mesta. Tudi brat France se je nerad poslavljaj. Po navadi sem ga spremljala. Hodila sva skupaj in se pogovarjala. Bila sva enako stara¹³⁾ in kot jabolko jabolku sta si bili duši slični. Videla sem ga stati v tisti revni obleki poleg sebe, kako je premišljeval. Bilo mi je hudo! Pravzaprav sva bila še otroka. Tako rada bi bila hodila v šole . . . se učila . . . pozneje študirala, da bi nekoč pomagala dokazovati da ima ljudstvo Slovenske Koroške pravico do svojega jezika, do lastnega narodnega življenja. Hodila sva po neizmernem ravnem polju, ko je nekje daleč zahajalo sonce. Nerad je odhajal France na delo, pripovedoval mi je, kako

je vedno hudo začeti teden, ko se je moral znova in znova pripraviti na to, kako se bo Wunder jezil nad vsako malenkostjo. Da, France se mi je zdel kakor deseti brat. Osamljen je moral tako mlad živeti in delati med tujimi ljudmi. Tolazila sva eden drugega in tako sva v otroških sanjah pozabljala na pusto vsakdanjost . . . Ob mraku sva se vedno razhajala. Nazaj grede sem pozabljala na strah. V mislih sem spremljala Franceta do njegovega delovnega mesta.

SS-ovski obisk v taborišču

V taborišču se sedaj med tednom ni mnogo spreminjalo. Okoli otroškega vrtca se je vrtela vedno kaka sestra Rdečega križa. Kar je bilo žena z zelo majhnimi otroki, so delale na vrtu in čistile. Dragašnikov Hanzl¹⁴⁾ je poučeval v zasilni šoli in si je prizadeval, da bi otroke česa naučil. V vaško šolo ni nihče smel. Nekoč pa je v to enolično vsakdanjost le treščila bomba živčne napetosti. Lagerführer Fick je dobil od SS-Hauptsturmführerja Schistlerja sporočilo, da namerava obiskati naše taborišče. Ves zbeگان je Fick tekal (kolikor mu je njegova telesna teža to dopuščala) iz barake v barako in skoraj prosil, naj bo vse čisto. Celo sam je prijel za grablje. Šolska otročad je pobirala tudi v okolici taborišča papirje s tal. Morala sem se na tihem smehljati, ker se je ta naduti Fick tako tresel. Ko se je vse taborišče svetišilo od reda in čistoče, je Fick še enkrat divjal skozi sobe, potem se je lepo oblekel in živčno čakal na prihod svojega „Napoleona“. Tudi mi z otroki smo bili radovedni, kdo je ta, ki ga s takim strahom pričakujejo naši šefi in šefinje. Končno se je ustavil pred vhodom v taborišče lep avto. Iz njega je stopil majhen, debel možiček v SS-uniformi. Bil je oficir. Pleša se je grozeče lesketala v opoldanskem soncu. Taborišče je bilo nekam sumljivo tiho. Žene so se bile razbežale, otroci pa so se bali. Že od daleč sem slišala meko vpitje. Schi-

¹³⁾ France in Mira Wutti sta dvojčka, rojena 26. avgusta 1928 v Dolah, občina Brdo pri Smorhorju.

¹⁴⁾ Družina Dragašnik Lipeja p. d. Rumaša je iz Korena, obč. Gozdanje. Poleg gospodarja so izselili še šest otrok in sicer: Hanzija, Urši, Rozi, Ano, Toneta in Zdravka, z njimi pa še Lipič Rozo in Bürger Marijo.

stler je zalotil Dovjakovo Mojco,¹⁵⁾ ki ni bila pri pravi pameti. Ta se namreč ni bila skrila. Nasprotno, radovedno je buljila v možaka na kratkih nogah. Ker ga ni pozdravila s „Heil Hitler“, se je Schistler nad njo raztogotil. Mene je za vrati trgal smeh. Videla sem, kako Fick boječe razlaga Schistlerju, da je naša lagerska Mojca uboga, nedolžna para. Schistler je dvignil svoj ogromni nos in brez besed odbrzel s paradnim korakom dalje. Prišel je tudi v otroški vrtec. Obšla me je neka bojazen pred tem hreščočim glasom in nemirnimi sivimi očmi. Otroci so se stiskali okoli mene. Kakor bi bil prihrumel satan med nas. Saurer, naš ekonom, ki je delal vedno zelo dobrohoten obraz, je hotel premostiti prepad med nami in Hauptsturmführerjem s svojim nasmehom. Celo pohvalil me je pred ono zverino, da sem še mlada in dobro pazim na otroke. Schistler jo je končno, ko se je prepričal o vdanosti svojih podložnikov, odkuril. Prej se je seveda še navedel in napil, kajti kuhinja se je bila pripravila na svojega predstojnika. Schistler je nosil namreč skrb za vsa izseljeniška taborišča. Bil je strah in trepet vseh, ki so mu bili podložni. Kako pa se je ta tiran obnašal pred svojim predstojnikom, bom še pozneje opisala.

Polijski prezident za Bavarsko dr. Martin

Dekleta so služila pri visokih SS-ovcih ali njihovih prijateljih. Vsak drugi mesec so smela priti za dva dni v taborišče. Grilova Adela,¹⁶⁾ ki je bila pri policijskemu prezidentu za Bavarsko dr. Martinu, je pravila, da ji ni bilo hudo. Dr. Martin nikakor ni odobral postopka od „Volksdeutsche-Mittelstelle“. On je bil menda še kolikor toliko človečanski in nam je parkrat tudi pomagal. V našem taborišču so namreč menjali Lagerführerja. Dobili smo nekoga Hetta, ki je bil nekoč paznik pri kaznjencih. Z nami je bil zelo surov in ni delal dru-

gega kakor to, da je priganjal otroke k delu. Ko je bil vodja taborišča še Pfaffenberger, smo bili ustanovili taboriščno šolo. Ko je nastopil novi Lagerführer Hett službo, se mu ni zdelo nič bolj važno kot to, da zdresira otroke, da bodo znali pravilno pravokotniško urediti poti med travami v taborišču, zato mu ni bila šola nič mar. Ker nas je nekoč pri nekem apelu zelo ozmerjal (drugega itak ni znal), se je Adela Gril pritožila pri policijskemu prezidentu dr. Martinu. Ta je posredoval, da smo dobili novega Lagerführerja — Ficka. Pozneje pa smo videli, da ta tudi ni bil boljši kot njegov predhodnik. Adela Gril je zopet na nek način raztolmačila dr. Martinu, kako sta postopala Hett in Fick z našimi ljudmi in končno smo dobili zopet Pfaffenbergerja za vodjo taborišča. Ta pa je postal strožji izvrševalec Schistlerjevih povelj; boljši pa je bil, kakor ona dva. Petjakovo Angelo¹⁷⁾ je dal Schistler k nekemu trgovcu z žitom. Morala je dan na dan prenašati polne vreče. Dragašnikova Rozi in Urši pa sta prišli k privatnikom. Jagovčeva Micika, o kateri sem že pripovedovala, je imela neznosno šefinjo. Nešteto krat jo je natepla. V taborišču ji niso verjeli. Moja mama pa ji je svetovala, naj uide, ko jo bo šefinja zopet udarila. Tako se je tudi zgodilo. Marica je prihitela med tednom v taborišče. Bila je od udarcev vsa modra in krvava: Vsi v taborišču smo se pritožili in — Marico so po posredovanju dr. Martina premestili na drugo delovno mesto.

Sestra Lojzka v taborišču Ratsberg

Moja sestra Lojzka je spoznala velik del Bavarske, ker so jo prestavljali iz kraja v kraj. Najprej so jo dali k nekemu baronu Kressu von Kressensteinnu v Feucht. Baronica ji je povedala, da bi jo morala stalno nadzorovati in ji pregledovati pošto, toda tega ni storila. Ker je baron videl, da se sestra za vse zanima, ji je dal svojo knjižnico na razpolago. Mnogo ji je tudi pripovedoval o zgodovinskih dogodkih Feuchta in okolice. Lojzka je imela vsako nedeljo prosto in je prišla v taborišče. Postali so na njo pozorni. Vodji taborišča Lojzkini obiski niso bili po godu. Ekonom Saurer je zahteval,

¹⁵⁾ Mojca Dovjak je iz Podjune, izselili so jo skupaj z družino Glinik. Izseljeni pa sta bili še dve družini Dovjak in sicer Luka Dovjak p. d. Voltič iz Sel-Zg. kot, ki je v izseljeništvu umrl in njegov brat Šime Dovjak, ki je poginil v koncent. taborišču; nadalje družina Pavla Dovjaka p. d. Hribernika iz Sel, ki je bil izseljen z ženo, 4 otroki in materjo, ki je umrla v taborišču.

¹⁶⁾ Adela Gril je hčerka Antona Grila p. d. Jergarta v Plaznici, obč. Bela. Poleg nje so izselili še očeta in brata Antona.

¹⁷⁾ Petjak Angela je hčerka Jankota in Marije Petjak p. d. Miklavca iz Šmihela pri Pliberku. Poleg nje in njenih staršev so izselili še sestro Jožefo in brata Jankota.

da mora Lojzka kot učiteljica otrok v taborišče na Ratsberg. Res so jo oktobra 1943 vzeli od barona Kressa in jo poslali v taborišče Ratsberg blizu Erlangena. Tedaj je imela 17 let. Tam naj bi učila v šoli otroke. Na Ratsbergu se je povezala s Slovenci z Gorenjske. Bile so tam namreč žene in otroci, večinoma iz okolice Bleda. Njihovi očetje in možje so bili v partizanih, ali v ječah, v koncentracijskih taboriščih, ali pa so jih bili Nemci postrelili. Upravno osebje tega taborišča je bilo zelo čudno. Vodja taborišča niti tega ni vedel, kje je pravzaprav Avstrija. Bil je doma iz Schwaben in se ni brigal za drugo, kakor za jed, pijačo in ženske. Vesel je bil, da mu ni bilo treba v vojsko. Šolo je predal popolnoma v Lojzkin roke. Glavno mu je bilo, da otroci niso več razgrajali po taborišču. Lojzka je kmalu videla kako in kaj. Največji tiran je bila neka sestra Rdečega križa, ki je imela razmerje s poročenim Lagerführerjem. Ona je posredovala, da Lojzka v taborišču ni dobila sobe; bala se je namreč iz ljubosumnosti za svojega „izvoljenca“. Zato so dali Lojzko k neki jetični gospe. Lojzka pa se je rajši odločila, da je hodila vsak dan peš v naše taborišče spat. Tako ji vsaj ni bilo treba videti vse pokvarjenosti taboriščnega vodstva v Ratsbergu.

Nekje je iztahnila slovenske knjige in se seveda najprej sama vrgla na slovenščino; saj je imela samo nemške šole. Ker se Lagerführer ni brigal za šolo v taborišču, je sklenila, da bo učila otroke slovensko. Otroci so bili tako ubogi, da niso dobro obvladali ne slovenščine in ne nemščine. Trudila se je, kolikor je mogla in si pomagala, kakor je vedela in znala. Učili so se partizanskih pesmi, brali partizanske povesti, ki so jih dobivali Gorenjci po ilegalni poti v taborišče. Na ta način so prišle te pesmi in povesti tudi v naše taborišče v Frauenaurach.

Najraje pa se Lojzka spominja na Božič 1943. Lagerführer jo je prosil, naj z otroki nekaj priredi. Ona pa je sklenila, da bodo peli same slovenske pesmi. Tako se je tudi zgodilo. Ko so zvečer prižgali božično drevo, so vsi vstali in zapeli „Hej Slovani“. Lagerführerju pa se še sanjalo ni, za kaj gre. Videl je navdušenje vseh ljudi in zato se je tudi on veselil, kakor otrok. Ob koncu je celo Lojzki čestital, češ, da je vse lepo izpeljala. Ona pa se je za-

dovoljno smejala v pest. Celo rafinirana sestra Rdečega križa mi prišla na to, kaj je bilo. Izdajalca med izseljenci pa ni bilo.

Sestra Lojzka v službi pri Himmlerju

Po nekaj mnesecih so prestavili sestro v naše taborišče. Nič ni bila zadovoljna. Otroci so bili navajeni na Dragašnika. Ta jih tudi ni rad izpustil. Nameravali so ga poslati nekam v pisarno. Prišlo je do nekega nesporazuma in tako se je nudila prilika, da je Lojzko in mene na pustno nedeljo 1944 Lagerführer Fick pri apelu po opravljenih ceremonijah pred vsemi zelo oštel. Nad menoj se je pritoževal, da sem visoka, ker ga niti ne pozdravim, da otroci premalo dvignejo roke, ko pozdravljajo, da sem premalo prijazna z vsem taboriščnim osebjem itd. Z Lojzko sva imela dosti. Hoteli sva se otresti nehvaležnega pedagoškega dela. Lojzki se je kmalu nudila prilika. Šla je namreč v pisarno in Ficku povedala, da je sedaj nemogoče učiti, ko ji je vzel pred otroki avtoriteto. Ubogi Fickovi glavi se je začelo tudi nekaj takega svitati. Kljub temu pa je prišel nekoč v razred. Otroci ga niso takoj opazili, saj je bil pouk v veliki jedilnici in je prišel izza hrbta. Tedaj se je Fick razburil, zakaj ga ne pozdravijo. Lojzka pa je odložila kredo ter zapustila razred. Fick je odkorakal za njo in grdo preklinjal. Čez par dni smo izvedeli, da je prišel v taborišče nek „akt“, v katerem je bilo govora, da potrebuje SS-Reichsführer Himmler v svoji vili novo dekle. Vsi podrejeni so se Himmlerja zelo bali in zato so izbirali po taboriščih dekleta. Na „Volksdeutsche-Mittelstelle“ v Nürnberg so morale iti Lapuševa Mici, Kraut Draga,¹⁸⁾ še nekaj drugih in naša Lojzka; njo pa je v pismu, ki jim ga je dal Fick s seboj, priporočil Schistlerju. V Nürnbergu so vsa dekleta natrpali v Schistlerjev avto in se odpeljali k dr. Martinu, policijskemu prezidentu za Bavarsko. Ko so čakali v moderni palači, so se začele drugače tako „junaškemu“ Schistlerju tresti hlače. Bil je ves živčen in komaj čakal, kdaj ga bodo po-

¹⁸⁾ Družina Cvetka Lapuša je iz Psinje vesi, obč. Svetna ves. Izselili so gospodarja in njegovo ženo Marijo ter osem otrok. — Mici Lapuš je roj. 9. decembra 1927. — Družina Janka Krauta p. d. Klokarka, je iz Bistrice pri Pliberku. Poleg gospodarja so izselili še njegovo ženo in 4 hčerke, Kraut Draga je roj. 23. marca 1921.

Sede na culah so čakali nadaljnje usode

klicali v pisarno. Lojzko je potegnil s seboj, ko so se odprla vrata. Schistler je bil ves rdeč.

V lepo opremljeni pisarni se je dvignil policijski prezident in se obnašal vzvišeno, toda korektno napram sestri. Ponudil ji je stol, medtem ko Schistlerja še prav opazil ni. Lojzki je igral zmagoslaven nasmeh okoli usten. Dr. Martin jo je prepričeval, kako častno je, da bo prišla na tako visoko služeno mesto — namreč, da bo smela odslej biti dekla pri najvišji živini v Nemčiji. Lojzka pa ni toliko pazila na prezidentove besede. Pasla se je nad ponižanjem gospodarja taborišč. Da, da, svet se obrača!

Ko sta odšla od dr. Martina, je odhitel Schistler naprej in takoj zaprl za seboj vrata. Dr. Martin pa je vstal, odprl sestri vrata in ji dal roko. Schistler je bil ponovno ponižan. Ves rdeč je nagnal dekleta v avto. Ali je bil odtenek človečanstva v onem policijskem prezidentu, ali pa se je hotel samo zaradi nečesa maščevati nad Schistlerjem? To nas tako daleč tudi ni več zanimalo.

Lojzka je prišla torej v hišo Lindenfycht v Tegernsee blizu Münchna. Doma nas je skrbelo. Oče je dobro slutil, v kakšni nevarnosti bo. Gospa Winklerjeva¹⁰⁾ in gospod Gril sta jo tolažila, češ, pravo so poslali, ker bo mnogo videla. In — Lojzka je videla mnogo, še več pa čutila! Peljali so jo najprej na adjutanturo v München (tja sem prišla julija jaz kot služkinja v kuhinjo). Schnitzlerja — adjutanta, ni bilo doma. Tedaj je prišel iz Hitlerjevega glavnega stana neki kurir. Vzel je Lojzko s seboj. Bil je starejši — redkobeseden. Rekel ji je samo, naj nič ne govori. Ko so prišli v pravljični Tegernsee, se je jezero lesketalo v soncu. Pred nekim gozdičem sta obstala. Odprla so se visoka vrata. — Prikazal se je nek kriminalni uradnik. Prišli so v park in v njem se je skrivala najlepša vila. Tu se je bil vgnezdil eden največjih tiranov 20. stoletja. Tu je užival s svojo 13-letno hčerko Gudrun in z osorno prusko ženo, ki je bila včasih sestra Rdečega križa, romantične urice, medtem ko so stotisoči in milijoni ječali po koncentracijskih taboriščih. Ta taborišča so bila njegova ideja obrambe proti „sovražnikom države“. Usoda

¹⁰⁾ Roza Winkler je iz Borovljak, kjer vodi lepo urejeno puškarno. Njenega brata Jozota so istotako izselili in prisilno mobilizirali v nemško vojsko. Umrl je na posledicah poškodb.

je hotela, da je pogledala tudi moja sestra malo za kulise nacističnih voditeljev.

Ko je Lojzka vstopila, jo je peljala neka ponemčena Hrvatica, ki še prav nemško ni znala, k „milostljivi“ („Gnädige Frau“ so jo morali titulirati). Ta jo je pozdravila: „Ah, ti si tista. Na, in taka frizura tu na deželi, fuj!“ Lojzka je kakor okamenela obstala. Gledala je majhno, nekoliko šantavo žensko z mrzlimi očmi, pepelnatimi lasmi, ki so bili počesani gladko nazaj in zadaj speti. Tako so bile njene oglate poteze še bolj izrazite. Hrvatici je „milostljiva“ ukazala, naj odvede „novo“ v sobo. Stanovala je z neko Hedwig skupaj, ki je bila še dokaj znosna. Le-ta jo je uvedla v vse delo in življenje v Lindenfychtu. Bila je tam tudi neka kuharica Štefka iz Lemberga. Govorila je, da je Nemka in še to ni vedela, kje se je pravzaprav nahajala. Na splošno je dobila Lojzka vtis, da so vse po pameti in čustvih ponižane dekle, ki zelo trepečejo pred svojo „milostljivo“ in njeno 13-letno hčerko. Lojzka je kmalu opazila, da je šefinja res nevarna. Ves čas, kar je bila tam, ni slišala lepe besede iz njenih ust. Vedno je kaj delala. Najraje je imela ponemčeno Hrvatico. Bila je pač topa, poslušna in delovna. Druge pa je priganjala k delu, posebno je sekirala Lojzko. Morda zato, ker je bila „nova, morda pa zato, ker se ji je zdela „nevarna“. Lojzka je imela odprte oči. V hiši je bilo okoli 20 sob. Vsak iz družine je imel svojo spalnico in svojo kopalnico. Nekoč je bila to hiša žida, ki je v koncentracijskem taborišču v Dachauu poginil. Vse sobane so bile polne perzijskih preprog. Središče hiše je bila ogromna dvorana. Bila je čisto germansko urejena — odprto ognjišče, v kotu velik bronast kip Hitlerja. Tja Lojzka ni imela vstopa. Vsi prostori hiše so bili zvezani po telefonu. V sosednih prostorih so bili gestapovci, ki so kakor sence prežali na vsakem koraku. Če je zazvonil telefon, so smela dekleta slušalke samo dvigniti, povedati številko telefona, ne da bi čakale, kdo se tam oglasi. Nato so morala poklicati kakega gestapovskega uradnika. Nekoč je šla Lojzka skozi sobe, ko je zazvonil telefon. Dvignila je slušalko ter povedala številko, ni je pa takoj odložila. Javilo se je neko poslaništvo na Madžarskem. Tedaj pa je vstopila Gudrun in se zadrila nad njo: „Kaj poslušaj tu?“ Premerila jo je, da je

oblila Lojzko zona. Pegasti obraz mlade blondinke je bil oster, kakor bi izražala poteze lablja. Zapodila je Lojzko z opombo: „To boš še obžalovala.“ Lojzka ni mogla spat. Dolgo ni bilo nič, razen, da so ji prepovedali dvigniti slušalko. Dêkle so se škodoželjno smehljale.

Sestra je delala v kletnih prostorih in na vrtu. Tam so delali tudi moški iz koncentracijskega taborišča Dachau. Z Dachauci govoriti je bilo strogo prepovedano. Lojzka pa je navezala pismene stike z njimi. Ko so namreč prevažali v kariolah zemljo, ji je vrgel nek fant iz Solnograda — star komunist — listek na dno. Ko jo je pred njo zvrnil, je brala pisemce. Nekje je bil izvedel, da ni takšna kakor druge in jo prosil, naj ga ne izda. Že leta 1938 so vso njegovo družino odpeljali v koncentracijsko taborišče. Njega in brata da so nagnali kopat jamo. Mislila sta, da jo kopljeta zase. Tedaj pa so pripeljali očeta in mater in ju pred sinovoma ustrelili, z opombo: „Tako vas bomo vzgajali!“ Od takrat je mladi Solnogradčan marsikaj doživel. Sedaj je bil že na boljšem, ker je smel delati. — Lojzka se je nekoliko potolažila, ko je čutila pri človeku, ki je prene-

sel toliko nečloveških dejanj, še humor. Odslej je gledala, kje bi navezala stike še z drugimi Dachauci. Nek kriminallec je nekaj opazil in posredoval, da sestra od tedaj dalje ni več delala v njihovi bližini. Prišla je v rastlinjak. Tudi na zajce je morala paziti. Ker pa so ugotovili, da so zajci vedno slabši, jo je napodila gospa k čiščenju vrta.

Lojzka je videla, kako se celo gestapovci male Gudrun boje. Eden izmed njih jo je peljal z avtom vsak dan v Bad Tölz v gimnazijo. Kar tresli so se pred njenimi ukazi. Ko je prišel nekega dne star maršal in je pripeljal s seboj južno sadje, je prosil Gudrun, naj mu pove, kam sme postaviti stvari. Ona pa ga je nadrla: „Postavi kamor hočeš in ne nadleguj me več.“ Maršal s sivimi lasmi pa se je trudno nasmehnil. „Si še zelo mlada,“ je zamrmral.

V Lindenfychtu se je množilo število kriminalcev. Šušljali so, da prihaja Himmler. Res je prišel. Lojzka je čutila, kako jo je od zadaj opazoval pri delu. Prišel je bliže in jo z najslajšim izrazom vprašal, odkod da je in kako se ji dopade. Ona pa je odgovorila, da pač ni vajena takega dela. Himmler pa jo je po-

Izseljenci iz taborišča Rehnitz se zbirajo na delo

trepljal po ramah, ko je zagledal pred seboj mladi obraz, in rekel, da se bo že privadila. Zvečer so morala priti vsa dekleta v Himmlerjevo pisarno. Tam so sedeli: „Milostljiva“, Gudrun in v naslanjaču zleknjen Himmler. Milostno je privlekel iz neke vrečice kolače in dal vsaki s tako krettnjo, ki je poniževala vsakega, ki je bil količkaj občutljiv. Druge so boljce razveseljivo segle po milodaru, Lojzka je vzela kolač in ga vrgla zunaj proč. Himmler se je nekaj dni pozabaval s svojo kurjo farmo. Bil je najbolj družaben človek. Z vsakim je bil zelo prijazen. Ta človek, ki so se mu njegovi prsti lepili od nedolžno prelite krvi, je nežno božal svoje male pipike, kakor da ne bi mogel nobeni muhi skriviti krila!

Čez nekaj dni je odšel. Ob neki priliki je zmerjala njegova žena zopet sestro. Lojzka je odgovorila, da je pač mislila... Tedaj se je milostljiva raztogotila: „ti nimaš nič misliti, ti moraš delati!“ Lojzka se je trmasto ugriznila v spodnjo ustnico. Šefinja ji je zagrozila, da jo bo že naučila, kako se dela. Kmalu je bilo slišati, da bodo Lojzko odstavili. Kam? To vprašanje ji ni dalo miru. Nihče od dekel ni našel tu več poti v svobodo. Le Dachau je bil še izhod. Obup je gnal sestro že do namenov, da bi končala to trpljenje v jezeru. Starši, sestre, brat, so se ji smilili. Sklenila je, udariti se z usodo. Nevoščljiva Štefa ji je natvezala, da je slišala, kako se je gospa menila s svojo sestro, ki je bila nekoliko omejena in je živela tudi tam, da bodo poslali Lojzko v koncentracijsko taborišče. Le kdo bi ji bil dal tedaj vsaj malo duševne opore?! Nekega dne je dobila v roke vozno karto za Frauenaurach. Zapriseči je morala, da bo o vsem, kar je videla in slišala v Lindenfychtu, molčala. Odahnila se je šele, ko je sedela sama v vlaku. Nikoli pozneje ni izvedela, ali je bilo trenutno Himmlerjevo razpoloženje vzrok njene rešitve.

Mi vsi smo se Lojzke v taborišču zelo razveselili. Šele zdaj smo izvedeli za resnico. Njeno pošto so namreč vso pregledovali in zato iz njenih pisem nikoli nismo razbrali trpljenja. V dveh mesecih je shujšala za 10 kg. Sedaj so jo poslali kot služkinjo v Altdorf, k neki družini Pranz. Tam ni imela dobrega, toda bila je vesela, da se je rešila Tegernsee-ja.

V službi pri Himmlerjevemu adjutantu

Ko je prišla Lojzka junija nazaj v Frauenaurach, so poslali mene iz taborišča. 8. julija 1944 je prišla Gretla zvečer k nam in rekla, da se moram za naslednji dan pripraviti. Nekoliko hitro, ali ne? Toda to preljubje Gretle ni spravilo iz tira. Morala sem se vdati. Videla sem gube skrbi na očetovem obrazu. Mama ni prikrivala ihtenja. Njen zadnji otrok jo je zapuščal. Zgodaj zjutraj me je spremil oče na kolodvor. Gretla je sklenila se odpeljati z menoj v München. Tako daleč od taborišča do slej nobena ni bila. Očetove mokre oči so me ob slovesu zelo bolele. Mehak je postal, odkar nas je Hitler začel preganjati. Tedaj nas je bila obiskala tudi sestra Ela iz Maribora. Tudi ona me je spremila do Nürnberga. Od nje sem se najtežje poslovila. Radi sva se imeli.

München je bil ves razbit, ko smo prišli na glavni kolodvor. Saj je bil tudi ta samo še razvalina. Gretla me je peljala v Karlstrasse št. 10. Moj šef je bil Schnitzler, menda je bil prej šofer. Bil je Hauptsturmführer in adjutant Himmlerja. Najprvo me je vprašal, če znam nemško. Nekaj sta se potem z Gretlo po tihe pogovarjala. Imela sem občutek, kakor da bi Gretla hvalila svoje „blago“. Moj mrki obraz gotovo ni bil šefu všeč. No, privaditi se bo treba! Peljali so me v kuhinjo. Karih 32-let star, močen kuhar z rdečimi lasmi in pegastim obrazom me je radovedno pogledal. Bil je iz Gdanskega. Takoj sem morala pomivati posodo. Gretla je odšla, ko me je prepričala, kako lepo mi bo. Hotela sem ji naročiti, naj pozdravi očeta in mamó, pa mi je zastala beseda. Njej pa ne! Saj uživa nad nesrečo drugih!

Solze so mi padale v vodo, ko sem pomivala. Poldne se je bližalo in prihajali so šoferji adjutanta. Zraven kuhinje je bil kazino. Šef je imel posebno sobo zraven svojih šoferjev in uradnega osebja. Bila sem zelo plašno dekle in kar bala sem se vseh teh predrznih pogledov. Šef mi je sicer rekel, da me bo ščitil. Toda ta njegova „zaščita“ menda ni bila mišljena resno. Pred menoj je služila tam namreč neka Poljakinja, ki ni hotela imeti s šefom nič opraviti in jo je zato poslal drugam. Pozneje jo je dobil nazaj in jaz sem imela potem priliko vedeti, ali vsaj slutiti, kakšen je svet.

Imela sem svojo sobo. Kuhar me je zjutraj poklical po telefonu. Vstajali smo ob pol sed-

mih. Zvečer se je popivanje SS-ovcev mnogokrat zavleklo do ene ure in še dalje. Čez dan so prihajali kurirji z vseh strani. Nikakor nisem mogla zvedeti, kako in kaj, ker so delali vse tako tajinstveno. Šef jim je menda že prej naročil, naj pazijo, kaj govorijo pred menoj. V naši hiši je bila tudi telefonska centrala. Tam so bile same SS-deklice. Tja je zelo rad zahajal moj šef, čeprav je bil poročen in je imel šest otrok. Nameraval pa se je ločiti od svoje žene, ker se ni mogla baje več kretati v „visokih krogih“, kamor je ambiciozni Schnitzler zašel. Da, da, usoda žene je večkrat čudna!

Naša hiša je imela pet nadstropij in je stala blizu glavnega trga. V njej je bilo polno pisarn, ki so jih imeli gestapovci, kajti le malokdaj si videl vstopiti civila skozi velika vhodna vrata, pred katerimi je stala straža. Vsak tujec je moral oddati pri vratarju osebno izkaznico in povedati vzrok, zakaj hoče vstopiti. Moj šef je imel dve lepi osebni pisarni. Ob stenah in na tleh so bili bogati perzerji. Pohištvo je bilo oblečeno v bogat temnordeč žamet. Tudi en par zavese je bil tak. V pisarni nisi slišal niti malo hrupa s ceste, čeprav so bila vsa okna obrnjena proti nji. Šef je imel poleg svoje hiše, ki jo je bil vzal nekemu židu v okolici Münchna, še svoje osebno stanovanje, ki je bilo tudi zelo razkošno opremljeno. Skoro vsako jutro sem videla odhajati drugo

SS-deklico iz njegove sobe. V vse omenjene prostore sem prišla le redkokdaj. Drugo, bolj zanesljivo in nemško osebje je opravljalo tam čistilna dela. Le kadar je bilo nujno potrebno, so pritegnili tudi mene. Zanimala sem se za vse in to so menda slutili. Zato toliko nezaupanja! Sicer pa sem imela v kuhinji in v obeh kazinah dovolj dela. Moj podšef — to je bil kuhar — mi je naložil dela, kolikor je mogel. Poljakinja mi je sicer, preden je odšla, rekla, da je dober. Pozneje pa sem se prepričala, da ni bila ravno najboljši psiholog. Bili pa so drugi vzroki, da ga je lahko tako imenovala. Bil je seveda tudi gestapovec. Pred menoj se je vedno pritoževal čez Hitlerjevo taktiko. Jaz pa sem molčala. Nobenemu nisem nič zaupala. Preveč sem že občutila, kakšni so tisti, ki nosijo na črni podlagi svoj beli SS. Govorila sem malo, a mnogo poslušala. Rekli so mi, da sem za svoja leta preveč zamišljena. Kako naj bi ne bila! Saj nisem imela človeka, ki bi se mu bila lahko pokazala taka, kot sem. In v meni je bilo toliko novega, težkega, toliko misli in čuvstev me je vznemirjalo! Nikomur se nisem mogla razodeti. Tudi staršem, sestri ali bratu nisem mogla pisati, ker so pošto strogo kontrolirali. Ven nisem smela. Vse moje življenje je potekalo v kuhinji, iz katere se je videlo pusto dvorišče — in v sobi. Kolikokrat sem se obupana vrgla na posteljo in jokala. Ljudje, ki sem jih videla in sem včasih

Puste in prazne so danes barake v Žrelecu

z njimi govorila, so mi bili tuji in sovražila sem jih.

Septembra 1944 mi je pisala sestra iz Altdorfa, da so taborišče v Frauenaaurachu razpustili in da jih je nekaj prišlo v taborišče Eichstätt. Slovo da je bilo zelo težko. Dve in polletno skupno življenje je bilo povezalozseljenice v trdno skupnost. Lojzka je pisala, da je najhujše Francetu, ker sedaj nihče ne more več skrbeti zanj. Ves raztrgan je bil. Tudi pral se je sam. Njena šefinja pa jo je pustila samo enkrat k njemu, da je njegove stvari nekoliko uredila. Mama in oče da sta prišla v Eichstätt.

Sredi avgusta sem prosila svojega šefa, če bi smela obiskati starše v Eichstättu, Ni bilo tako daleč od Münchna. Po dolgem oklevanju mi je dovolil. Dobila sem nekaj denarja — vsak mesec so mi obljubili 25 Mark, dobila jih pa nisem mesečno — in odpotovala sem. Prišla sem v eichstättsko taborišče, ki je bilo v velikem gradu. Na dvorišču so me moji prejšnji otročički divje pozdravili. Tako blede so se mi zdeli. Iz grajskega zidovja namreč niso mogli nikamor. Ves dan so se podili po temnih hodnikih na pol razpadle stavbe.

V taborišču Eichstätt so razdelili 200 ljudi na tri sobe, kjer ni bilo lesenih tal, samo nek cement je bil. Ležati so morali tesno drug ob drugem. Jedli so iz velikih poškodovanih skled. Mize so bile postavljene na hodniku. Poleg lakote, teme, tesnobe, so jih nadlegovale še stenice. Prestrašila sem se, ko sem zagledala mamu. Bleda in suha je bila. K zdravniku je niso pustili in šele pozneje smo izvedeli, da je postala bolna na pljučih. Oče je bil še bolj postaran, sključen... Nič ni tožil, nič tarnal. Iz oči pa sem mu brala, da ni zdrav. Toda veliko potrtest je skrival za humorjem. Delal je v neki tovarni kisa. Tovarnar je bil goreč katolik, z očetom pa je ravnal hujše, kakor z živino. Oče je tam stradal. Mesečna plača je bila vedno manjša. Preklinjala sem licemerce. Najbolj pa sem skrbela starše jaz, ker so bili avgusta in septembra 1944 najhujši bombni napadi na München. Zato sta bila oba zelo vesela, ko sem prišla. — Felaherjeva družina,²⁰⁾ Ravtarjevi, Lapuševi, naši in še nekaj

²⁰⁾ Posestnika Josipa Felaherja iz Melvič so izselili z ženo Leno, sinom Jožetom, hčerko Albino in 72 let staro bolno materjo. — Rauter

drugih družin je bilo zaprosilo, da bi jih poslali kam v Avstrijo. Tako bi se vsaj rešili taborišča v Eichstättu, čeprav bi bili seveda kljub temu pod nadzorstvom. Ravno, ko sem bila v Eichstättu, so dobili obvestilo, da bo stvar ugodno rešena. To me je potolažilo. Ko sem pa dveh dneh odšla nazaj, nisem bila tako potrta.

München so Angleži iz dneva v dan bombardirali. Nič se nisem bala. Kadar je zapela v radiu kukavica,²¹⁾ smo vedeli, da bodo zatulile sirene. Kar nekako razveselila sem se, ko je šlo proti 12. uri opoldne, kajti takrat je bil skoraj vedno napad. Vsi smo morali v klet. Gestapovci so se vedno zelo bali. Jaz sem v kakem kotu v kleti želela, da bi zadeli tudi našo hišo in uničili vse papirje in akte, ki jih je čuvala SS. Nič mi ni bilo, če bi bila morala tudi sama umreti. Kar nasmehnit sem se morala, ko sem videla, kako se je tresel naš kuhar, moj šef in vsi, ki so bili okoli mene. Po napadu sem bila vedno razočarana. Videla sem skozi okno, kako so iz bližnje okolice odnašali civilne ranjence, slišala sem klice obupa iz hiš, ki so gorele... Naša palača pa je stala, stala in se mrzlo nasmihala prizadetim. Angleški bombniki so sicer, verjetno, merili nanjo, zadevali pa so samo okolico. In to le preveč! Človeške žrtve so vpile, da bi se moralo od krikov usmiliti nebo... pa se ni in ni! Vsak dan so prinašale bombe novo gorje.

Nekoč avgusta je padlo nekaj vžigalnih bomb na naš sivi nebotičnik. Kakšno razburjenje je bilo! Zgorelo je samo nekaj tistih papirjev. Potem je bil dolgo časa mir. Naša adjuntatura se je začela nekam odpravljati. Spravljali so namreč stvari, ki jih nismo rabili, v zaboje. Meni ni nihče povedal, kam nameravajo. Na moja vprašanja mi niso dali odgovora. Zaradi napadov sem imela še več dela.

Šefovo hišo je bilo namreč zadelo in tako so jedli žena in otroci tudi pri nas. Kar veselilo me je, da se bomo nekam preselili. Tedaj pa smo dobili ono Poljakinjo, ki je že nekoč tu služila, nazaj. Vsak večer je hodila ven. Čudila sem se, da lahko, ko mene vendar šef

Edija p. d. Bedenča iz Melan, obč. Brdo, so izselili z ženo Ivanko in dvema otrokoma ter s starši Vinikom in Terezijo Rauter.

²¹⁾ Glede signala „kukavice“ pisateljica spisa ne ve, če je to bila „kukavica“ ljubljanskega radia.

nikamor ni pustil. Rada bi se bila namreč povezala z drugimi Slovenci v Münchnu, pa se nisem mogla. Cita — to je bila Poljakinja, je imela vedno prost izhod. Pravzaprav sem bila vesela, da sem bila ob večerih sama v sobi. V neki trgovini sem bila nekoč, ko sem šla po mleko, staknila rusko vadnico. Začela sem se torej učiti rusko. Nekega dne so me klicali zvečer v kuhinjo. Pustila sem vrata odprta, knjigo pa na mizi. Medtem se je bil splazil nek gestapovec v mojo sobo, tam vse premetal in našel rusko knjigo. Nesel jo je k šefu. Sum, da sem špijonka, je postal še očitnejši. Ne vem, ali sem res izgledala tako nevarno, da so videli nekateri strahove pri belem dnevu. Zvečer sem že opazila, da ni knjige. Vso noč nisem mogla spati, ker sem slutila, da bo polum.

Naslednjega dne me nihče ni ogovoril. Tudi Poljakinja, ki je bila prišla šele proti jutru domov, me ni pozdravila. Da, vedela sem, da bo udarila strela. Popoldne sem morala nesti kavo v šefovo osebno pisarno. Rekel mi je, naj se vsedem. Sigurno sem bila zelo bleda, kajti šef se je nasmehnil. Potem je začel z dolgim uvodom. Kar nekam očetovski se je dejal. Končno

pa me je vprašal, zakaj imam ruske knjige. Popravila sem — knjigo — in mu povedala, da bi se rada kaj učila, ker nočem otopeti v pustem, vsakdanjem delu. Človeku nikoli ne škoduje, če kaj zna. Povedala sem mu tudi, kako rada bi bila študirala, pa sem postala končno dekla in mi je to nemogoče. Tokrat me je poslušal in zato sem kar podzavestno sklenila, da mu natrobim polna ušesa, kaj in kako je z nami. Končno pa mi je prestregel besedo in rekel, da se tudi njemu v življenju ni vse tako uredilo, kot je hotel. Nenadoma je je vprašal, če hočem biti Nemka ali ne. Jaz pa sem mu odvrnila, da nisem in nikoli ne mislim postati. To mu je bilo zadosti. Neslišno je vstopil njegov sekretar, 19-leten razvajen fant. Šef mu je rekel, naj me odvede. Od takrat sem postala še bolj nemirna. Ker pa so se v adjutanturi začeli pripravljati na sprejem Himmlerja, je šef na mojo zadevo nekako pozabil. Nekoč pozneje me je bil v pijanosti poklical, me prijel za roko (njegova je bila vsa mrzla in spolzka). Odtegnila sem mu jo. Potrepljal me je po rami in rekel, da bi me bil dal lahko v koncentracijsko taborišče v Dachau. Toda, ker je „dobrega srca“ in ker sem

Tukaj se je pričelo trpljenje 1942.

še mlada, si bo vzel čas, da me bo poučil. Oddahnila sem se. To je torej za mano! Odslej pa sem sklenila biti še bolj previdna. Nestrpno sem čakala, kdaj me bodo poslali s starši v Avstrijo v kako tovarno. Končno pa je to le postalo resnica. Teden poprej pa smo dočkali prihod Himmlerja. To je bilo letanja in nervoze! Nekega popoldne ga je nepričakovano prineslo. Schnitzler je pritekel ves nemiren v kuhinjo. V kuhinji pa ni bilo nič v zalogi. Kaj sedaj? Kuhar se je spravil nad neke dunajske zrezke. Ne vem, kaj ga je prijelo. Vzel je sekiro in sekal sredi kuhinje kosti. Tedaj pa je vstopil Himmler. Schnitzler je ves prebledel. Kuhar je postal rdeč kakor rak, jaz pa ... da, jaz sem komaj zadrževala smeh. Sklanjala sem se nad posodo. Takega sprejema si Himmler gotovo ni predstavljal. Sicer se pa ni dolgo mudil. In vsi so se odkašljali, ko je odšel.

Štela sem dneve, kdaj bo prišla pošta o našem odpotovanju. Ni je bilo še tako hitro. Spoznala sem bila še nekaj ljudi iz koncentracijskega taborišča Dachau. Delali so na dvo-rišču. Vsi so imeli rdeče trikotnike na levem rokavu. To so bili politični kaznjenci. Vedela sem, da je bilo prepovedano z njimi govoriti. Jaz pa sem izkoristila priliko, ko sem bila sama. Vprašala sem enega, kako dolgo je že v Dachauu. Bil je Švicar. Povedal mi je, da prebiva v modro-beli obleki že deset let. Spoznala sem tudi dva češka študenta, ki sta že tako trdno upala na konec vojne, da sem se tudi jaz otesla otopenosti. Od takrat smo se večkrat pogovarjali. Vesela sem bila, da sem imela v bližini te ljudi. Med Dachauci je bil nek Štajerc. Ime sem pozabila. Naši niso o mojih pogovorih z Dachauci nič izvedeli.

Cita in kuhar sta si bila precej dobra. Postala sem bolj pozorna na njuno medsebojno naklonjenost in kmalu sem videla, da ima Cita razmerje z njim. Bila je noseča. Odkar pa je bil kuhar zvedel, ji je preskrbel nekega italijanskega fašista, ki je stanoval nam nasproti. Njemu sta Poljakinja in kuhar naprtila sad njunega razmerja. Ne bom govorila, kako je vplivalo to name. Cita se mi je hotela približati. Povedala mi je, da ima njen oboževalec neko Slovenko za služkinjo. Rekla je, da me želi spoznati. Naslednjega dne sva se seznanili. Marija je bila Primorka. Zdela se mi je

lepa. Šli sva v njeno sobo in tam me je učila partizanskih pesmi. Pravila mi je o fantih v gozdovih, o njihovih delih. Kako me je njeno pripovedovanje navdušilo! Na vsak način sem dala duška vsemu sovraštvu do svoje okolice.

Tiste dni me je poklical šef v pisarno in mi na kratko povedal, da me bo pustil iti s starši. To da se moram samo njemu zahvaliti, kajti lahko bi me bil pridržal, če bi bil hotel. „Volksdeutsche-Mittelstelle“ je bila namreč pod njegovim nadzorstvom.

Še isti dan sem vrgla vse svoje stvari v kovček in že naslednjega dne sem se odpeljala iz Münchna proti Eichstättu.

V Freistadtu v Gornji Avstriji

1. oktobra 1944. smo se Felaherjevi iz Melvič, Lapuševi iz Št. Janža, Dragašnikovi iz Gozdanj, Wastnovi iz Metlove²²⁾ in naša družina, odpeljali proti Linzu. Po treh dneh smo pristali v Freistadtu v Gornji Avstriji. Šef tekstilne tovarne Habernkorn nas je prijazno sprejel. Mrzli dnevi v Nemčiji so bilo torej za nami! Tu smo upali laže pričakovati konec vojne. Stanovali smo spet v barakah. Vsaka družina je imela svojo sobo. Po skoraj treh letih smo bile družine spet zase, poleg tega smo bili vsi člani skupaj. Brat je prišel, tudi sestra se je rešila svoje histerične šefinje in jaz — ah, jaz, sem se izvila iz krempljev in senc gestapa.

Pri Haberkornu smo morali veliko delati. Dobili pa smo za to nekaj plače. Dali so nam sicer manj kakor drugim, toda dobili smo plačo. Bili smo tudi prosti. Po delu smo šli lahko, kamor smo hoteli. Delali smo v izmenah — tako od četrte ure zjutraj do trinajste, ali pa od trinajste do desete ure zvečer. Vmes je bilo četrta ure odmora. Nekaj pa je bilo, kar nam delalo dneve dolge. Bili smo lačni. Da, tu smo šele prav poizkusili, kaj se pravi biti lačen. Delo v tovarni je bilo tudi dovolj pusto, da smo gledali vsakih pet minut na uro. Moči so nam pešale, šef pa je zahteval od vseh delavcev vedno več. Njemu je pač vojna prinašala dobiček! V njegovi tovarni smo tkali trake za padala.

²²⁾ Posestnika Zdravka Wastla iz Metlove, obč. Dobrla ves, so izselili z ženo Marijo in petimi otroki. Žena Marija je v izseljeništvu umrla.

Oče je delal v kovačnici. Neko sredo so ga prinesli domov. Ves je bil trd. Dolgo ga nismo mogli spraviti k življenju. Pozneje je povedal, da je bil pri popolni zavesti. Slabost ga je bila tako premagala, da se ni mogel več gani. Vedno, kadar smo dobili onih 7 dkg kruha na dan, ga je dal nam otrokom. Imela sem najboljšega človeka za očeta. Nikoli ga nisem slišala tarnati, niti obupavati. Nasprotno! Njegova hudomušnost nam je lajšala trpljenje.

Decembra so poklicali brata k vojakom. Imel je 16 let, očeta pa je poslal šef za nekaj dni v Linz v tovarno aeroplanov. Na velikonočno nedeljo zjutraj je prišel nazaj. Vso noč je bil hodil. Ves lačen je najprvo vprašal, če imamo kak košček kruha. K sreči smo ga imeli, ker smo dobili od sestre Ele iz Maribora paket. Ona je sama živela ob kartah, pa nam je pomagala skozi vso dobo več, kakor je mogla.

Zadnje besnenje fašizma

Oče je pravil, da so delali v tisti tovarni sami inozemci-evakuiranci. Bili so še mnogo bolj sestradani kakor mi. Pomlad je bila še mrzla in ti ljudje niso imeli ničesar obleči. Padali so od lakote na tla, stražniki pa so jih topli, češ da nočejo delati. Na kolodvoru je tudi videl, kako so peljali v odprtih živinskih vagonih internirance iz Mauthausna. Kar jih je sproti pomrlo, so jih metali ven, kakor pokvarjeno blago. To niso bili več ljudje, to so bili skeleti, ki so skoraj z živalskim glasom prosili v ostrem jutranjem mrazu vode.

Nacifašisti so jih hoteli odpeljati iz Mauthausna, ker so se bali, da bi jih Amerikanci našli. Peljali so jih v notranjost dežele, da bi jih tam uničili in skrili za njimi sled. Nihče pozneje ni zvedel, kam so izginile te sence, delo fašistične nečlovečnosti.

Čimbolj so pritiskali z vseh strani Amerikanci in Rusi, tem več je bilo v Freistadtu vojaštva. Zopet je mrgolelo gestapovcev. Mnogo vojakov iz nemške vojske je dezertiralo. Kogar so našli, je bil neusmiljeno ustreljen.

Za našimi barakami je bila neka jama — bivši kamnolom. Tam so zasadili vojaki črn kol. 14 dni pred koncem vojne so peljali mimo našega naselja dva vojaka. Izvedeli smo, da ju bodo ustrelili, ker sta se hotela prebiti do svojih družin, ki so bile že v amerikanski coni. Na meji so ju bili ujeli in sedaj so ju pe-

ljali v ono jamo. Nam so prepovedali prestopiti prag barake. Gledali smo skozi okna, kako sta žrtvi zadnjič stopali med prebujajočim se zelenjem. Eden je omahnil. Nesli so ga. Nisem zdržala. Vsedla sem se k mizi, si zamašila ušesa in podpirala z rokama težko glavo. Na maminem obledelem čelu sem videla potne srage, ko smo napeto poslušali v mrtvo tišino. Potem . . . strel, dva, še in še . . . razkosali ju bodo! Mama je omedlela, jaz pa sem planila ven.

Zvečer sem šla na morišče. Črni kol je kakor grozotno strašilo štrlel v temno noč. Ves raztreljen je bil. Na tleh pa so ležali koščki možgan, kri je pila žejna zemlja. Včeraj sta človeka med živimi še upala, se veselila pomladi, bila pripravljena pozabiti na grozote vojne — danes pa ju je pahnila neusmiljena roka v prerani grob. Kri, ki jo je vsrkala zemlja, je klicala v temno noč. Gorje ti, ki grabežljivo posegaš v človeška življenja. Zakon narave te bo strl, kajti princip pravice valovi v večnem ritmu stoletij!

Besnost fašizma se je stopnjevala v blaznost. V Linzu so obešali vojake in civiliste ter jih pustili za svarilo teden dni viseti. V vaseh in mestih so padali pod zadnjimi strelji nedolžni ljudje. Kolo časa in dogajanj pa se je vrtelo naprej — naprej, neusmiljeno pravično za nacizem in odrešilno za nas vse. Milijoni grl so pozdravljali bodočnost, bodočnost, ki bo polna svobode! Prišla je! 9. maja so korakali Amerikanci skozi Freistadt. Nič se niso zmenili za rože, ki so jih bili boječi ali pa veseli nabrali zanje. Oni niso mogli razumeti ljudstva, ki se je čutilo prosto nečloveškega jarma.

Čez dva dni so pridirjali zadnji nemški vojaki na konjih po njivah in poljih, kakor truma hunov so jahali iz mesta in vpili, da prihajajo Rusi. Mi smo se tega razveselili, saj smo pričakovali od njih pravo rešitev. Naslednjega dne so res prišli, pa so nepričakovano mirno korakali skozi mesto. Vsidrali so se v kasarnah. Prišli so tudi k nam. Kmalu smo spoznali, da ne delajo slovanski bratje med nami Slovenci in nemškimi dekleti razlike. Čez dan smo bile v barakah. Zaklenile smo se. Pa pustimo to.

Vrnitev v domovino

Vojne je bilo konec in mi smo po treh letih in treh mesecih začeli misliti na resno vrnitev

v domovino. Pogovarjali smo se, kako nas bodo sprejeli na Koroškem z veseljem, kajti prepričani smo bili, da bo po tisoč letih zasijala Slovenski Koroški prava svoboda! Saj si tega še prav predstavljati nisem mogla. Preveč bajselovna je bila svoboda na naših tleh. Skozi stoletja smo se morali sprijazniti s sponami, ki so nas težile. Sedaj pa bo zasijala luč, moč pravice bo razbila mejo med narodoma-sosedoma. Oh, žarki, sladki sen, kako smo si ogrevali srca ob njem, da so se pozneje krčila ob še večji bolečini! Da, od daleč v pregnanstvu smo spremljali borbo v naših gorah, doprinali smo s povezavo k še večji in globlji narodni zavesti. V nas je rastla neizmerna ljubezen do slovenskih polj, gozdov, jezer in vrhov in v pesmih smo jih pozdravljali preko daljnih nemških ravnin. Koroška, bili smo tvoji, ko smo se rodili, bili smo tvoji, ko so trpeli naši pradedje krivico in so prelivali kri . . . da, Koroška, in še bolj tvoji smo se vračali. Ob hudi bolečini razočaranja smo sklenili, da bomo zasadili lemež v ledino, ki so jo začeli orati že v stoletni davnini.

Konec vojne je povzročil hud kaos. Iz vseh koncentracijskih taborišč, iz vseh ječ in lagerjev so planili politični in nepolitični „kaznjenci“ v svobodo. Vsi evakuiranci in izseljenci so se hoteli vrniti v domači kraj, da bi na pogoriščih znova zaživeli človeka vredno življenje. Nismo se mogli takoj odpraviti na pot. Ceste so bile polne vseh narodov. Tako nekako sem si nekoč v meščanski šoli predstavljala preseljevanje narodov.

Šele, ko je bil prvi naval mimo in ko so bili vsi člani vseh družin skupaj, smo se odpravili na pot. Vzeli smo s seboj samo to, kar je bilo nujno potrebno. Drugo smo dobro spravili, z namenom, da pridemo pozneje, ko bodo časi mirnejši, ponj. Tega nikoli nismo več videli, ker so „Volksdeutscherji“ vse pokradli.

Dva para konj smo najeli v mestu in tako smo se odpeljali z vsemi družinami, ki sem jih že prej omenila. Na Dunaju smo odslovili voznike. Javili smo se jugoslovanski misiji in ta je poskrbela, da smo dobili po nekaj dneh vlak. Peljali smo se mimo Gradca v Maribor in od tam v Ljubljano. Tu je naš rojak dr. Julij Felaher poskrbel, da so nas vsi lepo sprejeli. Prenočevali smo na državnem učiteljišču. Ostali smo teden dni. Ogleдали smo si Ljubljano. Bila

je vsa v cvetju in lovorjevih vencih. 17. julija 1945 pa smo se odpeljali proti Koroški. Oče se je na kolodvoru še enkrat obrnil proti mestu in rekel: „Tako čutim, kakor da bi bil zadnjič tu.“ Hotela sem ga potolažiti, pa mi je zmanjkalo besed, ko sem ga pogledala. Gledali smo Gorenjsko in videli razliko med anarhičnimi ruševinami v Avstriji in tukajšnjimi razvalinami. Ne, vojna Jugoslaviji ni prizanesla! Povsod pa smo takrat lahko opazili skrbne delovne roke, ki so odstranjevale sledove vojne, da bi si zgradile na ruševinah nova ognjišča.

Na Jesenicah smo nekaj časa stali. Oče je imel mnogo znancev, saj je po plebiscitu sedem let prebil tam. Pomlajen se mi je zdel zdaj, ko se je zastrmel nekam v daljavo. Še enkrat so šli živo oni dnevi burne mladosti mimo njegovih trudnih oči. Tu je bil, ko je po hudi borbi za nekaj časa zapustil Koroško. Po teh krajih so se zbirali vsi oni, od katerih se je potem le malokdo vrnil . . . In po teh planinah so hodili, da bi gledali skozi meglo tihe doline Koroške, kjer so pred tridesetimi leti klicale strojnice k skupni vstaji proti stoletnim verigam narodne sužnosti. Da, gledali so s hrepenečimi očmi dol, kjer pravo sonce nikoli ni moglo vziti. Že prve žarke je oblila kri in zatemnila nepravilna pest . . .

Očeta je vleklo nazaj in vrnil se je bil, da bi znova začel. Ni obupaval, saj je gorel v njem ogenj mladostnega optimizma. Zapreko za zapreko je odstranjeval, v narodni zavesti je dvigal glavo, kadar so mu pljuvali nemčurji kot vindišarji v obraz in metali polena pred noge. Prišel je bil potem v Dole pri Brdu, kjer je zasajen zadnji mejnik slovenstva. Da, do tam smo se ohranili skozi vsa leta germanizacije. Ta mejnik pa je stal trdno! Polomljeni steber na grobu Franceta Grafenauerja priča, da je našega poslanca in borca za človečanstvo prezgodaj vzela smrt. Njegov in še drugi trdni ziljski rodovi — pa ne bodo mirovali, dokler bodo trle krivice Slovence na Koroškem. Oče se je vgnezdil tako v rodbino orlov, ki so in bodo čuvali najzapadnejši slovenski mejnik Koroške . . .

Da, oče, vedela sem, kje so bile takrat tvoje misli, ko si med vožnjo skozi karavanški predor slonel ob oknu. Bolelo me je, ker je bilo tvoje veselje preveč pomešano s trpljenjem in žalostjo preteklosti. Krivice niso minile. —

Zakaj je tvoje srce ječalo, oče? Saj se nas je toliko vrnilo. In v nas vseh se pretaka zdrava ziljska kri. Preveč smo zakoreninjeni v boj za pravico, da bi se mogli odtujiti ciljem naših pradedov.

Čustva so se spreminjala, kakor pomladni viharji in tišine. Spet je zapiskala lokomotiva, tokrat v znak, da smo bili na cilju . . .

Vrnili smo se, vrnili po treh letih ter treh mesecih!

Vrnili smo se . . .

Vdihavali smo zopet domači zrak, gledali naše gore, naše modro nebo. Po dolgem času smo bili zopet tu. Mama in oče nista bila zdrava, staro mater smo pustili samo tam na pokopališču pregnanstva, mi otroci pa smo zrastle, iz oči nam je sijalo veselje, kajti vrnili smo se!

Angleži so površno pregledali našo prtljago. Odpeljali smo se do Beljaka. Tam pa nas je čakalo novo razočaranje. Z veseljem smo se na zapadnem kolodvoru pozdravili z vsemi slovenskimi izseljenci. Ti so čakali že od prejšnjega dne na nadaljni transport. Angleži niso prav vedeli, za kaj gre. Nacisti pa, ki so še vedno dihali zrak svobode, ker jih še ni doletela zaslužena kazen, so se hoteli nad nami še enkrat raztogotiti. Prejšnji večer so pripravili vlak in veleli, naj naši vstopijo. Od znanega strojevodje pa smo zvedeli, da ima nalog peljati transport nazaj v Nemčijo. Tako torej! Vse, kar je bilo v vlaku, so v kratki pol uri zmetali ven. Ko so prišli avstrijski žandarji, so se naši moški postavili v bran. Prišlo je do pravega spopada. Šele, ko je angleška policija posegla vmes, je bil mir . . . Čakali so še eno noč in šele 17. julija, ko je prišel naš transport iz Jugoslavije, se je izpraznil ves beljaški zapadni kolodvor — odhajali smo vsak na svoj dom . . .

Naša hiša je bila „pusta in prazna“. Rekli smo: „Bodi“ — pri tem zavihali rokave in . . . bilo je. Z vso vnemo smo prijeli za delo, da obnovimo dom. Vaščani-nemčurji ali mlačneži so se lizali okoli nas. Najbolj nam je šel na roke Pipp p. d. Rošpah, največji bogataš v naši vasi. Bili so tisti, ki so že leta 1941 kovali načrt za izselitev. Da, slabo vest so imeli! No, Janšič je odsedel svoje v zaporu, drugi pa so se pobarvali črno kakor oglje — in zdrknili so. Kaj hočeš, kdor zna, zna!

Najhujši udarec pa nas je zadel šele v domovini. Mama je bila vsa bleda in suha. Le počasi se je opomogla. Oče pa — na njem so se začele kazati posledice lakote in trdega dela v Nemčiji. Po šestih tednih se je vlegel in ni več vstal. Srce mu je nagajalo in pešalo. 14. septembra 1945 smo zadnjič prepevali skupaj pri ličkanju koruze. Vsi smo čutili, da se bo zgodilo nekaj hudega, pa si nismo hoteli verjeti — toda prišlo je! 15. septembra zjutraj smo stali otroci in mama prebledeli okoli očetove postelje. Ne, tu ni pomagala nobena „Wiedergutmachungskommission“ (komisija za popravo krivic) več.

Črni grob se je zaprl nad njim. Jesenski vetrovi so prinašali orumenelo listje na del domače zemlje, kjer je umolknilo trudno očetovo srce . . .

Opombe k tej razpravi je sestavil dr. Felaher Julij.

Personen-Ausweis SL. Umsiedler Nr. 00 0009

für _____

Name: Karls

Vorname: Stefan

Geboren am: 23.12.97

in: Ruden-St. Nikolai

Beruf: Bauer

Letzter Wohnort: St. Nikolais

Kärnten

SL. Umsiedlung aus der Untersteiermark.

Klagenfurt
Reichenburg, den 14. 9. 1948

I. A.
Waldner

Vsak je dobil svojo številko

Vinko Gröblacher:

Nekaj utrinkov iz življenja na Hesselbergu

Po dva in trideseturni vožnji smo bili na novem domu — v taborišču Hesselberg. Zaradi duševnih in telesnih muk smo bili vsi popolnoma otopeli in apatični. Vsak je imel samo eno željo, da bi kam položil svojo trudno glavo. Nismo smeli biti izbirčni, ležali so otroci, ženski in starejši ljudje po trije na slamnicah, moški pa na golih tleh in na razpoložljivih mizah. Zaradi utrujenosti smo spali to prvo noč v taborišču dobro. Bilo nas je preko štiri sto v desetih sobah s skupno površino 360 m², kar pomeni, da niti en kvadratni meter ni prišel na osebo. To zadostuje komaj za majhnega praščika.

Drugi dan so skušale žene — matere vsaj za dane razmere urediti novo bivališče. Otroci so se takoj znašli v igri in se veselili spremembe. Moški smo se zbirali, kolikor smo bili med seboj znani, pretresovali naš položaj in ugibali bodočnost.

Trikrat na dan smo prejeli hrano. Zjutraj smo dobili v velikih posodah precej tenko sivo kavo z malim koščkom kruha, opoldne v istih posodah nekaj umetne juhe in nekaj krompirjevih jedi, zvečer pa je bil čaj iz mete brez sladkorja. Ker ni bilo dovolj posod, smo bili razdeljeni na dva dela in so morali drugi čakati, da so opravili prvi svoj obed.

Nismo imeli razun čiščenja taborišča in pravljanja drv nobenega opravka. Bili smo pod strogo karanteno, brez vsakega čtiva, sobe prenašate z ljudmi. Zato smo se moški zbirali v grupah in pretresovali to in ono.

Spoznavali smo se, če s kom še nismo bili znani — zmiraj bliže kakor živina, ki pride iz raznih hlevov na pašo. Spoznavali smo se hitro in čez nekaj dni že je imel vsak vsakogar v evidenci.

Že v taborišču na žrelski cesti v Celovcu sem srečal večino mi znanih narodno zavednih mož-poštenjakov in bil sem ponosen,

da sem med njimi. Radostno sem mislil na pregovor: „Enak z enakim se druží.“ V zbiralnem taborišču ob žrelski cesti sem dobil z mojo družino na vrat številko 80.124, znak, ki ga nosijo navadno le uradno prijavljeni psi. Skoro sem bil užaljen zaradi visoke številke 124, ker sem si domišljeval, da spadam med vidne koroške Slovence, saj bil sem član obnovitvenega odbora „Političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem“ leta 1921 in član tega društva do njegovega razpusta. Pozneje šele sem spoznal pomen številke.

V skladišču na Hesselbergu sem zapazil za boj z označko številke 80.001 in radoven sem postal, kdo je prvi po številki med nami izseljenci. Tedaj sem mislil tudi še prvi, torej najnevarnejši Slovenec. Bil je mož lepe postave, močno podoben nekemu sosedu v domovini in mojih let ter oče osmih ali devetih otrok, katerih najstarejši je imel kakih 12 let. Radoveden in hkrati malo osramočen, ker sem si domišljeval, da poznam večino naših mož, sem vprašal nositelja številke 1, odkod je in zakaj je bil izseljen. Dobil sem nepričakovani odgovor: „Nikdar nisem bil zaveden Slovenec in tudi nisem volil s Slovenci, poslal sem le nacističnemu funkcionarju račun za svoje njemu opravljeno delo in zato sem danes tukaj.“ To je bil sicer le posamezen primer, toda spoznal sem, da številke ne predstavljajo kvalitete, temveč le kvantiteto. Štiričlenska številka pa dokazuje, da je bilo predvidenih za izselitev več desetisoč koroških Slovencev.

Kakor nič v naravi, če ni zrelo, ne pade, tako koroški Slovenci tedaj še nismo bili zreli za popolno likvidacijo. Tedanji dogodki v domovini in na vzhodni fronti niso dovoljevali nameravanega nadaljevanja izselitve koroških Slovencev. Kljub temu, da smo vsi izseljenci, — nekateri bolj, drugi manj — dovolj trpeli, smat-

ram le za narodno škodo, da se nacistična namera ni mogla po njihovem načrtu izvesti. Nehote bi sem nam izvežbal močan narodni delovni kader in narod bi se prebudil kakor družina s številko ena, katere mož-oče vsa leta svoje izselitve kljub njegovi krepkosti ni mogel popolnoma pretrgati niti s tedanjo oblastjo, medtem ko so njegovi otroci postali zavedni in delovni člani slovenskega naroda. Kakor vrtnar izruva oz. izvleče sadike iz grede, tako so strategji za izseljevanje nameravali delati s koroškimi Slovenci, po malem in počasi, a do zadnjega.

Tam na Hesselbergu sem spoznal mi do tedaj nepoznanega rajnega šolskega ravnatelja Viternika, ki se je takoj začel prijavljati na vrtno delo. Prav tako imam še danes pred očmi velikega širokoplečega, simpatičnega moža-orjaka v mojih letih; ob pogledu nanj sem mislil, da so imeli Hitlerjevci strah pred njim. Spoznal sem ga s časom temeljito. Bil je mož-poštenjak, kljub njegovi pos'avi je bil mehak in dober, pač pa korenina. Lagerführer ga je pošiljal na razna dela, kjer je obo-

lel in kdo bi si mislil: ni se vrnil več! Tam pod Hesselbergom spi večno spanje v tuji zemlji naš dragi rajni tovariš Lojz Kraut-Poltnik iz Bistrice pri Pliberku.

Družinski očetje smo bili posebno nesrečni, ker so morali iti z nami tudi družine v izseljeništvu. Saj je mož-oče naravnost poklican, da skrbi in varuje svojo družino. Sedaj pa tega nismo mogli storiti, bili nismo več možje-ljudje, ampak samo nepomembne številke. Toda navadno človek sam s seboj in s svojo usodo nikdar ni zadovoljen. Mi poročeni možje, kakor sem že rekel, smo bili nesrečni, ko je morala družina z nami v negotovost, eden med nami pa je bil nesrečen, ker še ni bil oženjen in je bil izseljen sam in se je čutil osamljenega in zapuščenega. Nikdar prej v njegovem življenju ni prišel dalje in za dalj časa iz svoje ožje domovine, na kateri je pač tudi visel z vsem srcem. Kako iz srca rad bi dodal temu popisu njegovo sliko, a žalibog je nimam, ker se je dragi sotrpin slikanju v grupah ali posamič vedno pravočasno umaknil. Imel je telesno hibo in se je zato čutil manj-

Izseljeni otroci na Hesselbergu

vrednega. Dalj časa je delal z menoj kot drvar in sva drug drugemu mnogo zaupala. Ker je bil precej bojazljiv, posebno pa se je bal pred Lagerführerjem, je to plašljivost Lagerführer v svoje veselje izrabljaj in ga plašil z oddajo na delo v fabriko in ga gnal takorekoč v obup. V prosti opoldanski uri, ko sva sedela v soncu, je obupani tovariš napravil pred menoj svojo zadnjo željo — testament. Na vse tolaženje in pregovorjanje je imel samo še opazko: „Vinko, jaz domovine ne bom videl več, saj nihče ne ve, kako sem bolan.“ Po tej izjavi sem se takoj podal iz gozda v pisarno k Lagerführerju in ga prosil, da v bodoče opusti plašenje imenovanega tovariša in če ga res namerava odposlati na delo, naj izbere za to raje mene, ker je nesrečni tovariš hudo bolan. Če bo kdo v taborišču umrl, ni izključeno, da bo imenovani prvi.

V soboto, 1. maja 1943, smo bili v takorišču prosti dela. Izbral sem priložnost in se ukraedel iz taborišča, da kakor navadno pri zanesljivih ljudeh poslušam prepovedana radio-poročila. Imel sem zvezo z nemško družino, ki mi je dala ključ v hišo in radio na razpolago. Spoštovali so me, ker sem z njimi — bili so protestanti — govoril monogo o svetem pismu. Niso mogli razumeti, kako je mogoče, da znam več jezikov, ker so sami razumeli samo nemški in drugih jezikov sploh niso razlikovali. Jaz pa sem poslušal, kadar sem imel pač čas in priložnost, skoraj vse oddaje radia London v raznih jezikih. Tako sem lahko presojal, kaj je resnica in kaj je propaganda.

Nikdar se nisem zadržal pri radiu tako dolgo, ko ta dan in sicer od devete ure dopoldan do desete ure zvečer. Bil je večer z debelo mokro meglo in bilo je precej temno, ko sem se vračal na goro. V sobotah sem navadno izčrpno zasledoval radio-poročila, ker so na ta dan prihajali izseljenci z dela k svojim družinam v taborišče in prinašali iz vseh vetrov mogoča in nemogoča poročila — novosti. Vedno, ko sem se vračal, so me čakali gotovi tovariši, da sem podal zaupno poročilo, ki je šlo potem tajno po taborišču, brez da bi kdo vedel, od koga prihaja. Ta večer sem se zapoznil. Nihče me ni več čakal. Vsi so že ležali. Hodil sem tisti večer na goro z občut-

kom, ki si ga nisem mogel razlagati in oddahnil sem se, ko sem se nahajal med svojimi. Nobeden še ni spal, ker so bili razburjeni. Žena mi pove, da se je zgubil tovariš in že sem slutil najhujše. Drugi dan v nedeljo smo bili vsi taboriščniki prej na nogah ko po navadi in drug drugega vpraševali ali se je tovariš vrnil. A tovariša ni bilo. Ker sem slutil najhujše, sem poklical prijatelja Jaka Reichmanna ter mu zaupal svojo slutnjo. Takoj sva poklicala sorodnika izgubljenca, da mu poveva slutnjo ter napram meni izraženo zadnjo željo — oporoko izgubljenega tovariša. — Pismene oporoke v taborišču ni bilo mogoče napraviti iz naslednjih razlogov: 1. postavno nič nismo imeli, ker smo deset mesecev prej dobili v taborišče razlastitvene odloke. 2. kdo bi se upal kaj takega hraniti ali celo komu pokazati.

Povedal sem tovariševo oporoko pred pričo, ker sem to smatral za svojo dolžnost in da sem se oddolžil za vsak slučaj. Ko je prišel komendant in zvedel, da pogrešenega taboriščnika še ni, je postal zelo nervozen. Poklical je mene v pisarno ter me vprašal, kaj naj napravi, ker mora na vsak način javiti. Svetoval sem mu, naj pusti prej goro preiskati in naj javi šele potem. Med 10. in 11. uro smo se taboriščniki razvrstili, eno krilo oprto na taborišče, in šli v vrsti kakor kazalec na uri okrog taborišča. Ni trajalo pol ure, ko sta kakšnih 800 m od taborišča naletela tov. Tomaž Prosekar in moja žena na mrtvega pogrešanega tovariša. Izgubili smo mirnega, spoštovanega sotrpina tovariša Andreja Wutte-ja, p. d. Butaja iz Apač. Bila je to tretja smrtna žrtev na Hesselbergu, ki počiva v tuji zemlji tam na Frankovskem.

Hesselberg je gora kakšnih 600—800 m nad morsko gladino med Nürnbergom in Stuttgartom. Naplavili so jo morski takovi bogve pred koliko tisoč ali milijon leti in sestoji iz minerala, ki ni ne kamen, ne kreda in tudi ni zemlja. Med temi mineralnimi plastmi pa se najde danes vse polno okamenelih rib, polžov v premeri pol metra, in drugih okamenelih živali. S te gore se vidi na okrog več kot 100 km daleč in je bila za nacionalsocialiste sveta gora, na kateri so opravljali vsaki junij svoj verski obred z zažiganjem ognja — kresa. Na tej gori so raziskovali in izkopavali tudi sta-

rinske zanimivosti arheologi, med njimi neki prof. Hortung, ki si je izbral za pomagača iz našega taborišča brata Jozo in Honzo Križnik iz Šmarjete v Rožu. Izkopali so več tisoč let star okostnjak dvajsetletnega vojaka, na kar

je bil imenovani profesor posebno ponosen. Rad se je pogovarjal med delom s tov. Jozo Križnikom, ker se je baje od Joze več naučil ko pa Joza od njega.

Na vrh te gore je bil napeljan vodovod in mnogo dragocenih cevi je bilo tam še spravljjenih za napeljavo vodovoda k planoti, kjer so začeli planirati prostor za šolo hitlerjevskih

vodij (Führerschule). Ker pa je podnebje tam ob Hesselbergu silno ostro, so zamisel zidave take šole spet zavrgli. Podnebje je tam res jako neprijetno, kar bo marsikateri izseljenec lahko potrdil.

Posebno se spominjam nesrečne stare Marije Hambruč, Čikove iz Libuč. Kolikokrat me je uboga žena naskrivaj vprašala, ali bo še dolgo trajalo, da se vrnemo domov. Da, zločin je bil, ko so nas nedolžne žrtve izselili in gonili širom sveta, a še hujši, naravnost nepopisljiv zločin je bil, da so tirali človeka, ženo od doma, ki je imela edino napako, da je delala in garala vse življenje, le prečestokrat -mogoče preko svojih moči, kakor se ji je videlo na razdelanih rokah — in ni prišla vse življenje delj ko na božji poti do Gospe Svete. Tam na Hesselbergu pa je morala v neprijetni zimski klimi pretrpeti dolga leta in to kljub temu, da je bila stara že 76 ali 78 let.

Opisal sem le nekaj dogodkov, nekaj utrin-kov iz našega izseljeniškega življenja tam na Hesselbergu. Dalo pa bi se napisati samo o taborišču Hesselberg knjige. Saj so nam vsem ostali v trajnem spominu težki dnevi, ko smo živeli polni hudih razočaranj, pa tudi veselih upov. In kaj je lepšega hot upanje, ko pričakuješ človek vedno več, kakor postane poten resnica.

Podeželska straža

V gozdu na severnem pobočju gore Hesselberg je bilo skrito naše taborišče s tristo pregnanimi Slovenci s Koroške. Po tako imenovanem zajtrku sva se nekega dne zmuznila z Vincem iz območja nadutih nadzornic — sester rdečega križa — in krenila na greber, 700 m visoke gore, na kateri so pred vojno Frankovci obhajali svoje nemške dneve. Gledala sva na prostrano polje, ki je bilo razdeljeno v številne male njivice in travnike..

Kmetje in kmetice so zasajali nerodne motike v glinasto zemljo, menda zatopljeni v misli, kako se dokopati do nemške zmage. Pa je pogledal eden od teh za hip na goro in videl naju, da brezdelno čakava, kdaj bo zorelo, kar se je sejalo. Mož je pustil delo in se

zagnal v strmino; čez dobre pol ure je stal pred nama neobrit, zasopel in poten domačin v slabi, zamazani obleki in v blatnih škornjih, ki je opirajoč se na svojo firersko domišljijo po vojaško zahteval ob naju osebne izkaznice. Toda Vinc ga je osorno ošinil in zahteval od njega izkaznico tako razločno, da je Nemcu, ki je itak komaj lovil sapo, skoraj slabo postalo. Prav krotko je skoraj tiho odvrnil, da je od straže (Landwache). Vinc pa mu je s priznostjo pruskega vojaškega narečja dokazal, da oblastniki brez izkaznice, četudi so neprijazni, pri nas nimajo veljave. Pokorno je poslušal Frankovec Vincov nauk, se na peti zasukal in bil čež pol ure zopet na svoji njivici pri svojem orožju, pri svoji motiki.

Jaka.

Lambert Pisjak:

Teško slovo v logorju

Dne 10. septembra 1944 sem sprejel od sina Lamberta, ki smo ga po domačem imenovali Preti, pismo iz bolnice iz Kemnitz, da pride do 20. septembra na dopust. Ob tej priliki srčno želi priti z menoj skupaj. Zato naj pridem, če je le mogoče, v taborišče. Šel sem takoj prosit mojstra, da bi mi v tem času dal par dni dopusta, toda mojster se je temu na vso moč uprl, češ nimam nikogar, da bi ga mogel postaviti na tvoje mesto k stroju. Poleg tega od vseh strani prihajajo nujna naročila, ki se ne smejo in ne morejo odlagati. Toda jaz sem ga le prosil, naj pomisli, da imam sina pri vojaki, ki je bil 12. julija za Tarnopoljem na vzhodu nevarno ranjen in mi piše, da pride zdaj v taborišče na dopust in da je njegova in tudi moja srčna želja, da se tam snideva. Prosil sem ga, da naj bi imel z menoj in mojim sinom in najino usodo nekaj sočutja. To ga je nekoliko omehčalo, da mi je po kratkem pomisleku rekel: „Jaz tega ne smem dovoliti, a tudi ne bom nasprotoval, če ti dovoli Obermeister.“

S strahom in bojznijo, brez upanja na uspeh sem se bližal nadmojstrovi sobi. To tem bolj, ker sem ga poznal kot strogega, odločnega, zdelo se mi je, trdega in neizprosnega moža. Pred vrati sobe sem nekoliko postal; pred oči mi je stopila vsa grozna usoda, ki je zadela mene in celo mojo družino. Jaz tu, žena in trije mali otroci daleč tam v logorju, sin-vojak v drugič težko ranjen, drugi sin tudi nad sto kilometrov, hči nad devetdeset kilometrov od logorja v službi, — toda hipoma sem se spomnil, da tu ni kraj in čas za taka premišljevanja, temveč bo treba nastopiti možato in odločno, ker od tega bo odvisno, ali se bova videla s sinom ali ne. Zbral sem vse sile, potrkal na duri in vstopil. Nadmojster je sedel za mizo, ves zatopljen v načrte in akte, katerih je bila polna miza. Počasi je dvignil glavo kot bi se z očmi ne mogel ločiti od aktov. Vešče

me je pogledal od nog do glave. Zazdelo se mi je, da stojim pred njim nag in mi vidi v srce in da je izvrsten poznavalec ljudi. Imel sem občutek, da stojim pred njim kot pred sodnikom. Z začudenim, nekako mehkim glasom, ki ni bil njegov vsakdanji, mi pravi: „No, gospod, kaj pa se je vam zgodilo, da ste prišli k meni. Se ne spomnim, da bi bili v teh dveh letih, odkar ste pri nas, v moji pisarni.“ V meni se je vse odprlo, zginila sta dvom in bojazen, preprosto kot sem vedel in znal, sem mu razložil svojo srčno željo in boleost. Poslušal me je z zanimanjem in sočutno, zgrabil za telefon in začel govoriti z mojstrom, da moram na vsak način dobiti par dni dopusta in da to vendar ne gre, da bi oče ne smel k svojemu težko ranjenemu sinu-vojaku, in da bi bilo to proti vsaki človečanski pravici. Odložil je slušalko in mi rekel: „V soboto dopoldan, 16. septembra, moraš še delati, popoldan pa se pelji z bogom srečno k svoji družini in sinu, v torek, 19. septembra, zjutraj moraš biti spet tukaj na svojem mestu.“ Ves srečen sem se mu zahvalil in hotel oditi. Toda ponudil mi je stol in sem se moral vsesti. Živo se je zanimal za mojo usodo, hotel je vedeti to in ono. Od kod sem, kaj sem in zakaj so nas izselili. Povedal sem mu vse, kakor je; da so nas izselili zato ker smo se rodili kot Slovenci in da tega nismo mogli in hoteli zatajiti. Nismo hoteli izdati svojega naroda, kar noben pošten človek ne sme in ne more. Ljubezen do svojega naroda in jezika je vsakega posameznega in tudi moja sveta dolžnost. Vedel sem, da je bil ob našem prihodu v tovarno o vsem tem na svoj način informiran od SS. Zvesto in sočutno me je poslušal, stisnil mi v slovo roko, voščil srečno rajšo in pristavil: „Verjemite mi, nobena sila in krivica ne trpi dolgo tistih, ki jo delajo. Prej ali slej jih same pokoplje.“

S čisto drugimi občutki in mislimi sem zapuščal nadmojstrovo pisarno, kakor sem se ji

Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
Gauleitung Kärnten

Zeitung für Volkswirtschaften

Preisfrei Nr. 2625

NR-7,

Klagenfurt, den 1. Februar 1943,
Sonntagsausgabe Nr. 2

An die

NS-Vereinspfarrvereinsgruppe,

Flakstraße,
Kärntnerstr. 17

Buchstabe Bekräftigung v. 22. 1. 43
Alma Kitzberger-Weber.

Bei Ihrer Anfrage vom 12. 1. 43 teilte ich mit, dass die
kriegsbeschädigten Dollinger, Ehemann Christian und Niki
Karl aus staatspolizeilichen Gründen abtransportiert wurden.

M. H. Herr!
Der Leiter der Hauptstelle zur Teilbe-
wahrung

Max Kretschmer

Žena z otroki v taborišču

bližal. Gredoč nazaj v delavnico sem se jezil in očital sam sebi, da sem moža ves čas krivično sodil. Spomnil sem se izreka svetega pisma, ne sodite in ne boste sojeni, ker sodbo si je pridržal vsevedni!

V nedeljo, 17. septembra 1944, sem srečno prišel, ne da bi bili med vožnjo bombardirani, v logor Hesselberg, kamor je prišla žena z otroki par dni prej iz logorja Frauenaurach. Nestrpno in z bojaznijo ali bom mogel priti ali ne, so me pričakovali vsi, najbolj pa sin Preti. Nepopisna bolelost in tuga me je obšla, ko sem ga zagledal. Zdel se mi je za dobrih pet let starejši, tih, molčeč, nekako zamišljen, ves potr, telesno in duševno zlomljen, sedem velikih ran po celem telesu. Oči so se mi orosile ob misli, da je to moj sin, ki je pravzaprav s svojimi devetnajstimi leti še otrok in še v veliko večji meri nosi križe in težave tega sveta in njegovih krivic kot jaz. Ni nič govoril, da je dolgo srčno želel, da odkrije svoje misli, želje in grozne vtise svojim staršem, bratom in sestram. To bi bilo tudi nepotrebno, ker smo to slutili vsi sami. Z otroško vdanostjo mi je pripovedoval svoje doživljaje od zadnjega snidenja. Tako nas je minulo nedeljsko popoldne.

Po skromni logorski večerji smo šli na vrh gore Hesselberg. Tam smo bili vsaj enkrat sami, oproščeni tesnih, neprijaznih, preprostih barak in stisnjenosti v njih, v katerih je bil stisnjen človek poleg človeka, ena postelja nad drugo, med njimi komaj prostora, da si prišel človek skozi, na sredi sobe miza, vse tako ne ljubo, nedomače, neprisrčno in ti zamišljeni, sami vase zatopljeni obrazi! Sicer nihče ni tožil o svoji srčni bolesti; vsi, prav vsi, so nosili svojo bolelost sami, upajoč, da bo tudi tega vsega nekoč konec. Oproščeni vseh teh vezi in okolice smo se torej vsedli v prosti božji naravi vrh gore. Planine jo v našem pomenu besende ne moremo imenovati, četudi je menda najvišji vrh cele Frankovske dežele in jo menda Franki s ponosom imenujejo sveto goro Frankov. Ni niti 800 metrov visoka. Od tam se nam je nudil krasen pogled na vse strani daleč po frankovski deželi: številne trgov podobne vaši, obsežna rodovitna, skrbno obdelana polja, vmes temnozeleni iglasti gozdovi, skozi vasi, polja in gozdove pa so se svetile liki ozkim belim trakovom dolge ceste in reke Sulz in Sulzach. Nad to lepo in bogato

pokrajino pa je pihal hladen jesenski večerni veter, oznanjevalec prihodnje zime.

Kakih petdeset metrov tik pod nami pa so bile v štirikot zidane tri dolge barake. V teh barakah so bile sobe približno 7 metrov dolge in 6 metrov široke. V eni je prebivalo 25 do 30 ljudi, stari in mladi, zdravi in bolni. To je bila naša ječa, ki smo jo imenovali „Lager Hesselberg“. Na uho so nam udarjali kričeči glasovi brezskrbne logorske mladine. Toda vsega tega ta večer nismo videli, ne slišali; zamišljeni in zatopljeni v svoje skrbi, v svojo usodo in težave, smo bili za vse drugo slepi in gluhi. Lastna tuga in bolelost, doživljaji in spomini so bili močnejši kot vse drugo. Usoda pa je hotela, da tudi to pot nismo bili vsi skupaj, manjkal nam je sin Tomaž, ki je bil v Scheinfeldu in ni mogel priti, kar je nam našo srčno tesnobo še povečalo. Razstrešeni po celi Nemčiji smo se v teku zadnjih let le dva ali trikrat vsi videli. Taka je bila pač usoda, — ne samo naša, temveč nešteto drugih.

Sin je hotel vedeti, kako je v Stuttgartu in okolici, kako izgleda mesto po vednem neprestanem bombardiranju, kaj tam govorijo ljudje in še to in ono. Pravil sem mu, da je lepo mesto z bližnjo okolico grozno razdejano, število mrtvih in zgorelih da gre že na deset tisoče in da se nad Nemci grozno maščujejo njihovi grehi, ki so jih zagrešili v začetku vojne nad drugimi nepripravljenimi narodi. Ljudje da mislijo in govorijo zelo različno, vsak po svojem duševnem razpoloženju: medtem ko eni še vedno upajo na zmago z novim, tajnim orožjem — to so zagrizeni naciji, ki se jih največ najde med protestanti —, drugi spet uvidevajo brezuspešnost nadaljnje vojne in želijo mir. Toda tudi ti hočejo le tak mir, da bi Nemci ne bili premagan narod niti ne odgovorni za vse to, kar so zagrešili nad drugimi narodi. Če se je kaj grešilo, to niso bili grehi naroda, temveč Hitlerja in njegovih pajdašev. Teh ljudi je največ med boljšimi krogi in inteligenco. Le zelo majhno število jih je, ki se v polni meri zavedajo vseh grozodejstev nemške vojske in nemškega vodstva v teku vojne nad človeštvom in vse odgovornosti, ki jih bo nekoč zadela. Spet drugi komaj čakajo na dan Hitlerjevega zloma in splošne revolucije, v kateri bodo vzpostavili nov svet. Približno tako je danes nemško ljudsko mnenje,

ki ga lahko opaziš, če imaš količkaj odprte oči in ušesa. Pa tudi sin Preti je pripovedoval približno isto: da je armada utrujena, da sta disciplina in vojni duh na neprestanem begu pred rusko silo veliko izgubila in da večina vojakov želi mir in je le malo tistih, ki še sanjajo o splošni zmagi. Veliko jih pa je mnenja, da se bo Hitler na nekak način pobotal z zapadnimi zavezniki in da bo nazadnje skupno z njimi udaril na Ruse in da so meje Nemčije nedotakljive, nespremenljive na zapadu, na vsak način pa se morajo nemške meje na vzhodu in jugovzhodu raširiti; Češka da je staro nemško ozemlje in da je češki narod na Češko prinesel nekako veter od nekod; poljski narod pa da je sploh nevreden, da biva v Evropi, še manj pa da bi imel lastno državo; da je Ukrajina bila prvotno nemška zemlja, da Slovencev sploh ni in da so bili šele v poznejši dobi umetno fabricirani, Hrvati pa da sploh niso Slovani, temveč Germani. V dokaz te svoje trditve kažejo na oddelke ustaške Paveličeve vojske in jih postavljajljajo za vzgled kot neustrašene hrabre vojake, ki so pripravljene dati vse za zmago Nemškega rajha. Tako in enako, je pripovedoval Preti, govorijo v armadi preprosti vojaki in oficirji. So pa tudi pošteni, trezno misleči med njimi, ki s strahom čakajo dneva zloma nacizma in posledice, ki mu bodo sledile in ki želijo samo to, da bi mogli živeti v miru in spravi z vsemi ljudmi in narodi. Toda teh je le malo.

Sin je tudi tožil, da je dobil iz domovine le malo pisem; pri neprestanem begu je po večini šla pošta v zgubo. Povedal sem mu, da prihajajo iz domovine čim bolj žalostna poročila: ta in ta je padel, tega in tega so zaprli, to in to družino so odgnali v koncentracijsko taborišče, ljudje so obupani in oropani vseh človeških pravic; gorje mu, kdor se brezpogojno ne ukloni diktatorjem, ki so brez srca in vesti; na vasi, občini, fari in deželi staršem prepovedujejo s svojimi otroki slovensko govoriti, isto tudi s sosedi in znanci. Tuj po duhu in tuj po jeziku je duhovnik, prepovedana je vsaka slovenska molitev v cerkvi; stari ljudje, nemščine popolnoma nezmožni, umirajo brez spovedi; brezvestni agenti hodijo zvečer poslušat na okna, kje se slovensko govori, splošen strah in obup, celo mrtvim se diktira tuj nemški napis in kdor se vsemu temu ne ukloni, ima na

izbiro samo dva pota — v koncentracijsko taborišče ali pa v partizane. Več jih raje voli drugo in se z orožjem v roki bore proti nečloveškemu nasilju za svoj in narodni obstoj in kot taki doprinašajo nepopisne žrtve. Taka in enaka poročila mi prihajajo od vseh strani iz domovine. To je obraz na smrt obsojenega naroda to in onstran Karavank in njegove domovine. Na naših posestvih pa da gospodarijo nemški priseljenci in uničujejo vse, kar nam je bilo drago in sveto. Razven par zagrizenih nacijev se teh pritepenecv vse boji in ogiba.

Ob tem razmotrivanju pa smo bili vsi mnenja, da gre vsemogočni večni tretji rajh h koncu in da ni več daleč čas, ko bo uničen napuhneni nemški nacionalizem in bodo narodi, ki so doprinesli v tej vojni neizmerne žrtve in napore za svojo svobodo in obstoj, rešeni nemškega nadčloveka in njegove kulture. Med te narode spada tudi naš slovenski narod, ki je prav v tej vojski postal svetovno znan. Toda s strahom smo se spraševali, kakšen bo ta konec, ali ga bomo mi še doživeli in preživeli? Kdo ve, ali nas ne bodo ubile bombe, ali nas ne bodo na zadnje še vse postrelili kot so postrelili na milijone drugih? Vemo samo to, da je ta režim zmožen vsega.

Tako smo ugibali, kaj nam bodo prinesli prihodnji meseci. Končno smo se spomnili, da je danes god svetega Lamberta, najinega in farnega patrona na Radišah. Spomnili smo se, kako smo ga praznovali doma slovesno v krogu sosedov in znancev in da ga danes praznujemo že tretjič v tej mrzli tujini, prvič v Schwarzenbergu, drugič v Frauenaurachu. Slučajno sem dobil takrat ravno dopust; stara Šubernikova mama Ana Wieser me je povabila v svojo barako, uredila kos pogače in mi dala rekoč: „Vzemi to malo darilo za svoj god in spomni se na radiško žegnanje.“ Meni se je milo storilo, njen dar in njene besede pa mi bodo ostali vedno v spominu. Letos pa ga obhajamo tu vrh te gore pregnani iz domovine, oropani vseh človeških pravic, a s trdnim upanjem na zmago pravice in na boljše dni.

Medtem se je že davno stemnilo. Potrti, zamišljeni smo šli z vrha gore proti barakam. Brezskrben otroški vrišč je že davno utihnil in vsi so že trdno spali, le znani, zamišljeni stari obrazi so bili še deloma pokoncu, ko smo prišli v sobo nemi in otožni. Še bolj potrti kot

druge krati smo se vlegli tudi mi. Težka mi je bila misel: jutri moraš spet oditi in pustiti vse. Ista misel je najbrž morila tudi sina Pretija, ker pojutrišnjem je moral oditi tudi on.

Drugi dan opoldan sem se kot običajno poslovil. Spremljevala sta me žena in Preti do postaje Wassertrüdingen. Šli smo po stezi mimo Fliegerkaserne. Nepopisna otožnost in potrtost sta nas morili vso 12 kilometrov dolgo pot. Zdelo se mi je, da se mi tresejo noge in da sem brez vse moči. Rad bi govoril, pa nisem mogel, delal sem se močnega, da se nisem na glas razjokal. Pogled na sina in ženo pa mi je povedal, da se tudi njima enako godi. Bridko mi je bilo ob misli: vse življenje smo delali in skrbeli, danes pa ob slovesu nimam dati sinu niti skorjice kruha, odhajam berač od beračev. Tako smo prišli počasi tihi in zamišljeni na konec Hesselbergovih pašnikov, od koder se vidi postaja Wassertrüdingen. Tam ob stezi je stala mala starikava hruška, pod njo nekaj lepih hrušk. Žena in jaz sva jih začela pobirati, sin Preti pa je nemo stal ob strani. Ponudil sem mu jih nekaj in mu rekel: vzemi brez greha! Malomarno jih je porinil v žep. Tako smo prišli na postajo. Kmalu je prišel vlak in trenutek, ko smo se morali posloviti. Stisnil sem mu roko. Hotel sem govoriti: Bog te živi in ohrani, na njega ne pozabi. Toda nobena beseda ni šla iz grla, debele solze so mi vlinele po licu. Isto se je godilo tudi Pretiju in ženi. Najrajši bi ga objel, toda nisem mogel, stal sem brez vseh moči. Zdel sem se sam sebi kot otrok, le oči so govorile in te so razodevale mnogo več kot vse lepe besede. Iz sinovih oči sem bral vso tisto otroško vdanost napram staršem, bogu in svoji usodi, katere do takrat še nikoli nisem videl in opazil. Prišel je postajenačelnik, da da znamenje za odhod vlaka; zbral sem vse moči, nemo mu stisnil še enkrat roko, nato pa hitro vstopil in se porinil s silo k oknu vagona, ga odprl in pomahnil z roko v zadnji pozdrav. Preti in žena sta stala tam kot bi bila pribita in mi tudi mahala v pozdrav, oba žalostna kot jaz. Jaz pa sem globoko vzdihnil: Bog te obvaruj in ohrani in devica Marija! Kmalu sta mi izginila izpred oči. Žalibog sin za vedno. Ves potrt in žalosten, v neprestanih mislih na sina sem srečno prišel na kraj svojega dela. Drugi dan sem ves čas pri delu v tovarni mislil: danes

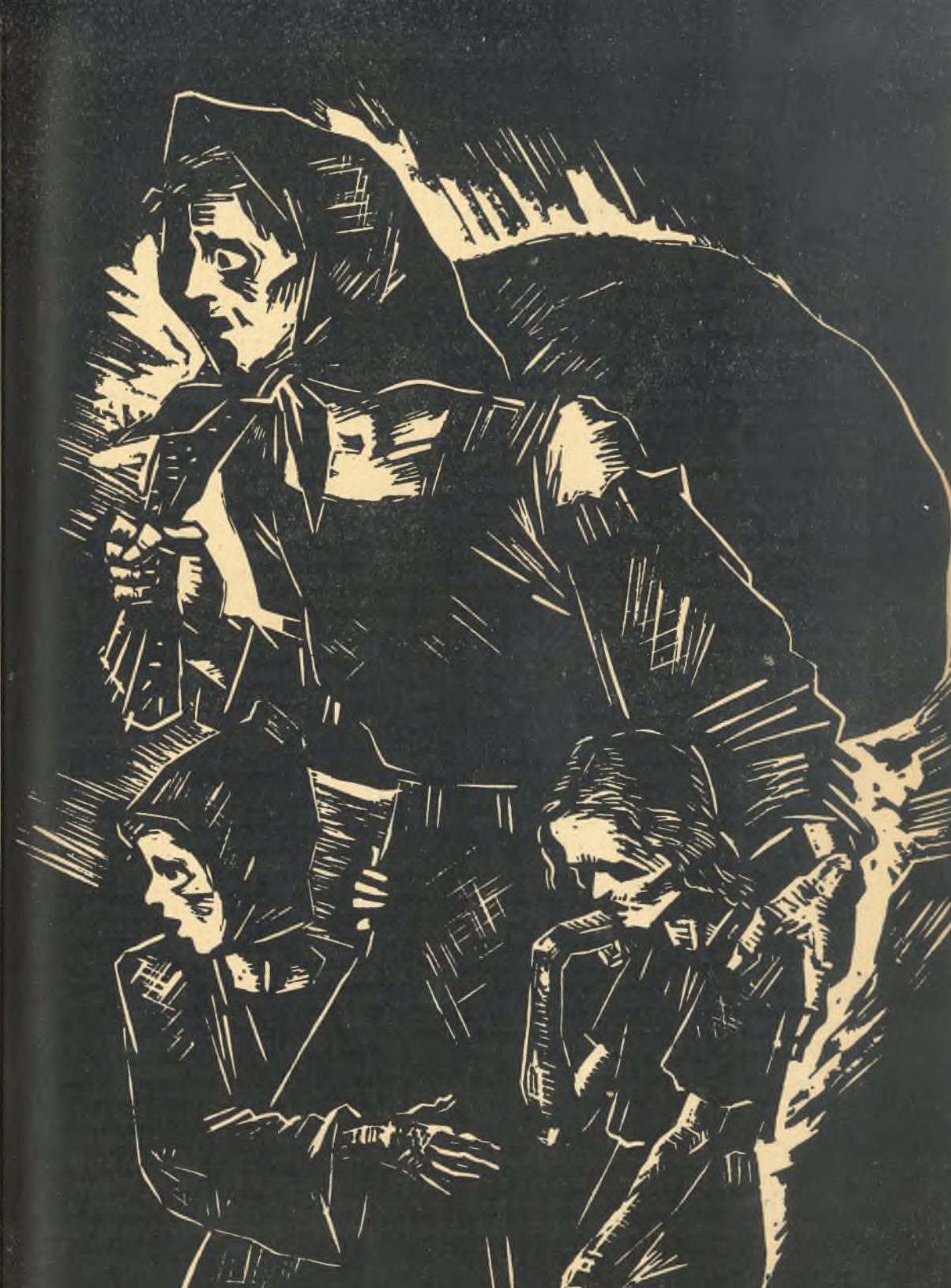
se bo moral posloviti tudi on in kako mu bo težko. V duhu sem bil pri njem, šel z njim na postajo, mislil na grozno slovo, kako se poslavlja od mame, sester, bratov in vseh znancev sotrpinov. Nikomur nisem potožil svoje bolečine; pa komu naj bi jih tudi bil? Edino to mi je bila tolažba, da je nad nami vsemogočni Bog, ki je vsevedni.

Po daljšem času sem sprejel od Pretija pismo, da je srečno došel na svoj kraj in da je kljub svoji pohabljenosti bil znova dodeljen neki bojni formaciji. Nato so pogosto prihajala pisma, pozneje pa zelo redko. Pisal je, da so v bojni črti in da ima malo časa. V nekem pismu je bridko tožil, da stoje v jarku do kolena v vodi in da se nimajo nikjer posušiti. Čeprav je tudi doma novembra že precej mrzlo, a da takega mraza še nisem doživel. V vsakem pismu je trdil, da bo kmalu konec in zmaga in da se bomo videli v domovini. Toda pisma so prenehala, in moja so prihajala nazaj. Navdajala me je grozna slutnja, kaj neki se mu je spet pripetilo; to tem bolj, ker je vsakokrat, kadar so prenehala pisma, bil ranjen. To skrb so mi povečala še vsakodnevna sicer lepo zavita, in olepšana uradna vojna poročila, da so zdaj tu, zdaj tam odbili ruski napad, nato pa napravili strategično „Absatzbewegung“, še bolj pa neoficielna, ki so bila bolj pristna in so po večini izhajala od radio London in ki jih ni bilo težko izvedeti.

Nasprotniki nacizma so zaupno šepetali o vsem, česar se uradno ni smelo govoriti. Del nacistov se je toplo vdal v usodo in kar pride. Drugi pa so napejali vse sile, da bi še rešili svoj potapljaljoči rajh in njegovo slavo. Tolažil sem se, da je morda le splošna zmeda vzrok, da ne dobim nobenega pisma. Tako so minevali v skrbi in tolažbi dnevi in tedni. Isto sem opazil tudi pri nemškemu ljudstvu. Vsak je slutil, da so to usodni zgodovinski dnevi, a nihče ni vedel, kaj bodo prinesli.

Decembra 1944 smo se peljali na božični dopust v taborišče. Bili so še Schöttl iz Hodiš, Andrej Močilnik iz Libuč, Tarman iz Podgorij, Aichholzer iz Loge vesi in Baumgartner iz Št. Jakoba v Rožu. Veselo razpoloženi smo prispeli v taborišče.

Tam pa me je že čakala novica: Preti je padel na ruski fronti! Moj sin Preti. Z menoj je bil izseljen, potem pa so ga nasilno odvedli k vojakom.

Iz dnevnika izseljenca

14. IV. 1942. Ob pol šesti uri zjutraj nas zbudijo orožniki in SS-policija z grozečimi puškami in bajoneti. Povelje se glasi: v eni uri morate biti pripravljeni za preselitev!

Strašen jok se je začel razlegati po hiši in kmalu za tem po celi vasi. Mrzel pot me je obtil ob misli, da moram zapustiti nadvse ljubljeno domačijo, blagoslovljeno od znoja naših prednikov. Moja 82 let stara mati, na pol hroma, se je začela oblačiti kot da potrpežljivo vzema križ na svoja od dela povešena ramena. SS-ovci so nas surovo priganjali in nam posmehljivo zagotavljali, da bomo v Nemčiji dobili mnogo lepša posestva, popolnoma modernizirana in opremljena s številnimi stroji.

Med našim obupanim beganjem iz sobe v sobo se je pred hišo zbrala vsa sosesčina. Nekateri so nam pomagali spravljati na kup najpotrebnejše stvari, drugi pa so stali ob strani in se radovali naši nesreči. Posamezniki so se spozabili celo tako daleč, da so že kar v naši navzočnosti začeli barantati in si med seboj razdeljevati naše premoženje. Posebno se mi je vtisnil v spomin trenutek, ko je sosed-gostilničar privedel iz svojega hleva dve izredno slabo rejeni kravi, na njihovo mesto pa odpeljal dve lepi zdravi živali.

Po vasi je zabrnal motor in pred hišo se je ustavil avto. Potisnili so nas v notranjost voza, brez da bi se dolgo poslavljali od doma, od znancev. Šele na križišču pred vasjo se je avto spet ustavil; morali smo izstopiti, ker so se z avtom odpeljali po nadaljnje žrtve — naše sotrpine. Medtem ko so nas dovažali iz vseh delov občine, so se na zbirališču zbrali tudi oni, ki so povzročili naše gorje: krajevni vodje nacistične stranke, kmečki vodja, župan in podobni. Zmagoslavno so se jim svetile oči, prepričani so bili, da se nikdar več ne bomo vrnili.

Spet so nas nabasali v avto, v katerem smo se srečali s številnimi znanci iz sosednih vasi. Začela se je vožnja v negotovost; sedeli smo potrti, vsak posameznik je bil zamišljen v svo-

jo bedo. Le tu in tam je zmotil tišino kak otrok, ki je zaklical: Atek, mama! Domov!

Ob prihodu v Celovec so nas meščani veselelo pozdravljali; mislili so, da je to kakšna „KdF“-vožnja. Toda naša vožnja se je zaenkrat končala v Žrelcu, kjer nas je v taborišču sprejelo ogromno število policije. Ko smo stopali iz avtomobila, so nas enega za drugim fotografirali kot največje zločince. Potem so nas potisnili v barake, kjer je že na stotine sotrpinov čakalo, kaj bo prinesla bližnja bodočnost.

Ves dan je policija dovažala nove žrtve, vedno več nas je bilo in vedno bolj so nas zastražili. Med nami so bile družine, katerih oče ali sin je bil v nemški vojski, mater in otroke pa so pognali s posestva in jim namenili temno usodo izseljenišva.

Zvečer, ko smo zaužili toliko hvaljeni „Eintopf“, so taborišče razsvetlili z močnimi žarometi, ob ograji pa so se razvrstili številni stražarji z na strel pripravljenimi brzostrelkami. Napočila je prva noč v pregnanstvu . . .

15. IV. 1942. Noč je minila brez da bi zatisnili oči; preveč smo bili zamišljeni nad usodo, ki nas čaka. Že takoj zjutraj so nadaljevali z dovažanjem nadaljnjih sotrpinov. Slišal sem, da nas je že nekaj okoli 3.000 oseb. Tekom dneva so nas imenoma klicali v pisarno, kjer so zapisovali stvari, ki smo jih pustili doma. Ob tej priložnosti sem se ponovno zanimal, zakaj so nas pognali z doma, in dobil odgovor: ko bi bil nedolžen, ne bi bil tukaj! Zamislil sem se nad svojo krivdo in spoznal, da je ves moj zločin v tem, ker sem Slovenec.

Proti večeru so bile straže pomnožene, policija je postajala vznemirjena — mogoče tudi zato, ker nas je hodilo gledat vedno več Celovčanov — in takoj smo spoznali, da se pripravlja nekaj novega. Po zvočniku so začeli klicati imena posameznih družin, ki so se — s svojim revnim še preostalim imetjem v rokah — potem postavile v dolgo vrsto ob vhodu

v taborišče. Vrsta je postala vedno daljša in ko se je popolnoma stemnilo, se je žalostni sprevod, obdan od težko oboroženih policistov, pomaknil proti železniški postaji.

Pozno ponoči so je premaknil vlak in nas odpeljal v hladno tujino, v negotovo usodo.

16. IV. 1942. Ob pol sedmi uri zjutraj smo prispeli v München. Vlak se je za kratek čas ustavil na stranski progi daleč izven mesta, nato pa se je vožnja nadaljevala proti severu. Ko smo se popoldne spet ustavili, smo na postajnem poslopju zagledali tuje ime „Wassertrüdingen“. Pet vagonov je bilo določenih za izpraznitev. Z nepopisnimi občutki smo postavili nogo na tuja tla, toda ni bilo časa za premišljevanje, takoj so nas nagnali na ograjen vrt, kjer navadno zbirajo živino. Od tukaj smo še enkrat pomahali v slovo onim sotrpinom, ki jih je vlak odpeljal dalje proti Nürnbergu.

Kar nas je ostalo na postaji, smo se morali pripraviti, da nas odvedejo v taborišče. Mlajše so pod vodstvom policije napotili peš skozi majhno mestece in dalje po zaprašeni cesti, vse ostale pa so nas v manjših skupinah odpeljali s traktorjem.

Po večkilometerski vožnji smo prispeli v trg Gerol-Fingen, ki leži ob vznožju „gore“ — za naše pojme malo višji hrib — Hesselberg. Traktor se je začel vzpenjati po serpentinah in kmalu smo spoznali, da bo naš novi dom prav na „sveti gori Frankov“, kakor imenujejo Hesselberg. Sredi gozda, popolnoma nepričakovano, se je vožnja končala in stali smo pred taboriščem. Ko je začel mrak padati na zemljo, smo bili že razdeljeni po posameznih barakah, v katerih smo zaman iskali vajene domačnosti. Toda vsled dolge vožnje smo kmalu trdno zaspali.

17. IV. 1942. Utrujeni od žalosti in potovanja smo spali tako trdno, da nas je zbudila šele lagerführerjeva piščalka. Ob osmi uri, ko smo se zbrali pri zajtrku, so nam sporočili, da je 50 oseb preveč v taborišču, ki jih bodo predstavili v drugo taborišče. Takoj po kosilu so se določene družine morale pripraviti za odhod, traktor, s katerim naj bi se odpeljali, je že čakal. Za slovo smo se vsi zbrali pri vhodu in pod frankovsko nebo je zadonela slovenska pesem o domačem jezeru in gmajnici ter o hišici očetovi. Tukaj šele smo prav doumeli, kaj nam je bil dom, zdaj šele smo prav razumeli

vsebinsko in milino naše lepe slovenske narodne pesmi.

18. IV. 1942. Komaj smo se včeraj poslovili od tistih družin, ki so jih odpeljali v drugo taborišče, že dobimo danes zjutraj spet povedati, da se mora nadaljnjih 20 družin pripraviti za odhod. Po kratkem preudarku sem se odločil tudi sam, ker so se javili skoraj vsi ostali iz naše občine. Takoj po zajtrku smo se poslovili od izseljeniške družine na Hesselbergu in jo mahnilo v Wassertrüdingen, da uredimo še vprašanje prtljage. Popoldne ob treh smo se z vlakom odpeljali preko Pleinfelda v Nürnberg in od tam dalje proti Scheinfeldu, kjer je v bližini grad Schwarzenberg z minornim samostanom. V samostanu, kjer je bilo urejeno taborišče, smo se srečali tudi s tistimi družinami, ki so jih včeraj odpeljali z Hesselberga.

20. IV. 1942. Nedelja, poleg tega pa so obhajali rojstni dan „führerja“; tudi pri nas so ga počastili s tem, da za zajtrk nismo nobili marmelade.

Danes smo tudi prvič po pregnanstvu dobili pošto od doma. Iz pisem smo zvedeli, kako mogočne se zdaj počutijo tisti, ki so nas pregnali z domače zemlje. Pišejo nam, da so oblastniki takoj prve dni po našem odhodu sklicali shod, na katerem je govoril okrožni vodja in se hvalil, da je končno uspelo izvesti izselitev. Zagrozil je tudi, da bo vsakogar, ki bi govoril in obujal spomine na izselitev, doletela ista usoda.

Opoldne je bil zbor, kjer nam je „Lagerführer“ naznanil, da dobimo od slej naprej na osebo tedensko 1.50 RM. Gotovo mislijo, da nas bodo s tem odškodovali za uropana nam posestva. Vodja našega taborišča nam je še sporočil, da „smemo tudi mi pomagati pri ustvarjanju nove Nemčije.“

22. IV. 1942. Ponoči smo prvič slišali, ko so v bližini padale bombe. Tudi v našem taborišču so bili strogi predpisi glede zatemnitve.

23. IV. 1942. Zjutraj nam je vodja taborišča sporočil, da je prispela naša prtljaga, ki so jo pripeljali s tovornim vlakom iz Koroške. Niti na zajtrk nismo čakali, marveč se takoj podali na kolodvor, da zberemo svoje „premoženje“. Žalost me je obšla, ko sem ugotovil, da manjka več stvari, med drugim cela vreča prekajenega mesa in pa moja delovna obleka.

1. V. 1942. Danes je praznik, zato se še bolj spominjamo doma. Dva tedna sta že minila, odkar so nas odgnali v tujino. Zunaj je začel padati sneg kot pri nas doma v najhujši zimi,

3. V. 1942. V bližnjem mestu sem name-raval kupiti ključavnico in se zglasim v neki trgovini. Na moje vprašanje, ali imajo take stvari, mi prodajalka odsekano odvrne: Za ljudi, ki so pomorili 40 naših orožnikov, nimamo ničesar!

S širjenjem takih laži o nas so torej pripravljali svoj zločin izselitve. Da bi se ljudje ne čudili našemu pregnanstvu, so nas razvpili za zločince in morilce.

6. V. 1942. Po zajtrku je šel eden izmed sotrpinov v kuhinjo, da prosi za malo kruha, ker so njegovi otroci vedno lačni. Toda slabo je naletel, kajti kuharica je takoj vzrojila, češ, kje pa naj vzame. To je zjezilo tudi njega in ji je odgovoril: Zakaj pa ste nas potem vlačili sem, doma mojim otrokom nikdar ni manjkalo kruha! Kuharico je ta odgovor tako razkačil, da je od jeze začela jokati in je o dogodku poročala vodji taborišča. Celo taborišče je bilo zaradi „pregrehe“ sotrpina kaznovano, da 14 dni ne sme zapustiti hišo.

Omenjeni sotrpin pa je kljub prepovedi odšel v mesto Scheinfeld, da se na sodišču pritoži zaradi takega ravnanja. Sodnik mu pove, da na sodišču ne more opraviti ničesar, ker smo izseljenci pod nadzorstvom SS-policije, katere da „ja sama gola pravica, zato pa ni sodnika nad njo.“

Ko se je vrnil v taborišče, so ga že čakali orožniki in ga odvedli v zapor.

7. V. 1942. Dobili smo novega „lagerführerja“, ki je takoj uvedel navado, da moramo pred vsako jedjo povedati izrek: „Vsi za enega, eden za vse!“

8. V. 1942. Danes se je poslavljajal dosedanji vodja taborišča Buchner, ki nam je za slovo želel, da bi tukaj dobili najlepša posestva.

9. V. 1942. Naše taborišče je obiskala višja SS-komisija iz Nürnberga, ki pa se za nas ni dosti zanimala.

10. V. 1942. Nedelja, tudi vreme je praznično. Napravili smo skupen izlet do gostilne, ki stoji sredi gozda, eno uro hoda od taborišča. Med potjo smo se ogledali tudi okolico našega novega bivališča in videli, da je tukajšnje ljudstvo g'oboko verno, kar pričajo

številne svete podobe nad hišnimi vrati. Tukaj je tudi nešteto cerkva in starih nabožnih spomenikov, celo iz leta 1506.

Videti smo hoteli tudi tisto napredno ureditev kmetijstva, o kateri smo že toliko slišali. Toda kmetje obdelujejo zemljo v glavnem le s kravami, pluge pa imajo skoraj še srednjeveške. Le stroj za sejanje smo videli bolj pogosto.

14. V. 1942. V sanjah smo že večkrat videli, kako se tuji gospodarji šopirijo na naših domovih. Danes pa smo zvedeli, da so take sanje postale resnica. Na naših posestvih so se vgnezdili novi gospodarji — tuji. Ta vest nas je potrla do skrajnosti.

21. V. 1942. Pravkar sem se zvečer vrnil z dela, ko sta se v taborišče pripeljala dva tujca. Izkazalo se je, da je eden predsednik delavske zbornice, drugi pa lastnik neke tovarne v Karlsruhe, doma iz Celovca. Ker „lagerführerja“ ni bilo doma, sta zahtevala ključe od pisarne, nato pa sta se utaborila v jedilnici, kjer smo se morali zbrati vsi moški. Kar nas je bilo delazmožnih, so nas zapisali in kar strah nas je postalo, ako bomo morali 800 km daleč na delo v tovarni. Pri zapisovanju smo navajali vse mogoče in nemogoče bolezni, da bi se tako ubranili ločitve od svojih družin.

23. V. 1942. Včeraj sem dobil obvestilo, da me obiščeta dva sorodnika iz naše občine. Ker pa je bilo sprejemanje obiskov v taborišču strogo prepovedano, smo se morali tako rekoč sestati ilegalno. Gosta sta nam povedala marsikaj, kar se dogaja doma na Koroškem. Tako smo zvedeli tudi o delovanju soseda-odpadnika, ki je že leta 1919/20 izdajal zavedne Slovence, tokrat pa se spet udinjal našim sovražnikom. — In naš kmečki vodja? Polastil se je lepo urejenega posestva izseljenca, ker mu pač ni ugajalo, da bi še naprej gospodaril na svoji zadolženi kmetiji.

25. V. 1942. Prepoved, da nihče iz taborišča ne sme na delo, je bila danes preključena in so deset mož takoj določili za drvarjenje.

30. V. 1942. Sobota — dan plačila za delavce. Tudi naši drvarji, ki so od jutra do večera težko delali v gozdu, so dobili plačo, ali kakšno! Najboljšemu so za ves dan odšteli 2.40 RM, nekaterim pa so velikodušno stisnili v pest 1.60 RM. Tako so že s prvim plačilom pokazali, da nas hočejo izkoriščati, kolikor se le da.

2. VI. 1942. Spet je obiskala tabor neka komisija. Posebno si je privoščila kuharico, ki je baje še izven taborja preživljala večje število ljudi, seveda na naš način. Komisija se je tudi v ostalem vsaj navidezno zavzela za našo usodo in je moral vodja taborišča obljubiti, da bo v bodoče nekoliko bolj varoval našo čast. Dogajalo se je namreč, da so nas v sosednjih vaseh imenovali cigane in morilce, to pa očitno vsled tega, ker so nas oblastniki tukajšnjemu ljudstvu risali kot take že pred našim prihodom.

4. VI. 1942. Iz sosednjega taborišča Frauenaurach nas je obiskal sotrpin Gril in nam sporočil žalostno vest, da je umrla žena bivšega poslanca koroških Slovencev Franceta Grafenauerja. Pevci iz Podjune, Roža in Zilje so preminuli sotrpinkin zapeli v slovo naše lepe slovenske pesmi „Hišica očetova“ in „N'mav čez izaro“ ter se tako poslovili od rojakinje, katere truplo bo počivalo v tuji zemlji.

Zvečer nam požrtvovalni J. Ogris, ki je v taborišču prevzel težko nalogo učitelja, z otroki priredil pravi koroški večer. Prireditev je bila vsled pomanjkanja pripravnih prostorov

kar na hodniku. Naprej so zapeli našo koroško himno „N'mav čez izaro“, kateri so sledile krajše deklamacije. Ob pesmi „Hišica očetova“ so nam vsem postale oči solzne, spomnili smo se doma, naše lepe Koroške in usodepolnega dne, na katerega je spominjala tudi naslednja deklamacija „Naše izgnanstvo“. Na sporedu so bile še nadaljnje pesmi in recitacije, ki so jih otroci pod vodstvom Ogrisa izvajali v splošno zadovoljstvo. To je bila prva slovenska kulturna prireditev, odkar so nas pregnali iz domovine.

14. VI. 1942. Beremo pismo od doma, iz katerega vidimo, kako Koroška težko čaka rešitve. Tudi tisti, ki so zaenkrat ostali še doma, danes ne vedo, kaj bo jutri. Ko poslušamo vojna poročila, se nam zdi, da niso več tako zmagooslavna in samozavestna kot pred enim letom. Vojna sreča se kaj rada spremeni.

15. VI. 1942. Popoldne je prišel v taborišče nek pruski stotnik in naznanil, da bomo morali v Schweinfurt na delo v tovarne. Delati moramo z vsemi silami — je poudaril —, da „bo pravična Nemčija tem lažje dobila vojno“.

Žalostna slika iz žrelskega taborišča

Kako dejansko izgleda s pravičnostjo Nemčije, občutimo na lastni koži in tudi to smo spoznali, da so nam z obljubljenimi posestvi namenili tovarne, v katerih naj bi delali kot sužnji.

17. VI. 1942. Obiskali so nas sotrpini iz taborišča Hagenbüchach in pravili, da bodo morali tudi iz njihovega taborišča na delo v Schweinfurt. Od doma smo zvedeli, da se koroški odpadniki ne počutijo več tako zadovoljne, marveč da so že precej razočarani nad sedanjimi razmerami v domovini. Mogoče pa jih peče slaba vest.

19. VI. 1942. Umrli je tukajšnji Gauleiter Kühnlein in želimo le-to, da bi hudič vzel še več takih.

22. VI. 1942. Zvedeli smo, da je rok za tiste, ki so bili potrjeni za delo v tovarnah, preložen. — Od doma pa prihajajo vesti, da se za Karavankami širi krvavi ples, toda instrumente ne igrajo več Nemci, marveč domačini.

26. VI. 1942. Od doma mi sporočajo, da sosedje-odpadniki nočejo vrniti stvari, ki so jih vzeli ob naši izselitvi. Vedno poudarjajo svoje prepričanje, da se mi nikdar več ne bomo vrnili.

30. VI. 1942. Radio poroča, da so Nemci zavzeli neko mesto v severni Afriki; take vesti zelo hladijo živo srebro našega barometra.

3. VII. 1942. Obiskal nas je general Bergmann, ki so mu podrejena vsa izseljeniška taborišča. Vprašal nas je za vzrok našega bivanja tukaj, mi pa smo mu za odgovor stavili isto vprašanje, zakaj smo tukaj. Brez odgovora je šel dalje. Danes je bilo uvedeno tudi dnevno „časčenje“ zastave, pri katerem se mora zbrati staro in mlado.

6. VII. 1942. Taborovodja je ponovno postril ravnanje z nami; vedno, kadar se vrne s sestanka v Nürnbergu, je jezen, da bi nas najraje požrl. Čudna morajo biti povelja, ki jih tam sprejema.

9. VII. 1942. Popolnoma nepričakovano smo dobili dovoljenje, da se smemo prosto gibati. S pismenim dovoljenjem „Lagerführerja“ se smemo celo z železnico peljati na obisk v sosednja taborišča.

11. VII. 1942. Štirje iz našega taborišča smo se odločili, da obiščemo znanca na Hesselbergu. Ob pol deseti uri dopoldne se odpelje-

mo z vlakom proti Nürnbergu, zvečer ob pol sedmih pa smo že bili v Wassertrüdingen, kjer sta nas čakala dva „Hesselberžana“. V taborišču je bilo veselo pozdravljanje in kmalu smo bili v živahnem razgovoru, da smo popolnoma zamudili, kdaj je ura odbila polnoč.

12. VII. 1942. Včeraj zvečer se seveda nismo mogli z vsemi pozdraviti, ker je bila že tema, ko smo prispeli v taborišče. Dopoldne so nas hesselberški pevci pozdravili z lepim petjem, zadonele so pesmi „Slavljenec današnji“, „Domovina mili kraj“ in „Triglav moj dom“. Med petjem smo v mislih gledali na stari sivi Triglav ali se nič ne bo zdramil in zbudil kralja Matjaža. Toda tudi na Hesselbergu se širijo vesti, da se kralj Matjaž na slovenskih tleh že prebujata.

13. VII. 1942. Javili smo se pri vodji taborišča, da smo se vrnili z obiska na Hesselbergu. In ob tej priložnosti smo zvedeli, da so taki obiski spet prepovedani.

14. VII. 1942. Brat mi sporoča, da je napravil vlogo na okrožnega vodjo, da bi zvedel, zakaj smo bili izseljeni in razlaščeni. Za odgovor je dobil, da je bila ta akcija potrebna za zavarovanje južne meje, ugovori pa se ne sprejemajo, ker mora naše premoženje služiti vojnim namenom.

18. VII. 1942. Vodja taborišča je dobil povelje, da morajo vsi dela sposobni moški v Stuttgart v tovarno. Tudi mene je doletela ista usoda in le lastniku lisičje farme, pri katerem sem doslej pomagal, je po dolgem prizadevanju in s prošnjami v Berlin in Nürnberg uspelo, da sem lahko ostal tukaj.

19. VII. 1942. Nedelja, dan slovesa. Zjutraj smo se zbrali k maši s slovenskim petjem, po kateri nam je pater Guardian govoril o izgnanstvu sv. družine. Tudi mi naj doprinesemo naš križevi pot, je dejal, da bo procvit naše nove domovine čim lepši. — Zvečer se je 15 mož odpeljalo v Stuttgart, v tovarno...

20. VII. 1942. Obiskala me je sestra in mi pripovedovala, kako so nekateri sosedje izkoristili naše pregnanstvo, da se okoristijo s tujo lastnino. Doma na Koroškem je huda gonja proti slovenščini in zahtevajo, da bi se govorilo le še nemški.

21. VII. 1942. Zvedeli smo, da zbirajo na Koroškem prostovoljce, ki naj bi stražili mejo,

kajti kranjski fantje kažejo vedno bolj pogumno, kako sveta jim je njihova narodnost.

26. VII. 1942. Vodja taborišča nam je ukazal, da moramo govoriti samo še nemški.

30. VII. 1942. Na zboru nam je vodja taborišča izročil odlok Gestapa, po katerem je zaplenjeno vse naše premoženje na Koroškem, ker — kakor je rečeno v odloku — so bila naša prizadevanja sovražna narodu in državi.

1. VIII. 1942. Eden izmed naših je prišel na obisk iz Stuttgarta in pripovedoval, kakšno je življenje v tamkajšnji tovarni. Zaposlenih je 5000 delavcev, ki so jih nagnali skupaj iz cele Evrope. Zaslužijo tedensko 48 RM, izplačanih pa dobijo le 24 RM, ker kot ujetniki ne smejo več zaslužiti. Od teh 24 RM pa jih plačajo 20 za hrano, 2.80 RM pa za vožnjo v tovarno. Torej jim po celotedenskem delu ostane 1.20 RM.

14. VIII. 1942. Obiskal me je brat, s katerim se že dve leti nisva videla, ker je bil ves čas na norveški fronti. Medtem pa mu je država, za katero je šel prelivat kri, pregnala vse domače in ko je prišel po dveh letih na dopust, ni imel strehe nad glavo. Povedal mi je marsikaj novega, med drugim tudi veselo vest, da že vstaja pravica, ki je tudi železna pest nasilja ne bo mogla zatreti.

19. VIII. 1942. Mati mi piše, da je dobila odgovor na vlogo, iz katerega je razvidno, da z mojim povratkom v domovino nikakor ni računati.

22. VIII. 1942. Po dolgem času je spet prišel finančni poveljnik, da bi nam izplačal 1.40 RM na teden in osebo. Toda izkazalo se je, da niti tega denarja nimajo. Ker pa niso našli drugega vzroka, so nam povedali, da denarja zaradi tega ne dobimo, ker se posmehujemo kuharicam, češ da so predebele.

29. VIII. 1942. Ponoči smo slišali silno brneje letal in kar mislili, da bodo spet „blagoslovili“ kakšno mesto v bližini. To našo domnevo je potrdilo tudi dejstvo, da ni bilo vsakdanjega vlaka iz Nürnberga. Opoldne smo zvedeli, da so si Angleži tokrat Nürnberg pošteno privoščili. Radio pa je poročal, da škoda sploh ni omembe vredna. V vojaškem poročilu je bilo govora tudi o tem, da so nad Nürnbergom sestrelili 33 angleških letal, medtem ko so jih dejansko uničili samo tri. Iz tega je

razvidno, koliko smemo verjeti nemškimi poročilom.

4. IX. 1942. Taborovodja je sklical sestanek, na katerem nas je vključil v zasilni oddelek za slučaj zračnega napada.

6. IX. 1942. V drugič nas je obiskal Lozej iz Roža in nam prinesel veselo vest, da se jugoslovanski rodoljubi hrabro borijo proti nemškimi osvajalcem in da so obiskali tudi že Koroško. Pravijo pa jim gošarji in partizani.

7. IX. 1942. Komaj smo se od dragega gosta poslovili v prepričanju, da se bomo spet videli na domači zemlji, je taborovodja sklical sestanek in nam strogo zapretil: vsa pošta mora biti pisana v nemščini in vsako pismo je treba nezalepljeno oddati v pisarni. Tudi med seboj da smemo govoriti samo še nemški, slovenski jezik pa bo izginil kot jesenska megla pred soncem.

8. IX. 1942. Dobili smo sporočilo iz taborišča Rehnitz, da je bil naš sotrpin Galob, doma z Brnce, vpoklican v nemško vojsko. Kako naj se bori za tisto oblast, ki ga je proglasila za veleizdajalca in mu uropala njegovo posestvo, na katerem se zdaj šopiri tujec iz Kanalske doline?

11. X. 1942. Na ukaz iz Berlina nam je taborovodja prepovedal vse obiske iz Koroške, kakor tudi pošiljanje paketov, ker da je pošta preveč zaposlena z vojaškimi stvarmi. Strogo je prepovedal slovensko govorico in izjavil, da bodo vsi slovanski narodi popolnoma izginili s površja zemlje, tisočletja pa bo ostalo tisto, kar je in bo napravila Nemčija. Mi smo si ob njegovem izbruhu seveda mislili svoje.

15. X. 1942. Včeraj se je vrnil iz Stuttgarta Franci J., ker je dobil poziv k vojakom. Zato je danes prosil vodjo taborišča, da bi smel prej še obiskati svojega starega in bolehnega očeta na Koroškem. Toda ta ga je hudo ozmerjal in mu zagrozil z obglavljenjem, ako bi se drznil oditi na Koroško. Lep primer nacistične „kulture“!

21. X. 1942. Iz Banjaluke sem prejel pismo, v katerem mi prijatelj Janko piše, da se vedno bolj širijo vrste tistih, ki povzročajo Nemcem že znatne izgube.

3. XI. 1942. Obiskala me je mati; ker pa so obiski v taborišču strogo prepovedani, smo se našli v gozdu. Pripovedovala je, kako gospo-

darijo na posestvih izseljencev Kanalčani, ki sploh nimajo pojma o delu na kmetijah. Prinesla je tudi razveseljivo vest, kako se hrabri junaki borijo proti Nemcem za osvoboditev domovine.

5. XI. 1942. Taborovodja se je vrnil z večdnevnega dopusta in ob povratku naletel na svojega predstojnika Luza, ki je v njegovi odsotnosti prebrskal vso pisarno in našel mnogo stvari, ki bi jih taborovodja moral razdeliti med nas. Pozval ga je, naj se javi v Nürnbergu. Čas bi bil, da bi mu enkrat pogledali malo na prste.

6. XI. 1942. Zvedeli smo, da so na Koroškem pobrali in uničili vse slovenske knjige. S tem mislijo zatreti zadnji ostanek slovenske besede, kar pa jim nikakor ne bo uspelo. Poročila z bojišča govorijo o dobrem napredovanju Angležev.

19. XI. 1942. Iz Roža sem prejel pismo, da je imel koroški gauleiter Rainer zborovanje v Spitalu ob Dravi, kjer je izjavil: Leta 1943 bo koroško vprašanje dokončno rešeno. Pozivam vas tukaj v severni Koroški, da se prostovoljno javite k zasedbi južne Koroške. Mogoče je pa delal račune brez krčmarja.

25. XI. 1942. Janahova mati so prejeli žalostno vest, da je padel najstarejši sin Janko. Nepopisna žalost objame mater padlega, ki je moral darovati življenje za državo, ki nam je vzela vse. **Danes smo sklenili, da bomo 14. april vedno obhajali kot spominski dan, ko se je začelo naše trpljenje v izseljeništvu.**

24. XII. 1942. Popoldne smo se pripravili za praznovanje prvega božiča v tujini. Vodstvo taborišča nam je za ta dan postreglo s skromno božičnico, dobili smo tudi posebno jed. Vsak posamezni pa si je med prepevanjem nemških pesmi želel le eno: praznovati božič doma med svojimi. To svoje hrepenenje smo izpričali tudi s petjem, ko je vodstvo taborišča že odšlo. Zapeli smo našo himno „Od Urala do Triglava“, peli smo jo tiho, toda daleč, daleč je donela . . .

31. XII. 1942. Silvestrov večer. Misli so mi še bolj uhačale na Koroško, spomnil sem se društvenega delovanja, ko smo vsako leto priredili lepo domačo silvestrovanje. Tukaj pa smo smeli poslušati le Goebbelsov govor.

11. I. 1943. Napovedan je bil obisk ministra Himmlerja, ki pa ni prišel.

17. I. 1943. Takoj zjutraj je bil sklican „apel“, na katerem nam je taborovodja ponovno razkril svoje mnenje o naši usodi. Vaše vedenje točno nadzorujemo — je dejal — in po tem boste tudi dobili nova posestva; Koroške pa ne vidite več. Naš „führer“ bo zavaroval meje države s čistimi Nemci, zato vam bodo sledili še nadaljni južni Korošci. Ne mislite več na to, kar je bilo in kar ste imeli, dvignite glavo in na delo. Nemčija je pravična! — Mi pa imamo o tej pravičnosti popolnoma drugačno mnenje in smo že siti takih moralnih pridig.

22. I. 1943. Od doma smo zvedeli o izjavi celovškega „Kreisleiterja“, da on ni kriv na izselitvi, marveč so to povzročili krajevni faktorji — domačini, ki so tožili Slovence pri oblasteh. — Ena roka drugo umiva!

26. I. 1943. Opoldne so kuharice in sestre Rdečega križa začele jokati, ker so baje poročila z bojišča tako slaba, da se že bojijo za svoj štedilnik.

31. I. 1943. Vodja taborišča je očitno spet slabo spal, ker nas je že pred zajtrkom začel zmerjati, da se ne poboljšamo in še vedno govorimo slovenski. Zdaj je Evropa nemška — nas je učil —, zato mora vse govoriti nemški, vi pa tega nečete, ker ste fanatiki, zato pa ste bili tudi izseljeni.

6. II. 1943. Zjutraj je taborovodja nagnal vse na delo, da pripravimo taborišče za sprejem visokega gosta iz Berlina, ki ga pričakujemo že več dni. Popoldne je res prišel neki višji oficir in brez vsakega zanimanja obšel taborišče. Taborovodja pa se je od strahu, da ga vsled kakšne nerednosti ne bi poslali na bojišče, tresel kot bilka na vodi.

12. II. 1943. Od doma smo dobili obvestilo, da je bil v Kranju ustreljen znani zatiralec Slovencev M. P. Šele pred kratkim je izjavil, da ne bo prej miroval, predno ne bo pobit zadnji Jugoslovian. Ko smo bili izseljeni koroški Slovenci, je govoril: zadnji čas, da iztrebijo to golazen! — Zdaj pa ga je doletela zaslužena kazen, sodil ga je tisti slovenski narod, ki ga je on tako sovražil.

26. II. 1943. Ponoči smo imeli več ur zračni alarm; nad taboriščem so leteli bombniki proti Nürnbergu, kjer so napravili mnogo škode. — V taborišču imamo mrliča: umrla je dve leti stara hčerka sotrpinke Mak. Taboro-

vodja je mater umrle strašno ozmerjal in jo hotel zapreti, ker je hčerko položila na mrtvaški oder. Vsemu taborišču je prepovedoval udeležbo pri pogrebu ter odredil hišni zapor za ves teden.

27. II. 1943. Danes je bil pogreb male Linike Mak. Nihče iz taborišča se ga ni smel udeležiti. Tuji ljudje so majhno trupelce položili k zadnjemu počitku in silno kritizirali surovo ravnanje taborovodje.

28. II. 1943. Taborovodja je imel spet svojo nedelso pridigo in nas skušal prepričati, kako dobrega srca da je in da tako usmiljenega „lagerführerja“ nikdar več ne dobimo.

2. III. 1943. Nepričakovano je bil odpoklican taborovodja in premeščen v taborišče Frauenaaurach, kjer se tudi nahaja del naših sotrpinov. Za njegovega namestnika je bil postavljen oskrbnik na gradu Schwarzenberg, po rodu poljski Nемеc.

23. III. 1943. Prišlo je povelje, da morajo na delo vse osebe, ki so le kolikor toliko še sposobne. Nekateri gredo v sosedno taborišče, drugi v Nürnberg, največ pa na grad.

14. IV. 1943. Leto dni je minilo, odkar so nas kot največje zločince pognali z rodne zemlje. Danes so naše misli posebno pogosto doma na Koroškem. **Prisegli smo si, da homo ta dan obhajali vsako leto kot naš največji praznik.**

15. IV. 1943. Sestre od Rdečega križa so se zgražale nad tem, da tudi naše žene zahajajo v posvetovalnico za matere, češ da mora biti razlika med Nemci in izseljenci. Vprašali smo jih na to, zakaj ne delajo razlike pri vojaki, kjer morajo izseljenci prav tako prelivati kri na bojnem polju kot Nemci.

20. IV. 1943. Danes ima god kuharica in opoldne so se pripeljali z avtom njeni znanci. Vse popoldne so jedli in pili, zato pa smo se morali mi že cel mesec zadovoljiti z znanim „Eintopf“.

21. IV. 1943. Vodstvo taborišča je prejelo okrožnico, da naši otroci ne smejo obiskovati javnih šol, posebno ne strokovnih ali višjih. Tudi izučitev kakršne koli obrti je za našo mladino prepovedana, ker nas hočejo obdržati kot delovno živino brez vsakršne izobrazbe.

25. IV. 1943. Za velikonočne praznike smo prejeli številna voščila iz domovine. Tudi v

kuhinja so se poznali prazniki: dobili smo zajtrk z belim kruhom. S težkim srcem pa smo se spominjali velikonočnih praznikov in obredov doma.

28. V. 1943. Obiskala sta me brat in sestra. Pravila sta, da živijo Kanalčani, ki so jih naselili na naših posestvih, v večnem strahu in ne gredo nikamor brez orožja. Gotovo jih teži slaba vest, ko so si prilastili tuje premoženje.

8. VI. 1943. Dobili smo novega taborovodja, po činu SS-Obersturmführer. Pravi, da bo mo premeščen v taborišče Frauenaaurach, na naše mesto pa pridejo baje Jugoslovani.

10. VI. 1943. Med kuharicami in sestrami Rdečega križa se je začela ostra borba za boljše mesto v očeh novega „lagerführerja“. Njegovo naklonjenost pa si hočejo pridobiti s tem, da obrekujejo nas in mu dajejo o nas popolnoma neresnične podatke.

13. VI. 1943. Za binkoštno praznike so prišli na dopust tudi sotrpini, ki delajo v Stuttgartu. Taborovodja je sklical zbor, na katerem je dajal nove smernice za naše obnašanje. Vidi se, da hoče uvesti popolnoma vojaški red.

15. VI. 1943. Ker je izginila cunja za pomivanje, je vodstvo taborišča odredilo 14dnevni hišni zapor.

16. VI. 1943. Od doma smo zvedeli, da so borci za svobodo slovenskega naroda izobesili v hribih nad Rožem svoje zastave. Nemci se jih čudno bojijo in so poslali na Koroško dve diviziji vojaščine.

20. VI. 1943. Slučajno sem dobil v roke okrožnico, ki vsebuje navodila, kako morajo delodajalci ravnati z našimi dekleti, ki so pri njih v službi. V okrožnici je rečeno, da z našimi dekleti nikakor ne smejo ravnati kot z nemškimi, ker da so „volks- und staatsfeindlich“. Plače ne smejo imeti več kot 20 RM mesečno, vsa njihova pošta pa mora biti strogo cenzurirana.

27. VI. 1943. Včeraj se je vrnil taborovodja z večdnevnega posvetovanja v Berlinu, danes pa je spet imel svojo pridigo. Zagrozil je, da bodo vsakega, ki bo odpošiljal necenzurirano pošto, takoj izročili gestapu v Nürnberg. Strogo prepovedano je tudi sprejemati obiske s Koroške, ker da je bil južni del dežele proglašen za vojno področje in se tam bijejo hudi boji.

4. VII. 1943. Na dnevnem zboru nam je taborovodja zapretil, da so za vsakogar, ki bi imel kakršne koli stiki z „banditi“ — mislil je borce za svobodo slovenskega naroda —, že pripravljene vislice.

5. VII. 1943. Opoldne je prišlo povelje, da se moramo vsi takoj pripraviti za preselitev v drugo taborišče, ker da pridejo tukaj sem izseljenci z Gorenjske. Začelo se je mrzlično beganje po sobah in hodnikih. Ko pa smo imeli pripravljeno vse borno imetje, ki nam je še ostalo, je prišla brzobjavka, da ostanemo zaenkrat še tukaj. — Izgleda, kot bi se samo ponorčevali iz nas.

16. VII. 1943. Danes pa je postalo resno s ponovno selitvijo. Že takoj zjutraj je pripeljal avtomobil in naložili smo stvari. Ob kakih devetih dopoldne sem se poslovil od sotrpinov, ki so jih prepeljali v taborišče Frauenaaurach, jaz z družino pa sem ostal tukaj, ker mi je dal lastnik lisičje farne na razpolago stanovanje, da bom tudi v naprej pomagal pri delu.

2. XI. 1943. Iz taborišča Frauenaaurach dobim poročilo, da je tamkajšnji taborovodja sklical zbor, na katerem je kričal kot bi ponorel. Izseljence je imenoval najgrše bandite, ki da so se veselili, ko je v Italiji prišlo do prevrata, ker da so mislili, da bo s tem odbilo tudi Nemčiji. Vse bi morali prestreljati, ker dvomijo, da bo zmaga na nemški strani.

24. XII. 1943. Drugič obhajamo božične praznike v tujini. Moj delodajalec se je moje družine spomnil z bogatimi darili. Letos smo pripravili tudi božične jaslice in tako povečali domačnost praznovanja.

26. XII. 1943. Danes smo imeli krst mojega drugega sina — dobil je ime po stricu Joškotu —, kar smo obhajali prav po domače.

1. I. 1944. Za novo leto sem obiskal sotrpine v taborišču Frauenaaurach, kjer smo si povedali zadnje novice in doživljaje. Tukaj sem tudi zvedel, da so na Koroškem zaprli več zavednih slovenskih družin, ker da so imeli zveze s partizani.

1. III. 1944. Taborišče Eichstätt, kjer je do slej bil del naših izseljencev, so razpustili in 30 oseb pripeljali v taborišče Frauenaaurach. To taborišče pa je glede zračnih napadov zelo izpostavljeno, ker so v bližini razne vojaško važne tovarne. Skoraj vsak dan imajo alarm in preživijo mnoga časa v zaklonišču, ki pa

je narejeno izredno slabo, da morajo mnogokrat stati v vodi.

20. III. 1944. Notranji minister in najvišji šef policije ter SS-oddelkov Himmler je zahteval šest deklet iz taborišča Frauenaaurach. Ko se je ob tej priložnosti nekdo zavzel za nas, je Himmler dejal, da moramo biti veseli, da smo sploh tukaj, ker bi nas na Koroškem ubili partizani ali pa Nemci. Zvedeli smo tudi, kako nas je Maier-Kaibitsch očrnil pri višjih oblastnikih, da smo tisti elementi, ki smo že od nekdaj gledali preko meje v Ljubljano, med vojno pa se povezali z „banditi“ — mislil je partizane — in delovali proti državi.

14. IV. 1944. Dve leti že živimo v tujini in hrepenino po domu, po Koroški. Ravno za obletnico sem prejel več pisem od znancev, v katerih napovedujejo, da sonce sedanjosti že zahaja, vtsaja pa zarja bodočnosti...

21. IV. 1944. Klicali so me na sodišče v zvezi z oporoko mojega deda, od katerega sem podedoval posestvo. Oporoko so razveljavili, ko sem bil izseljen, zdaj pa vprašanje lastništva ne morejo rešiti. Sodnik mi je pri zaslišanju izjavil, da bi moralo biti posestvo po vsej pravici moje, toda domači kmečki vodja me je strašno očrnil: da sem smrtni sovražnik nacizma, da sem deloval proti nemški vojski in državi, da sem se udeleževal slovenskih prireditvev in sodeloval pri igrah ter se pogosto vozil v Ljubljano.

1. V. 1944. Iz Jugoslavije prihajajo poročila, da delajo partizani Nemcem vedno večje skrbi. Prizadejali so jim precejšnje izgube in so jim tla že vroča pod nogami.

31. V. 1944. Obiskal me je brat s sestro in prinesel mnogo novic od doma. Na Koroškem prevzemajo iniciativo partizani, ki so razširili svoje delovanje na vse predele južne Koroške. Nemci se jih precej bojijo in so razpisali na glave voditeljev visoke denarne nagrade.

13. X. 1944. Obišče me sotrpin Janko in tako zvem nekaj podrobnosti iz taborišča Eichstätt. Taborišče je v nekem samostanu, kjer so poleg naših koroških tudi kranjski izseljenci. Taborovodja — prej navaden mizar, ki se je med vojno povzpел do SS-ovskega stotnika — divja kakor lev in le čaka priložnosti, da bi mogel postreljati vse izseljence. To je njegova edina goreča želja, kakor se navadno izraža. Hrano imajo izredno slabo in še to

Pevski zbor naših izseljencev v Frauenaarach

morajo povečini zaužiti stoje. Taborovodja tu di drugače kaže svoje sovraštvo do izseljencev, kadar le more. Slovensko peti in govoriti jim sicer ni prepovedal, toda če sliši slovensko besedo, to takoj javi višji oblasti in „grešniku“ pripravi pot v Dachau.

14. X. 1944. Danes sem slišal o resničnem dogodku, ki se je pred nekaj dnevi pripetil v Nürnbergu. Ko so nad mestom brnela anglo-ameriška letala in se je mestno prebivalstvo zateklo v zaklonišča, je tudi eden izmed številnih Čehov, ki delajo v nürnberških tovarnah, iskal zavetja v zaklonišču. Ker pa imajo pravico do tega izključno le Nemci, so uboga Čeha začeli psovati in priganjati, da bi zapustil zaklonišče. On je sicer prosil, naj ga pustijo, ker da zunaj že padajo bombe, toda navzoči so se še bolj hudovali in je neki policist nato Čeha odpeljal na prosto. Komaj pa sta se nekoliko odstranila in se vlegla v obcestni jarek, je bomba padla točno v zaklonišče in ubila vseh 700 ljudi; živa sta ostala edino Čeh in policist.

7. XII. 1944. V taborišče je prispelo okoli 100 oseb iz Štajerske. Govori se, da so to ljudje, ki so bili na posestvih izseljencev — Slovencev, zdaj pa so bežali pred Jugoslovansko vojsko, ki skupaj z zavezniki osvobaja domovino.

27. III. 1945. Prebivalstvo Scheinfelda mrzlično spravlja in skriva svoje imetje, ker se bliža fronta.

3. IV. 1945. V mestu je vedno večja napetost. Nacisti tekajo iz kraja v kraj, največ se jih pripravlja za beg. Posebno razburjeni so tisti, ki imajo kaj na vesti; bojijo se plačila za svoje grehe, storjene tudi nad svojim lastnim narodom.

5. IV. 1945. Vso noč smo slišali grmenje na fronti. Ameriški oklopni oddelki se vedno bolj bližajo našemu mestu. Ljudstvo ugiba, kaj bi se dalo napraviti, da bi čim več rešili. Iz gradu Schwarzenberg pa so ponoči pobegnili vsi SS-ovski oficirji, med njimi tudi taborovodja, ki mu postaja tukaj očitno prevroče.

6. IV. 1945. Zjutraj so odpeljali vse srbske in francoske ujetnike. Ameriška vojska ni več daleč. Rusi so zavzeli Madžarsko ter začeli boje za Dunaj. Titova vojska pa je osvobodila Sarajevo.

11. IV. 1945. Opoldne so se začela valiti prva ameriška oklopna vozila proti Scheinfeldu. Ker se mesto ni branilo, so Amerikanci takoj nadaljevali pot proti Pibartu. V mestu je ameriški poveljnik že prvi večer objavil razglas, da se morajo javiti vsi inozemci in ujetniki, ki jim bo v kratkem omogočen povratek v domovino.

14. IV. 1945. Tri leta smo morali čakati na odrešenje in nikdar nismo vedeli, ali bomo še kdaj videli našo ljubljeno Koroško. Zdaj pa so se mimo nas valile nepregledne vrste ameriške vojaščine in nas navdajale z upanjem, da se bomo le spet vrnili domov.

9. V. 1945. Danes je bila objavljena vesela in težko pričakovana vest: vojne je konec! Milijoni in milijoni se bodo globoko oddahnili, ko je minil čas groznega nasilja, mučenja, pregnanstva, trpljenja in smrti.

18. VII. 1945. Zjutraj sva se z enim sotrpinom s kolesi odpeljala proti Neustadtu, da obiščeva sotrpine na Hesselbergu in se tam zanimava, kakšne so možnosti za povratek v domovino. Po celodnevni vožnji sva zvečer prispela v Echingen, vas pod „goro“ Hesselberg, in se zanimala za novice. Tukaj so nama povedali, da so ameriški vojaki dne 15. t. m. z avtomobili odpeljali vse koroške Slovence proti Nürnbergu. Da izveva podrobnosti, sva se odpeljala v Wassertrüdingen, kjer je okrajna oblast.

20. VII. 1945. Okoli poldneva prideva v Scheinfeld in na vojaški upravi takoj napraviva prošnjo za potno dovoljenje. Napotili so naju še na grad, kjer naj nama preskrbijo avtomobil. Ko sva imela zagotovljeno tudi prevozno sredstvo, sva se vrnila domov, da z družinami pripravimo stvari za potovanje.

21. VII. 1945. Žal so včerajšnje obljube ostale le pri besedah, kajti potnega dovoljenja ne dobimo.

17. VIII. 1945. Skoraj ves mesec smo letali od Poncija do Pilata, končno pa je le uspelo dobiti možnost za vožnjo do Münchena, kjer so zbrani tudi ostali koroški izseljenci. Včeraj zvečer smo se poslavljali pri mojem delodajalcu. To je bilo slovo, saj nam je v času našega pregnanstva stal ob strani kot skrben oče. Zmenili smo se, da nas ob osmih zjutraj dvigne avto, ki pa se je zakasnil, tako da smo se

šele ob pol enajsti uri odpeljali in sicer Makova ter moja družina in še neki ljudje, ki so jih zaradi zračnih napadov preselili v Scheinfeld.

Med potjo so nas pozdravljali sledovi komaj minule vojne: porušeni mostovi, razstreljena oklopna vozila, razbiti avtomobili... Okoli poldneva smo bili v Nürnbergu, katerega razdejanja ni mogoče popisati.

Okoli šestih popoldne smo vozili skozi Eichstätt, kjer je bilo tudi taborišče koroških izseljencev, proti Donau-Wörth in Ingolstadt. Mislili smo še do noči prispeti v München, toda prenočiti smo morali v vasi Raadhof.

18. VIII. 1945. V porušenem Münchenu je bilo zelo težko zvedeti za avstrijska taborišča, končno pa smo po večurni vožnji po ruševinah le prispeli do barak, kjer je bil prostor tudi za naše družine. Ker smo bili od dolge vožnje zelo izmučeni, smo se takoj vlegli k počitku.

20. VIII. 1945. S tovarišem Makom sva na kolodvoru zvedela, da se jutri en vagon odpelje do Beljaka. Na avstrijskem tako imenovanem uradu za samopomoč nama je napisal zdravnik izkaznice in pri vojaški upravi izposloval dovoljenje za prevoz, ker smo bili nasilno izseljeni. Ko sva o končnem uspehu obvestila tudi družine, sva šla iskat voznika, ki nam bi zapeljal prtljago na kolodvor.

21. VIII. 1945. Ker včeraj pri iskanju voznika nisva imela uspeha, sva iskanje danes na vse zgodaj nadaljevala in končno le iztaknila človeka, ki nam je po znosni ceni zapeljal stvari na kolodvor. Toda tukaj nas je čakalo razočaranje: vagon za Beljak so imeli naročen železničarji, ki nas zaradi preobilne prtljage niso hoteli vzeti s seboj in smo ponovno stali na prostem, brez strehe in brez možnosti za odhod. V skrajni sili smo se zatekli v neki razbiti vagon, zlasti še, ker se je bližala nevihta.

22. VIII. 1945. Takoj zjutraj sva se spet odpravila v mesto, da bi končno enkrat uredila prevoz v domovino. Med potjo sva srečala nekega Slovenca iz Beljaka, ki je bil sprevodnik pri jugoslovanskih transportih. Po njegovem nasvetu sva se zglasila pri Jugoslovanskem komitetu, kjer so naju nadvse ljubezljivo sprejeli in nama preskrbeli prostor v neki kasarni, kjer so jugoslovanski izseljenci čakali na povratek v domovino.

23. VIII. 1945. Po daljšem prizadevanju sva dobila avtomobil, s katerim smo prepeljali stvari v naš novi dom, kjer so nas sprejeli kot brate; spet se počutimo svobodne in proste. V kasarni stanujejo pripadniki skoraj vseh narodov, ki so jih nacisti preganjali; poleg Jugoslovancev Belgijci, Francozi, Grki, Holandci, Italijani, Poljaki, Romuni in drugi.

24. VIII. 1945. Prvi dan v jugoslovanskem taborišču. Hrano imamo izvrstno, vsi taboriščniki so gostoljubni in se počutimo med njimi popolnoma domače. Zvečer nas povabijo na zabavo, ki jo prirejajo grški, italijanski in španski izseljenci.

27. VIII. 1945. Danes je prispelo v naše taborišče nadaljnjih 220 Jugoslovancev, med njimi pa tudi ena naša družina, ki je zaradi bolezni zaostala v taborišču Eichstätt.

29. VIII. 1945. Neki častnik od Jugoslovanskega komiteta nam naznani, da se transport odpelje v soboto, torej v treh dneh.

30. VIII. 1945. Zvečer nam na zborovanju govori taborovodja in slika težko borbo, ki so jo jugoslovanski narodi pod vodstvom maršala Tita bojevali proti nacifašizmu za osvoboditev ljubljene domovine.

31. VIII. 1945. Čez dan smo obiskali mesto in si še enkrat ogledali München v ruševinah, kajti za jutri je napovedan odhod. Na večer smo bili spet vabljeni na zborovanje, kjer so nam povedali, da se jutri ob osmih zjutraj odpeljemo proti domu. Nepopisno veselje je zavladalo med taboriščniki in z navdušenjem smo zapeli himno „Hej Slovani“. Na zborovanju nas je obiskal tudi neki jugoslovanski častnik v spremstvu ruskih, ameriških in angleških častnikov. Po zborovanju je bila plesna zabava in smo zaplesali vsi od veselja, da se odpeljemo v domovino.

1. IX. 1945. Že ob štirih zjutraj smo začeli pospravljati zadnje stvari, da bi do osme ure, ko je napovedan čas odhoda, bili zanesljivo pripravljene. Ura je osem, toda avtomobilov še ni. Treba je čakati... Srbski vojaki plešejo svoj tradicionalni kolo. Čas hiti in že mineva tudi popoldne; na večer še ne vzemo, da se danes ne moremo odpeljati. Ponovno spravimo stvari pod streho in čakamo novega povelja.

2. IX. 1945. Slišijo se vesti, da bo preko Münchena vozil jugoslovanski transport, h ka-

teremu bodo priključili tudi nas. Ne vem pa, koliko je resnice na tem.

3. IX. 1945. Popolnoma nepričakovano dobimo zjutraj povelje, da moramo biti do osmih pripravljene za odhod. Kakor bi bil ustrelil, tako je šlo po taborišču, niti za zajtrk nismo imeli časa, navdajala nas je le vest: DOMOV! Ameriški avtomobili so nas in naše stvari zapeljali na kolodvor, kjer je čakal dolg transportni vlak, ves okrašen z zelenjem in napisi „Živel Tito“, „Živela Jugoslavija“ ter podobnimi; številne jugoslovanske zastavnice so plapolale na vagonih. Korošci smo dobili lasten vagon, ki smo ga še bolj okrasili. Na postaji se je razvila prava ljudska veselica — petje, godba, vriski in govori —, ki je trajala do večera. Ob 18. uri se je vlak začel pomikati proti vzhodnem kolodvoru, kjer smo dobili pozno kosilo ter hrano za več dni potovanja. Nato pa smo se odpeljali proti jugu, proti Koroški . . .

4. IX. 1945. Ko smo zapustili Ture in po treh in pol letih spet zadihali koroški zrak, se nam je odvalil velikanski kamen od srca: spet smo na Koroškem in kmalu bomo videli naše lepe slovenske vasi. V Beljaku smo se še en-

krat poslovili od jugoslovanskih bratov, ki so se prepevajoč odpeljali dalje. Po dolgem tekanju sem ter tja sem dobil za svojo družino avtomobil, ostali dve družini pa sta se z vlakom odpeljali proti Celovcu.

Ob tako imenovani zaporni črti nas je ustavila angleška kontrola, nato pa smo se odpeljali na jug. Zagledal sem stari vrh Jepe, ki mi je prav prijazno kimala v pozdrav, zdelo se mi je, da kljub težki preteklosti še vedno s slovenskim ponosom, danes morda še bolj junaško kot kdaj koli poprej, saj je prepojena s krvjo najboljših sinov in hčera našega slovenskega naroda.

Nepopisno pristrčen je bil pozdrav z materjo . . .

5. IX. 1945. Kakor v sanjah sem hodil spet po domači zemlji, po kateri smo tako dolgo hrepenili v daljni tujini. Toda kakor rana me je zapekla zavest, da se povzročitelji in sokrivci našega trpljenja še vedno svobodno sprehajajo po naših vaseh. Spoznal sem, da je življenje le boj, trpljenje in skrb, zato bodi naše geslo do zadnjega diha „Smrt fašizmu!“, da se gorje zadnjih let nikdar več ne povrne.

JANKO OGRIS:

V TUJINI

Daleč tam je zdaj dežela
kjer mamica mi pesmi pela
in učila me z vso skrbjo,
Boga ljubiti, narod in tudi njo.

V duhu le mi je mogoče.
da vidim še, kako moj oče
delal tam je in se trudil,
ker v hiši red on res je ljubil.

Urejen dom smo tam imeli,
prebivali smo v hiši beli,
kjer pesmi je odmeval glas
in blagoslov je božji spremljal nas.

Pa se znašli hudi so ljudje,
bile temne so njih src želje;
da uničili bi srečo to,
so vzeli rodno nam zemljo.

Pride neki dan povelje:
„Bežite vi nam iz te zemlje!
Tukaj drug bo gospodaril,
Sloven ne bo več zemlje kvaril!“

Objela žalost je srce,
grozile slutnje nam temne,
so solze tekle iz oči,
ko smo od doma se poslavljali.

Kot zločinci smo bili odgnani,
od stražnikov zavarovani;
Pa greh naš bil edini ta,
da nam Slovenka mati je bila.

V tujem svetu zdaj živimo,
s ponosom v srcu vse trpimo,
ker trdno smo prepričani,
da dan vstajenja daleč ni.

ELIZABETA MORAK :

Pregnanci smo romali skozi razna taborišča

Ne da bi kaj slutili o strašni nameri, so prišli 14. aprila 1942 zgodaj zjutraj, bil je torek, oboroženi policisti k nam in nas pozvali, da tekem pol ure zapustimo hišo in dom.

Vsi smo bili pridno pri delu v hlevu in v hiši. Otroci so spali v posteljah še sladko spanje. Zato je prišlo to strašno povelje za nas vse kakor strela z jasnega neba. Nismo vedeli, kaj naj to pomeni, niti nismo mogli verovati, da bi bilo vse to resnica.

Toda policisti niso popustili in so nas silili, da pohitimo. Jaz sem bila ravno pri napajanju telička, morala sem posodo za mleko na povelje policista postaviti na tla in pustiti vse. Dejal mi je, da mi ni treba nadaljevati z delom, ker nič ni več mojega in bodo kmalu prišli drugi ljudje, ki bodo vse prevzeli in obdelovali. Bilo mi je, kakor da bi sanjala z odprtimi očmi. Policist je silil, da se naj požurim in hitro oblečem otroke.

Bilo je strašno prebujenje za mala dekletca, ko so odprle svoje še zaspane oči in zagledale pred seboj v sobi oborožene vojake, ki so spravljali naše reči in jih tlačili v vreče.

Ker smo mislili, da je vse to le strašna pomota, da gre le za nesporazum in se bo vse kmalu razčistilo, smo se vdali v usodo. Nismo mogli namreč verovati — vsaj tedaj še ne — da bi se moglo vse to v resnici zgoditi, ker nismo ničesar storili, zaradi česar bi bili zaslужili ta visoki obisk in to povelje.

V tem trenutku je že privozil velik tovorni avtomobil pred našo hišo. Iz njega so stopili novi policisti, ki so nametali naše stvari na avto in nato tudi nas, take, kakršni smo bili. Deklice so pretresljivo jokale, ko je odpeljal avto v negotovost.

Pri tabli na državni cesti je avto obstal; tukaj smo šele videli, da nismo sami, da je tudi druge družine iz občine zadela ista usoda. Bili so to Markovi, Karnerjevi, Besserjevi, Šlifnikovi, Petričevi, Pakovi in drugi. Vsi smo

morali vstopiti v avtobus, ki je z močno brzino odvozil.

Okoli devete ure dopoldne smo dospeli v Celovec. Tu smo našli že številne sotrpine iz okolice Celovca, ki so sedeli žalostni na svojih culah v slami. Njim smo se pridružili tudi mi ter gledali, kako so vsak trenutek pripeljali novi avtomobili ljudi iz vseh krajev Slovenske Koroške. To je trajalo do polnoči in še naslednji dan do poldneva. Tu so se našli začudenji prijatelji in znaci, nihče ni vedel, kaj naj vse to pomeni. Otroci so jokali od gladu in mraza, ker je bil izredno hladen pomladanski dan. Barake so bili natrpane z ljudmi. Noč smo prebedeli naslonjeni na svoje cule, le otroci so zadremali trudni od jokanja, da so se klicaje v strašnih sanjah kmalu spet zbudili. Odrasli so si med seboj pripovedovali, kako so bili presenečeni od strašnega povelja. Neka kmetica je ravno mesila kruh, druga ga je ravnokar dajala v peč.

Kakor mi so imeli številni drugi pripravljen ravnokar zajtrk, nihče še ni jedel niti grizljaja. Na pol pomolzene krave, na pol nakrmljene svinje, k napajenju spuščeno živino, vse smo morali zapustiti. Vendar smo znali vse to nositi s ponosom, ker nas je navdajala čista vest in skoraj pomilovalno smo gledali policiste, ki so bili okoli barak in do zob oboroženi.

Naslednji dan, bilo je 15. aprila, so popoldne po zvočniku klicali imena tistih, ki se naj pripravijo za transport. To so bili vsi tisti, ki so jih dan poprej navozili skupaj. V večernem mraku je nato korakala dolga procesija „izvržencev“ s culami na hrbtu in z malimi otroki na rokah proti kolodvoru.

Bil je to nepozabljiv trenutek; vsa ta tiha vdana nedolžna množica v spremstvu policistov; stare zgarane žene in matere z malimi

otroki na rokah; stari kmetje z resnimi, toda ponosnimi obrazi; vmes pa od šolskih klopi odtrgana mladina.

Dobrotljiva tema se je nagnila nad to nesrečno domovino, da bi zakrila vse to gorje.

V temi smo morali jemati slovo od domače zemlje in sicer naj bi bilo to za vedno, kakor so nam bili tedaj namenili. Okoli zagrajenega prostora pred tovornim kolodvorom je stalo ob plotu vse polno gledalcev in deloma tudi svojcev in prijateljev, ki jih je ganila ta domača žaloigra, ki je Koroška vse od turških časov sem še ni videla niti doživela.

Ko je bila vsa množica „izvržencev“ nato-vorjena na vozove osebnega vlaka, se je začel le-ta premikati in z brzino je odpihal v temno noč. Težka je bila pot v negotovost. Nekje na nekem kolodvoru so nam dali skozi okna malo juhe. Otroci so trudni kmalu zaspali naslonjeni na naše cule. Nekateri so polglasno molili ali pa tudi samo tiho v svojem srcu in vdani v vsemogočno božjo voljo. Zgodi se tvoja volja, kakor v nebesih, tako na zemlji! Na vprašanje, kam da vozimo, mi je odgovoril nek železničar: proti Frankovski. Kaj se bo z nami zgodilo, nismo vedeli. V jutranjem svitu smo se vozili skozi Solnograško, nato je vlak peljal proti Bavarski, skozi širne peščene ravnine okoli Münchena, mimo vasi in mest, dokler ni končno obstal na majhnem kolodvoru v frankovski deželi.

„Wassertrüdingen“, smo brali na postajnem poslopju. Prišlo je povelje, da je treba polovico vlaka in sicer zadnji del izprazniti. Vsi smo morali izstopiti, mi smo bili ravno še v zadnjem vozu, ki ga je bilo treba izprazniti.

Začelo je novo jokanje in stokanje, kajti v prvi polovici vlaka, ki je peljal še dalje, so bili številni sorodniki in prijatelji. Nas pa so za kolodvorskim poslopjem nagnali skupaj in sicer še vedno pod varstvom do zob oboroženih policistov. Tam sta čakala na nas dva traktorja, da sta odpeljala najstarejša in najmlajša. Ostali pa smo šli peš v dolgi procesiji na Hesselberg.

Treba je bilo hoditi še 12 km in bilo je že pozno popoldne. Traktorja sta vozila v večernem mraku skozi vas Gerolfingen mimo spo-

menika Göringa in dalje navkreber. Pred nami smo videli samo golo goro s skalolomom in si delali najstrašnejše predstave. To je bil najstrašnejši del naše vožnje v negotovost. Končno smo zagledali pred seboj v goščavi barake in tam smo videli tudi že traktorja. Peljali so nas v veliko dvorano. To je bilo 16. aprila zvečer. Pozno v noči so nam odkazali tudi sobe. Barake so bile vse premajhne za veliko množico ljudi. Čeprav je bilo v vsaki sobi dvajset postelj, so prišle na eno posteljo tudi po tri osebe.

Tam so nas zapustili naši „angeli varuhi“ in prevzel nas je Lagerführer H. Schneider. Ker je bilo preveč ljudi, je šel kar drugi dan transport v Schwarzenberg in nekaj dni pozneje še ponoven transport. Tako nas je ostalo na Hesselbergu približno še 350 oseb. Pet do sedem družin ali trideset do petintrideset ljudi nas je bilo v eni sobi z dvajset posteljami.

Kakšno je tako življenje, si vsak lahko predstavlja. Določili so nam šest tednov zopora, da nihče ni smel iz logorja v okolico. Okoli logorja je bil gost gozd in do najbližje vasi je bilo treba hoditi pol ure. Nazaj pa je šla pot navkreber in je trajala zato tem dalj časa. Tako smo živeli prve tedne popolnoma odtrgani od sveta, preseljeni iz vseh kotov Slovenske Koroške v to mrzlo tujino. Tu smo se šele spoznali med seboj in si postali vsi brez razlike bratje in sestre. Vse nas je doletela vendar ista usoda in smo prenašali isto trpljenje in vsi smo globoko v srcu verovali in na tihem pričakovali, da pride še poročilo iz domovine, da se lahko vrnemo nazaj na svoje domove.

Nekatere družine so se sicer vrnile kmalu nazaj v domovino, ker so za nje posredovali nacistični veljaki. Vsi drugi pa smo ostali. Toda ni trajalo dolgo in vsi delazmožni so morali na delo. Najprej h kmetom v okolico, pozneje pa v mesta v Nürnberg, Altdorf, Neustadt itd.

Žalosten dan je bil 21. junij. Ta dan so morali vsi možje in fantje v Stuttgart v Bošove tovarne. Med njima sta bila tudi naš oče in Jakec. Za slovo sem jima skuhala zadnjikrat prave koroške krape. Vse drugo človek laže preneseš, kakor tiganje družine.

V hipu je bil na ljubljanskem kolodvoru 17. julija 1945 vlak izprazenjen

Kljub temu je bilo v logorju še vse preseljeno in zaradi tega je prišlo ponovno povelje za preselitev nekaterih družin. Med njimi smo morali tudi mi v Weissenburg na Bavarskem.

27. julija je odšel transport okoli 70 ljudi iz Hesselberga v Weissenburg. Med njimi so bili skoraj vsi Šentpeterčani, naša družina in še štiri druge družine iz Št. Petra, Partlnova družina iz Bistrice pri Pliberku in Boročnikova družina iz Št. Jakoba v Rožu, gospa Eicher, stara bolničarka, in Klacerjeva družina iz Vetrinja. Stanovali smo v veliki društveni dvorani. Le-ta je služila kot dnevna soba, spalnica in jedilnica. Našemu novemu Lagerführerju je bilo ime Georg Zwörner. Imenovali smo ga na kratko „Jure“. Logor sam, stransko poslopje gostilne Michelsgarten, je ležal na koncu mesta ob cesti v Nürnberg, na kateri je bilo mnogo prometa.

Weissenburg je staro mestece, v katerem je sveti Vilibald učil krščansko vero. V mestu so štiri cerkve, tri protestanske in ena katoliška, v kateri smo tudi mi iz logorja iskali čestokrat tolažbe. Pravzaprav pa nam je bil obisk cerkve, predvsem maše, prepovedan.

Ljudje so nas gledali nirko in posebno v trgovinah smo vedno spet dobili odgovor: „Za taboriščnike nimamo ničesar, preskrbeti moramo svoje!“ To ponižanje smo morali doživeti vedno spet in polastil se nas je polagoma čut manjvrednosti. „Taboriščniki!“ Kakor da bi bili sami krivi na tem. Toda našli so se povsod tudi dobri ljudje in dobra srca, ki so razumela lajšati gorje.

Jaz sem hodila s hčerko na delo v tovarno in tam sva našli takoj tudi dobre tovarišice. Tu sem spoznala tudi taščo hčerke Kolmana Unterbergerja Traude iz Velikovca. Tako najdeš človeka, kjer ga najmanj pričakuješ.

V Weissenburgu smo marsikaj doživeli, kar se ne da popisati; več žalostnega kot veselega. Jaz sem živčno mnogo trpela in že nisem verovala, da bom zdržala. Toda čas je minil razmeroma hitro in po 16 mesecih bivanja v Weissenburgu smo zvedeli, da se bomo ponovno selili. In selitev je postala resnica. Vsi smo postali velika družina in sedaj se je začelo novo trganje in novo trpljenje, ki ga je povzročilo slovo. Logor so delili na tri dela, en del je šel v Hesselberg, drugi v Eichstätt

in tretji v Frauenaaurach. Tej skupini so dodelili tudi nas.

Dne 28. novembra 1943 smo se preselili v Frauenaaurach. Po težkem slovesu od sotrpinov je šla pot čez Bleinfeld, Schwabach, skozi Nürnberg proti Erlangenu. V Erlangen-Bruck so nas iztovorili in smo se peljali z lokalno železnico v Frauenaaurach. Tam smo našli spet barake kakor na Hesselbergu. Čeprav se nikjer ne veselijo prirastka, so nas le prijazno sprejeli. Nas so dodelili k Lapuševi družini iz Roža in k Haninovim iz pliberške okolice. Komaj smo se vživel, so prišli spet novi sotrpini iz Eichstätt, med njimi tudi Klacerjeva družina, ki je bila z nami v Weissenburgu in prišla sedaj tudi v našo sobo. To je čudno življenje v logorju, o kakršnem prej niti sanjali nismo, da bi na primer morale stanovati v eni sami sobi štiri družine s pet do devet članov. Tu se človek srečaš z najbolj različnimi značaji in se moraš z njimi sprijazniti. Treba je res mnogo potrpljenja, posebno še, ko je toliko otrok, ki delajo strašen ropot in polom.

Dne 1. maja 1944 je bil za našo družino srečen dan. Konec aprila je prišel po dolgem času z vzhodne fronte naš Jakec na dopust, ki je preživel zimo v prednjih vrstah pri Vitevsku, in tudi dekleti sta za to priložnost dobili izjemni dopust. Po dolgem času smo bili spet vsi skupaj. Naš kot je postal premajhen za vso veliko družbo, kajti iz prejšnjih otrok so postali odrasli ljudje. Ob vsem veselju je bilo za starše posebno žalostno poglavje, da je moral edini sin in dedič po dolgem času priti na dopust k svojim v tujino, namesto da bi nas obiskal v domači hiši. Toda prekmalu so minili ti srečni trenutki.

V logorju Frauenaaurach smo doživeli še marsikaj grenkega, saj smo morali računati stalno z nevarnostjo zračnih napadov. S kakšnimi težkočami smo bežali s specimi otroki in težkimi kovčki v zaklonišče, si vsak lahko predstavlja.

Doživeli smo tudi več smrtnih slučajev. Nekatere stare matere so se zgrudile od trpljenja in niso več dočakale vrnitve v ljubljeno domovino. Med njimi je bila tudi 82-letna žena in vdova umrlega nekdanjega poslanca koroških Slovencev Franceta Grafenauerja. Tudi mlad

fant Franc Jagovc nas je zapustil za vedno. Postal je žrtev poklica v fabriki v Erlangenu. Mož in oče šestih otrok Janez Veršjak se je ponesrečil v fabriki v Nürnbergu, prav tako Franc Prosenec. Oba sta umrla v bolnici v Frauenaaurach, kjer smo jih položili k zadnjemu počitku.

Povsod, kjer koli naši ljudje delajo, ali je to v fabriki ali v gospodinjstvu, povsod jih imajo radi, čim jih spoznajo. Odkrito lahko trdim, da so mi tujci ljubši od zahrbtnih sosedov v domovini, ki so zakrivili toliko gorja in trpljenja nad nami in so želeli, da bi se zgubili z zemeljske oble, da bi se ne mogli maščevati nad to v nebo vpijočo krivico.

Dobro, da nad nami čuva božja pravičnost in da se povsod na božjem svetu najdejo dobri ljudje, ki razumejo, da lajšajo svojemu bližnjemu, pa čeprav tujcu, gorje.

Za Binkošti 1944 me je doletela nepričakovana sreča, da sem se smela peljati v domovino, da obiščem svojega dobrega, ubogega 89-letnega očeta. Z vožnjo sem imela še srečo. Brez posebnih težkoč sem prišla v domovino. Kako sem trepetala, ko sem se bližala domači vasi! Kako me bodo sprejeli? Kako se bodo zadržali ljudje? Večina me bo presenečena gledala... In res sem našla vse tako, kakor sem si domišljala. Tu sem spoznala, da nimam več domovine. Naš dom je bil zanemarjen in zapuščen. Večina znancev in sosedov me je gledala kot človeka, o katerem vedo, da so ga pred dvema leti pokopali. Cel oče me ni spoznal več. Kakor beračica sem se čutila, da ne spadam med nje, da sem postala brezdomka, večni popotnik. Vsled razburjenja sem zbolela in imela sem samo eno željo, da pridem kmalu proč od tod. Sicer so se ob slovesu našla tudi dobra srca, ki so mi storila mnogo dobrega, česar nikdar ne bom pozabila. Jaz pa sem se vrnila nazaj v cigansko življenje.

Srečno sem dospela spet v logor, kjer so me vsi obsuli z vprašanji, kako je bilo doma, če sem pogledala tudi na njihove domove, k nji-

hovim sorodnikom in znancem? Kaj je sploh novoga v domovini? Vsi so me zavidali za srečo, da sem videla domovino. Jaz pa sem bila vesela, da sem bila spet med svojimi in sem začela živeti spet življenje taboriščnikov.

Neverjetno hitro mine čas v pričakovanju nečesa in v upanju na kak dogodek. Življenje v logorju je bilo enakomerno, samo so začele nekatere družine zapuščati taborišče, da si iščejo sami drugod svojo srečo. Številni so šli na Zgornje in Nižje Avstrijsko. Za večino je bil začetek težak, kajti ni lahko življenje v tujini. Posebno me življenje delavca. Povsod ga samo izkoriščajo, kajti delodajalci poznajo človeka samo toliko, v kolikor ga lahko izkoriščajo. Nenadoma pa je prišlo povelje, da je treba taborišče Frauenaaurach sploh sprazniti in morali smo se ponovno seliti. Polovica je prišla v Eichstätt, druga polovica, med njimi tudi mi, pa v Hesselberg, kakor smo dospeli drugič 9. septembra 1944.

To je v resnici cigansko življenje! Komaj da si človek urediš kotiček, že je treba spet spraviti stvari skupaj in se podati na pot. Dobro, da nam je bil Hesselberg že od prej poznan, sicer bi nam bila ta nova pot še težja. Največ skrbi nam pa je delala bližajoča se zima.

Zato smo takoj po svojem prihodu na Hesselberg začeli pripravljati drva za zimo, ker premoga ni bilo več mogoče dobiti. In res je kmalu nastopila zima s svojim mrazom, da je zamrznila tudi voda in smo morali nekaj časa za kuho spuščati sneg. Tudi stranišča so nam zaprli zaradi pomanjkanja vode.

Božič leta 1944 je bil za nas tudi v tujini srečno doživetje. Nepričakovano je prišel na dopust Jakec in tudi dekleta so prišla za praznik v taborišče. Čeprav nismo bili doma, pa smo le bili skupaj, vsaj za nekaj ur. Mislili smo, da mogoče zadnjikrat, kajti vojna je zahtevala iz dneva v dan vedno več žrtev in nihče ni vedel, če ne bo tudi njega zadela nesreča, kakor mnogo drugih.

Na Novo leto se je moral Jakec spet posloviti. Isto noč je bil eden najstrašnejših zračnih napadov na Nürnberg. Jasno, da smo bili zato v silnih skrbeh zanj in za Marijo, ki je tedaj ravno služila v Nürnbergu. Toda 4. januarja je prišla k sreči Marija v taborišče, da nas je rešila skrbi. Ona je zgubila vse in le komaj je všla s svojimi službodajalci gotovi smrti. Tudi ti so izgubili vse. Marija je pravila, da jo je po napadu obiskal pred odhodom tudi še enkrat Jakec, kateremu je prav tako zgorela vsa prtljaga. Tako smo vsaj zvedeli, da je ostal pri življenju. Razdejanje v Nürnbergu je bilo strašno in vsak dan so bili novi zračni napadi po vsej okolici. Polagoma smo slišali tudi že grmenje topov, ker se je vedno bolj bližala fronta.

Počasi je prihajala pomlad leta 1945. Ni bila lepa in mirna, kakršne smo bili vajeni v domovini. Nasprotno je prinašala še večje skrbi in prihajala so vedno bolj žalostna poročila. Kmalu je izostala vsa pošta, da od svojcev, predvsem od Jakca nismo prejeli nobenega obvestila več.

Ali še živi? Ali še živi? To je bilo naše vsakdanje vprašanje.

Velika noč 1945: Vse čuti, da mora nekaj priti, da se mora nekaj zgoditi! Za praznike so prihajali številni sotrpini s svojega dela, toda le malo se jih je moglo vrniti na svoja delavna mesta. Pa tudi tisti, ki so poskusili, so se kmalu vrnili, kajti noben vlak ni več vozil. Kjerkoli so še kje poskusili s kakim vlakom prodreti, so ga takoj napadla letala z zraka in ga uničila.

Prvi teden po Veliki noči so letala napadla z zraka tudi dve kmečki vpregi iz Gerolfingen, da so obležale štiri krave poleg svojih gospodarjev-voznikov. Kmetje se niso upali več na delo, kajti letala so krožila neprestano noč in dan. Tudi grmenje topov se je vedno bolj bližalo, da so se tresle že barake od udarcev granat. Vsak trenutek smo pričakovali povelje, da moramo proč? Toda kam? Danes je 14. april, tretja obletnica našega pregnanstva! Kako izgleda danes svet vse drugače kakor pred tremi leti! Kako drugače izgleda danes Nemčija! Kako razpada na vseh koncih in krajih! Kaj bo prišlo?

16. aprila 1945. Obhajamo tretjo obletnico našega prihoda na Hesselberg. Barake in okolica izgledajo kot tedaj in vendar je vse drugače. Spet je taborišče natrpano ljudi kakor tedaj, ker prihajajo z vseh strani s svojih delavnih mest in iz služb v taborišče. Kam naj se sicer obrnejo? Trenutno so pač tukaj pristojni. Večina prihaja peš po več dni, le z najpotrebnejšimi stvarmi, kajti težkih kovčkov ni mogoče vlačiti s seboj.

Kako se usoda spreminja! Pred tremi leti smo bili današnji dan vsi obupani in zastrašeni, ko so nas privlekli tu sem. Prišli smo z objokanimi očmi in obteženi s svojimi culami kakor cigani. Naši mučitelji v domovini pa so se bahali s svojim junaškim dejanjem, da so pregnali številne veččlanske družine z njihovih domov in jih pognali kot sužnje v tujino, kjer naj bi se zgubili kot „izseljenci“ ali „preseljenci“, kakor so nas imenovali. Danes po treh letih, težkih za nas in za naše, toda prepričana sem, tudi nesrečnih za tiste, ki so nas hoteli uničiti, so uresničuje pregovor: „Kdor drugemu jamo koplje, sam not pade.“ Danes spravljajo na tajnem svoje cule, tako v domovini kakor tudi tukaj, do bodo o prvi nevarnosti takoj popihali. Letala krožijo v stotinah na nebu in zemlja se trse od udarcev bomb. Strojnice brnijo na zemlji in iz zraka enkrat na tej, potem spet na drugi strani Hesselberga.

Kmalu bo prišla fronta tudi k nam. Mesto Nürnberg ali bolje rečeno razvaline Nürnberga so zasedene, od danes naprej ni več električnega toka v vsej okolici. In to nekaj pomeni! Posebno tukaj, kjer elektriko silno izkoriščajo. Mesto Würzburg je v razvalinah, prav tako lepo mesto Stuttgart in številna druga mesta, med njimi tudi univerzitetno mesto Erlangen. Kaj se bo z nami zgodilo, še ne vemo.

20. april, rojstni dan „Führerja“. Danes se je zgodilo nekaj nezasišanega. Letalsko šolo napuščajo in je zaradi tega velika razprodaja letalskih uniform in oblek, šotorov, padalov in vseh mogočih stvari. Ljudje iz vseh okoliških vasi kupujejo vse vprek. Tudi taboriščniki skušamo nekaj dobiti, saj smo najbolj potrebni.

In še nečesa ne smem pozabiti: Včeraj, dne 19. aprila, se je zjutraj nenadoma zgubil naš lagerführer. Govori se, da je bil poklican k Volkssturmu, toda ne verjamem tega. Tako smo prepuščeni samim sebi! Sliši se tudi, da so Amerikanci že v Dinkelsbühlu in v še nekaterih bližnjih vaseh. Slišimo brnenje strojníc in opazujemo, kako je okolica okrog in okrog vsa v plamenih. Tudi mi že spravljamo svoje cule, kajti govori se, da se bodo tudi tu še branili. Vse vasi okoli Hesselberga so natrpne vojaščine. Mogoče se bomo morali tudi mi odstraniti, ker bodo tu streljali.

22. april: Hvala Bogu ni prišlo do tega. Danes ponoči so pognali v zrak vse mostove čez Wörnitz in sicer v Wittelshofenu, Gerolfingenu in Aufkirchenu in zjutraj ni bilo videti več nobenega nemškega vojaka. Vlada tišina, da je človeka skoraj strah. Ne slišiš več nobenega strela in ni več ničesar videti. V soboto, dne 21. aprila zvečer, sta prišla nepričakovano naš Lagerführer in Schüssler še enkrat z avtomobilom nazaj v taborišče, da sta jo potem z živili spet odkurila. Tako hitro, kakor sta prišla, sta se tudi spet odstranila. Tudi sestre Rdečega križa spravljajo svoje stvari, da lahko neopazno zginajo.

25. april: Zadnje dni smo bili v stalnem pričakovanju velikega dogodka. Včeraj, na Jurijevo, se je govorilo, da pridejo Amerikanci. Skozi Trüdingen da so že peljali. In res v poznih popoldanskih urah smo zaslišali drdranje tankov in avtomobilov. Vsi smo leteli ven in smo videli, kako vozijo od severa dolge kolone proti Echingen čez Lautersheim v Wassertrüdingen.

Danes so prišli spet z druge strani proti Wittelshofenu. Ker je bil most porušen, so Amerikanci zahtevali, da ga morajo v par urah spet postaviti. Vsi kmetje in vsi okoličani so morali pomagati in kmalu je bil zasilni most gotov, da so avtomobili lahko vozili čez.

Nad vsemi vasmi visijo bele zastave in tudi v taborišču smo danes razobesili belo in slovensko razstavo. Danes zjutraj so jo odkurile sestre Rdečega križa. Strašna je svoboda, če lahko vsaj dela, kar hoče. Človek postane bolan od razburjenja; glava mi je težka, da skoraj ne morem pisati.

Skoraj ni mogoče doumeti, kaj vse se je zgodilo v teh dneh. Sicer ni slišati radia, toda izvemo vedno nove novice. Gauleiter Holz, ki je odredil obrambo frankovske dežele, se je baje ustrelil. Isto se sliši tudi o Goebbelsu. Rusi in Amerikanci da stojijo pred Berlinom. Dunaj so zasedli Rusi.

Dne 29. aprila so ameriški tanki končno privozili tudi na Hesselberg. To je bilo veselje v taborišču. Vse je letelo skupaj. Prvi so bili seveda otroci, ki so mislili, da je med ameriškiimi vojaki tudi nekaj črncev. Toda to je bila le pomota, vojaki so bili le ožgani od sonca. Razdeljevali so med otroke in žene sladkorčke, šokolado, prepečenec, med moške pa cigarete in vino. Nato so si ogledali barake in odredili našo prehrano. Tri občine so morale prevzeti prehrano našega taborišča in sicer Echingen, Gerolfingen in Wittelshofen*).

*) Do tu sem je izseljenka pisala v nemškem jeziku!

Drugo poglavje našega izsejeništvá Pod ameriško oblastjo

Ker se nahajamo pod ameriško zvezdo svobode začnem novo poglavje in sicer v domačem slovenskem jeziku.

Dovolj žalostno je dejstvo, da so nas kakor tudi toliko drugih narodov morali rešiti šele Amerikanci, ko nas je hotel nemški nacionalni socializem popolnoma zasužnjiti in telesno in živčno uničiti. V tisoče, ja milijone je šlo število sužnjev, ki so delali tlako nemškemu narodu. Bili so prignani in izgnani od vseh vetrov in iz vseh narodov, ki jih je dosegel nacionalsocializem, med temi smo bili tudi koroški slovenski izseljenci. Dobilí so naše ljudi v službo večinoma največji oderuhi in najstrastnejši nacionalsocialisti, da so jih izrabljali, kolikor je bilo mogoče.

Ni čuda, da so se sedaj oddahnili vsi zasužnjeni narodi. Tudi za naše ljudi je veljal razglas ameriške oblasti, da so prosti in svobodni. Sedaj se vračajo eden za drugim iz triletné sužnosti nazaj v logorje, ki so trenutna zbirališča za vse izseljence.

A kako ti ljudje, - med njimi otroci od dvanajstega do štirinajstega leta, prihajajo „domov“, tega svet še ni videl menda od preseljevanja narodov pa do dvajsetega stoletja v Nemčiji, v državi, ki je mislila, da je na vrhuncu kulture in tehnike. A prav zadnja je Nemčijo pahnila na tla, da je sedaj brez vseh prometnih sredstev.

Tako romajo naši ljudje sedaj po več dni peš, nekateri sto, stopetdeset, celo dvesto kilometrov daleč, vlečejo svojo prtljago v kovčkih in nahrbtnikih na kaki „rekvirirani nemški karijoli“ ali pa so si zbili sami skupaj kakšno vozilo, samo da ima eno ali dve kolesi in teče, kamor naložijo svoje bogatstvo ali uboštvo in hajdi naprej v smeri proti logorju. Grede se poprosi za malo jesti ali piti in prenočišče. Tako prihajajo dan za dnem izmučeni od dolge poti in pečeni od sonca.

8. maj. Radio poroča, da je nacionalsocializem končno poražen in da je za Evropo nastopil težko pričakovani mir. Hvala in slava Bogu, da je enkrat konec te prestrašne šestletne morije v Evropi in tudi drugod.

Odpravljena je tudi splošna zatemnitev. Tukaj na Hesselbergu smo jo že prej odpravili „sploh se počutimo popolnoma svobodne. Dobimo sedaj tudi dobro hrano, vsaki dan meso — ta recept so nam zapisali Amerikanci — manjka nam samo močnate jedi. Tako upamo, da se bomo opomogli sčasoma telesno in živčno.

14. maj. Danes ob kakih dopoldne pripelje nepričakovano ameriški avto na Hesselberg s poveljem, naj se takoj pripravimo, ker pride večje število tovornih avtomobilov, da nas zapeljejo v Ulm na zbirališče izseljencev.

In res, takoj privozi osemnajst do dvajset kolosev pred logor. Nastala je strašna panika in zmeda, kajti ukaz se je glasil: V eni uri mora biti vse gotovo!

Pač smo dobili pred par dnevi oznamilo, naj bomo pripravljene, ker lahko pride čez noč povelje za naprej. Toda nihče ni mislil, da bo to prišlo tako kmalu, posebno še, ker kakor slišimo, razmere v domovini niso uravnane in železnice še ne vozijo, ker so vsi mostovi porušeni. Tako je le malokdo že spravljal svoje stvari v red. To je bilo tekanje sem in tja, ker so bili naši magacini precej oddaljeni.

Ura je minula, a ljudje še niso bili pripravljene. Zato je odredil poveljnik, da se naj za danes, ker je prepozno, avtomobili obrnejo in odvozijo prazni nazaj. Mi pa smo gledali kot bi zamudili vlak. Rekli so, da pridejo drugi ali tretji dan in sedaj čakamo na to.

Vse pretresa nekak strah, kakšna bo ta raja. Bog nas obvaruj, pred vsem hudim, da bi srečno prirajžali, kamor nas pošljejo. Le kako nas bodo gledali v domovini in kako pač tam sedaj izgleda. In kje so sedaj naši ubogi vojaški, ali je naš Jakec živ? Nihče ne ve za svoje, kje se nahajajo. Kdor je še pri življenju, bo gotovo še prišel. Žal je za tiste, ki so morda v zadnjem trenutku morali dati življenje za nacionalsocializem, ki je spravljal Evropo v prepad.

Minulo je več dni, a avtov še vedno ni po nas. Sicer je to naša sreča, bolje je za nas tu, kot kje v kakšnem zbirališču.

27. maj.

Pretekle dni je došlo v logor nekaj jetnikov iz Dachaua in tudi od drugod, kjer jih je nacionálni socializem zaprl za zidovje in ki imajo svoje v logorju. Sami pa so trpeli leta v ječah in delali tlako. Med temi sta zdravnik doktor Jelen Stanko iz Pliberka in Štefan Breznik od istotam. Tudi nekaj vojakov se je vrnilo v logor, kjer imajo svoje družine. Vsak posebej, je od logorske družine pristrčno pozdravljen, marsikateremu je solzno oko. Te dni smo dobili tudi pravo ameriško stražo; šest vojakov se vsak dan menja na straži po dnevi in ponoči, da nam nihče ne more kaj storiti. Vojaki pa se seveda rajši zabavajo z dekleti in vsaki večer jim mra godec zaigrati par polk in valčkov, da se zasukajo. Danes je kvartna nedelja; poslušali smo v radiu prenos sv. maše iz katedrale v Luksemburku. Človeku pridejo nehote solze v oči, ko slišiš slovesno sv. opravilo. Saj kaj nas drži po koncu, če ne vera in upanje? Vera je bila naša opora tudi v teh težkih letih!

Minula sta ravna dva meseca, odkar so prišli ameriški avtomobili na Hesselberg, da bi nas odpeljali. Ves ta čas smo živeli v nekem mrzličnem pričakovanju. V soboto, dne 14. julija, pa pride nenadoma povelje, naj se takoj pripravimo, jutri zjutraj, torej v nedeljo, pridejo avtomobili po nas in sicer že ob treh zjutraj. In res je bilo tako.

Rajža proti domovini

To je bil direndaj tisto popoldne in naslednjo noč v taborišču, preden so bili naši punteljši povezani in vse pripravljeno. Kakšna bo rajža? Nihče ni zatisnil oči in v prvem jutranjem svitu se sliši že rožljanje težkih avtomobilov in kmalu je pred nami cela kolona velikih kolosov. Kaj kmalu smo bili natovorjeni in ob štirih zjutraj smo zdrdrali s svete gore Frankov. Hesselberg! Adio — ne na svidenje! Peljali smo se v krasno nedeljsko jutro skozi vroča žitna polja rodovitne Frankovske dežele, zaviti v oblake prahu proti Nürnbergu. Ob osmih zjutraj smo bili (pokriti z debelo plastjo prahu) v Nürnbergu na zbirališču. Vročina pritiska, muči nas žeja, oglašča se glad.

Do treh popoldne se prerivamo na kolo dvoru, preden se odpeljemo. Nekako ob pol enajstih zvečer privozi vlak v Treuchtlingen, kjer stoji do štirih zjutraj. Nastajajoči dan nam pokaže razvaline prej lepega mesteca. Podrt kolodvor in dolge verige zgorelih vlakov. Peljemo se dalje, a povsod tisti pogled. Podrta mesta, brez življenja, dolgi goli dimniki so kakor nagrobni spomeniki na velikanškem pokopališču.

Nürnberg, Augsburg, München. Še pred nedolгим je odmevalo po vaših ulicah in trgih: „Wir wollen weiter marschieren, bis alles in Scherben fällt...“ Med Münchenom in Rosenheimom se je pripetila na vlaku nezgoda, ki je zahtevala najbrž eno človeško žrtev. Mlad človek, ki je zlezel na streho vlaka, je prišel v električni tok in v trenutku mu je zgorela obleka na telesu. S težkimi opeklinami so ga morali pustiti zadaj v neki bolnici. Kako je sklepal z rokami, ko je naš vlak odvozil naprej. Ubožec! Ob šestih zvečer smo v Rosenheimu. Krasno mesto je bilo to še pred enim letom, ko sem se vozila tod mimo, a sedaj so le še razvaline, znanilke nekdanje lepote. Že se nam približujejo bavarske planine in, kakor je videti, tudi dež, kajti nebo se je pooblačilo. Sicer nam to dobro stori po tej strašni vročini, toda s strahom gledamo preluknjano streho našega „hleva“; omeniti namreč moram, da se vozimo v živinskih vagonih. In res se vname z bliskom in gromom pravicata nevihta, ki nam pošlje skozi streho in špranje svoj mokri blagoslov, veter piha skozi vse luknje in tako se premočeni stiskamo po kotih. Ob

pol sedmih zvečer se odpeljemo preko Rosenheima, mimo jezer Traunsee in Chiemsee in smo v mraku v Traunsteinu, kjer je daljši odmor.

Ob kakih 11. ponoči se spet odpeljemo dalje v noč in negotovost. A kakšna je ta vožnja! Naši kravji hlevi se tresajo in nagibaajo na eno in drugo stran, tako da nam naši puntli in kovčki padajo na glave. Vsi s strahom pričakujemo, da se zdaj zgrudimo v kako globino, kajti po dnevi smo dobro videli podrte mostove, preko katerih smo se vozili po samih tračnicah. Vendar nič takega se ne zgodi in nekako ob eni ponoči srečno prijadramo v Salzburg in takoj dalje proti Turam in koroški meji. Ob svitu smo v Mallnitzu. Tam se nam pokažejo s snegom pokriti vrhovi in hladna sapa nas pozdravi. „Koroška“ — tako zelo ljubljena, nikdar pozabljena naša domovina! Osnajžili in otresli smo prah z naših oblek, se umili v mrzli vodi koroških planin, da bi kar se da praznični stopili na domača tla. Kar hitro se je preril vlak proti Beljaku, toda naše misli in hrepenenje se sprehajajo že po domačih tleh. Grede še vidimo strašno razdejanje v Spittalau, videli smo tukaj posledice konca vojne vihre, vsepovsod pokopališča nemških avtomobilov, razbitih kolodvorov in vlakov. Pogled, ki smo ga že vajeni.

Pred enim letom, ko sem se vozila po tej progji, je bila na vsaki postaji deska z velikimi črkami: „Räder müssen rollen für den Sieg!“ Ob 11. uri opoldne se pripeljemo v Beljak. Tam ugledamo številne znanke, ki so poprej zapustili taborišče in se udinjali kjer koli kot delavci. Pripeljali so se po drugi poti, da bi se tukaj združili z nami ter od tod odšli vsak na svoj dom.

Tu pa nas je doletelo veliko razočaranje. Držali so nas ves dan v vlaku, v vročini in žeji smo pričakovali, kdaj se odpeljemo proti Celovcu, a nič takega se ne zgodi! Zvečer ob mraku naj bi vlak odpeljal naprej, se nam je obetal. Tedaj pa smo spoznali nakano, da nas namreč hočejo potisniti nazaj v Mallnitz v taborišče, ker različnim domačinom pač nismo bili zaželjeni. Že se je vlak pomikal v smeri proti severu in kot bi trenil, so iz vseh vagonov zleteli lavorji, kovčki in otroci, vse križem. V trenutku je bil vlak prazen in je obstal na progji. Kar se je godilo dalje, bo mogo-

če znal kdo drug bolje popisati kakor jaz, ki vem samo, da smo celo noč prebili pri naših „puntlih“ lačni in od utrujenosti vsi onemogli. To je bil prebridek sprejem za nas. (Neki angleški vojak se nas je usmilil in nam prinesel toplega čaja in nekaj konzerv). Še enkrat so nas hoteli s silo spraviti v vlak, toda ni jim uspelo in drugega dne smo dobili zagotovilo, da se odpeljemo proti Celovcu in nato vsak na svoj dom.

Novo razočaranje

V Celovcu so nas potisnili v Jesuitenkasarno. Dobili smo pač južino, ki smo je bili že tako potrebni, toda . . . , a glad je najboljši kuhar in konjska juha s trdimi koščki mesa nam je bila slaščica! Upali smo, da je to pač zadnja postaja našega križevega pota, ležišče na goli trdih tleh, nekaj črne kave, zeljnata juha s konjskim mesom, uši . . . Uboga Koroška, lepo si nas sprejela! Sicer smo dobili od deželne vlade vsaka družina en zavoj raznih jedilnih stvari, kar pa je bilo pri družinah s številnimi člani le za trenutno pomoč. Dan ali dva pa je bilo vsega konec. Morali smo uživati še nekaj dni gostoljubnost v Jesuitenkasarni, nakar so nas vendar zapeljali z britanskimi tovornimi avtomobili na naše domove. Bilo je v nedeljo, dne 22. julija 1945.

Lepo se sliši „domov“, ali resnica je druga. Ti naši domovi večinoma niso bili prazni. Različni funkcionarji so jih upravljali in opravili. Mi smo našli dom sicer brez pravega posestnika, toda ne prazen, temveč zaseden s številno družino. Pripeljali smo se utrujeni, lačni in žejni na dom, toda nihče nam ni prihitel nasproti, nihče ponudil roke v pozdrav ali nam ponudil okrepečila. Zakurili smo na sredi dvorišča, segreti konzerve, ki nam jih je dal v Beljaku usmiljeni britanski vojak in skuhali črno kavo. Tak je bil naš prihod na našo tako ljubljeno domačijo. Videvši to nam je prejšna najemnica in sosedka prinesla mošta in malice. Prišel je večer in noč, kam spat? Za silo smo si postlali na skednju in tam smo prenočevali še štirinajst dni, vsa osemčlanska družina.

In sedaj se prebijamo kakor pač vemo in znamo; vendar bodo trajala leta trdega dela, preden se bodo zabrisali sledovi te prestrašne krivice, ki smo jo morali prestati. Rana pa, ki je bila zadana vsakemu posameznemu članu družine, ne bo zacelila nikoli ter bo zapustila veliko bolečo brazgotino. Tudi jaz ne bom pozabila nikdar časa, ko smo štiri gospodinje umivale eno mizo.

Tri pisma izseljenca

Rehnitz, dne 22. majnika 1942.

Danes sem sprejel Tvoje pismo z dne 14. 5. in ne moreš si predstavljati mojega veselja, kajti to je prvo Tvoje pismo nam v tujino. Nisem Ti hotel sam ničesar pisati o strašnem dogodku, kajti preveč sem bil razburjen in nisem Ti hotel delati še večjih skrbi, saj jih imaš sam dovolj, ko si vsak dan v nevarnosti. Tudi sem mislil, da Ti bo gotovo pisala Marica bolj previdno, kakor Ti bi bil pisal jaz. Zato ne bom obujal tukaj spominov na ta strašni dogodek.

Mislím, da so našo skupino spravili najdalje od doma. Smo tukaj na skrajnem severu v bližini Stettina. Meni je samo hudo, da nimam znancev iz domače okolice. Kakor Ti je gotovo znano, je Vaguta ostal v Frauenaarach. Moj najbližji sotrpín je Luka Mikl iz Malošč, ki

Sužnji orjejo ...

ga poznaš. Tudi on je izseljen z vso družino. Nadalje so tukaj še Tebi poznane družine Hartman, Jelen, Wieser itd. Vseh skupaj nas je v Rehnitzu okoli 200. Stanujemo v tako imenovani „Wilhelm-Frick-Schule“, to je neka Gauschule za uradnike NSDAP. Stavba je lepa, toda življenje v njej ni tako lepo. Smo pač jetniki in si lahko predstavljáš, kaj pomeni tako

življenje. Pred kratkim smo morali orati vrt, toda ne s konji ali drugačno vprego kot smo bili vajeni doma, temveč so vpregli nas kakor nekdanje sužnje. Saj sužnji smo dejansko postali, v očeh nemške gosposke rase smo to bili od nekdaj. Pa kaj pripovedujem to Tebi, ki vse sam doživljaš.

Kako so si nacistični mogotci doma razdelili živino in polje, Ti je Marica gotovo tudi sporočila. Sedaj pač vem, zakaj sem jim bil v napotje in zakaj smo morali naprej. Toda božji mlíni meljejo počasi, a sigurno in tudi njim bo enkrat odklenkalo. O tem smo prepričani vsi, kar nas je tukaj. V tem oziru je še boljše tukaj, ko si človek med enako mislečimi in se mi Pavla smili, če mislim, kako jo nadzorujejo in kako ji stalno grozijo, da bo tudi ona morala od doma.

Sicer ne verujem, da bi mogel sploh kdo kaj doseči, vendar poskusi tudi Ti s kakšno prošnjo in s pomočjo svoje vojaške komande. Govori se, da so nekateri, ki so imeli svojce pri vojakih, na intervencijo vojaške komande le mogli nazaj na svoje domove. Poskusi, v uspeh pa ne verujem. Saj veš, kaj je odgovoril beljaški Kreisleiter Piron Mirtu: „Če pustim Zwitterja domov, se mi bo smejal ves beljaški okraj!“ Tako pač ni nobenega upanja, da bi napravili kako izjemo. Bo pač treba čakati, da se bodo razmere spremenile.

Kako živimo, Ti nočem pisati. Ni lahko življenje, če si bil človek prej drugače vaju. Toda vse še nekako prenesem, ker sem hvala Bogu pri družini. Danes pa smo zvedeli, da nas bodo moške poslali na delo in sicer nekam v Rheinland, medtem ko bodo družine ostale tukaj. To je najhujši udarec in se zelo bojim trenutka, ko bo treba oditi, pa čeprav nas pri delu ne bodo mogli imeti pod tako strogim

nadzorstvom. Kam natančno pridemo, še ne vem, pa Ti bom takoj javil svoj novi naslov.

Piši mi, prosim, čim večkrat, pa tudi mojim, če bomo ločeni, kajti pismo je v tej mrzli tujini še edina tolažba. Sicer pa Te prosim, varuj se, da se doma spet vsi zberemo v domači hiši, ki nam je postala sedaj, ko so nam jo odvzeli, še bolj draga.

Ettlingen, dne 27. 7. 1942.

Par tednov smo sedaj šele tukaj v Ettlingen, pa smo že vsi popolnoma obupani. Delamo v tovarni v dveh izmenah. Povem Ti, to je nekaj obupnega, če si človek bil vajen delati stalno v naravi in moraš sedaj naenkrat stati ure in ure za strojem in delati vedno spet isto. Delo sicer ni tako naporno, toda človeka ubija stalna enakomernost in ga napravi popolnoma topega. Če bi človek vsaj potem na večer prišel v svoj družinski krog, bi še nekako šlo, tako pa nam vedno spet samo obljublajo, da bodo družine kmalu prišle za nami. Včeraj so nam povedali, da pridejo še ta teden in sicer v bližino, tako, da se bomo od tam lahko dnevno vozili na delo. Toda kaj smeš še verjeti ljudem, ki so nas že tolikokrat nalagali. Vzeli so nam domove in rekli, da dobimo nova posestva v Nemčiji. Prišli pa smo

v taborišče in v fabrike. Zato tudi sedaj skoraj na verjamem, da bi le poslali družine za nami, čeprav trdijo, da je gotovo.

Delamo dnevno 12 ur, vmes je polurni odmor in zaslužimo tedensko 14,50 RM. Ostali zaslužek, pravijo, da nam odtegnejo za prehrano družine. Potem si izračunaj, kakšno hrano si lahko privoščimo. Stanujemo v majhni dvorani v predmestni gostilni in zvečer in zjutraj tudi tam jemo. Ne vem, če bom zdržal, ker mi stalno nagajajo krčnice in sem se zato že parkrat javil k zdravniški kontroli. Mogoče mi le uspe, da pridem iz tovarne in dobim kje drugje bolj primerno delo.

Gotovo si zvedel, da je Petrč doma na dopustu. Pisal sem mu, da naj gre na planino in slika žrebeta, ker me zanima, kako kaj izgledata. Veš, skoraj vsak dan sanjam, da sem doma in hodim po planini, po senožetih in travniških . . . V resnici pa tam delajo in spravljajo tisti, ki so me spravili sem.

Ravnokar smo spet zvedeli, da pridejo družine še tri dni. Morda pa bo le resnica.

Rastatt, 29. V. 1944.

Samo še tri mesece manjka, pa bomo že dve leti tukaj v Rastattu. Saj si zadnjič, ko si nas obiskal, sam spoznal življenje in trpljenje tukaj. Ni se nič spremenilo, samo zračni napadi so iz dneva v dan hujši. Vsak dan trepetamo. Mesto Karlsruhe v bližini je že močno porušeno in Bog zna, če ne bodo začele padati bombe tudi v okolici. Ne bi bilo nič čudnega, ko je vsa okolica polna industrijskih podjetij. Zračni napadi so trenutno najhujše, kar doživljamo.

Jaz sem še vedno v mlekarni in moram biti kar zadovoljen. Čeprav moram od jutra do večera stati v vodi, je moje delo le še lažje od dela, ki ga morajo številni opravljati v bližnjem kamnoseku. Prihajajo zvečer popolnoma zbiti domov v taborišče. Z njimi delajo ruski ujetniki in je razumljivo, da so se v skupnem trpljenju bolj seznanili. To pa očitno ni bilo prav oblastnikom in tako so včeraj dva odpeljali, kakor so govorili, v koncentracijsko ta-

Moški izseljenci v Ettlingen

Taborišče v Rastattu

borišče. Še nisem zvedel natančno za vzrok, vendar bo verjetno samo ta, da so bili preveč dobri z ruskimi in francoskimi ujetniki. Ubogi sotrpini in predvsem uboge družine, ki jih je zadelo še to trpljenje! Saj človek skoraj ne moreš pričakovati da se bodo še kdaj vrnili. Da je Wasteja zadela že prej ta kazen, sem Ti itak že pisal. Zanj mi je še posebno hudo, ker sva si bila posebno dobra in je vlival celemu taborišču vedno spet nov pogum, ko je poznal vsako mesto v Rusiji in je točno vedel povedati, kje se nahaja fronta. Imel je le eno na-

pako, da je bil premalo previden in to je tudi glavni vzrok, da so ga odvedli. Upam pa, da bo le prišel kmalu nazaj. One pa je, — ne vem iz kakega razloga, — Lagerführer posebno čutil in se zato zanje res bojim. Človek res nikdar ne veš, če si previden dovolj in večkrat se bojim, da me bodo tudi dobili, ko stalno odnašam precej sira in masla v taborišče. Pa ne morem drugače, ker me vsak dan že čakajo, če sem kaj prinesel.

Kaj ne, da se čudiš, kakšno mesto je zasedel doma H. Res, dobro si mu pisal. Mislim, da mu bo pismo le dalo misliti. Nikdar ne bi verjel, da je kaj takega mogoče, če ne bi na lastne oči bral v časopisu. Ko so naciji prišli, se je še skrival pred njimi v naši sobi, sedaj pa je postal njihov glavar. Nekateri res znajo! Pri tem pa bo še vedno trdil, da je Slovenec.

Nič me ne more več razočarati, pa tudi ne spraviti iz ravnotežja, ker se čas spreminja le v naš prid. Naši vozniki, ki vozijo v Elsass, pridejo vsak dan z novo pošto o dežanskem položaju in tudi iz domovine prejemajo predvsem Rožani pošto o močnem gibanju v gorah. Zato smelo gledam v bodočnost in Tebi svetujem samo to, da se varuješ . . .

Skozi rieve in težave izseljeništv

Bilo je prijazno pomladansko jutro. Kakor po navadi, smo šli z veseljem na svoje delo in po opravkih. Žali bog pa se dan ne konča vedno s tako prijaznim licem kakor se začne. Tako je bilo tudi tisti dan, ko smo bili pri delu in se veselili pomladanskega sonca. Opazovali smo tovrne avtomobile in se čudili, kam vozi toliko teh vozov. Kmalu pa smo zvedeli, za kaj gre. Od ust do ust je šla govornica: Slovence selijo!

Po mene je prišla sosed, ko sem ravno pri sorodnici pomagala, da pripraviva krompir za sajenje. Da naj grem takoj domov, mi je dejala. Ni mi pa hotela povedati, zakaj. Takoj me je obšla čudna slutnja. Ko sem šla proti domu, sem takoj opazila, da mlin ne dela. V kuhinji pri mizi je sedel policist, medtem ko je moj mož spravljal spise v kovček in mi rekel, da naj tudi jaz hitro spravim stvari skupaj. Nisem mogla takoj razumeti, kaj naj to pomeni, čeprav sem že slišala o selitvi. Vsekakor je prišla stvar za mene iznenada. Ko je mož opazil moje iznenadenje, mi je pojasnil, da morava naprej, kakor je moralo zapustiti že več znancev in prijateljev z družinami vred svoje domove. Močno sem bila razburjena, toda pomagalo ni nič. Upor bi bil nesmiseln; surovežem se je bilo treba ukloniti. Kmalu sem se znašla in se tolažila: kakor bodo drugi prenašali, bomo tudi mi. Sploh se skupno trpljenje laže prenaša.

Težko je bilo slovo od doma. Dolgo let sva z možem stanovala pri sosedu, leta 1938 pa sva si kupila mlin, ki je bil čisto prazen. Bile so le štiri gole stene, pokrite s strgano streho. Takoj sva začela popravljati in graditi in novembra leta 1941 sva se vesela preselila v svoj lastni dom. Vse te sreče pod lastno streho naj bi bilo sedaj konec. Saj je trajala le par kratkih mesecev, toda vse preišljevanje ni nič pomagalo, nacističnemu nasilju se je bilo treba

vdati. Hitro sem spravila najpotrebnejše reči v vreče, ker kovčkov nisva imela in jih prej tudi nikdar nisva rabila, ker nisva hodila po svetu, temveč sva si doma prislužila borni kruhek. Sedaj pa morava v pregnanstvo v daljnjo tujino. Ko so bile vse stvari spravljene in odpremljene iz mlina gor na cesto, so naju kar obkročili policisti, pa še sam Ortsgruppenleiter in škodoželjni sosedje so prišli, da se naslanjajo nad najino nesrečo. Morala sva biti vsekakor nevarna, da je bila potrebna tako močna asistenca ob najinem pregonu. Končno so sosedu izročili ključ najinega doma, Ortsgruppenleiter pa je priganjal, da naj končno urediva, ker moramo iti. Z možem sva se že imela spet v oblasti in nisva jima napravila veselja, da bi naju videli žalostna. Težko sem zadrževala solze, toda ostala sem trdna. Ko so naju spravili na avtomobil, je bilo na njem že več družin, med njimi tudi moj svak — brat mojega moža z vso družino in s staro materjo, ki je imela 85 let. Vso zimo je bolehala v postelji, zdaj pa je morala na stara leta zapustiti dom in iti v mrzlo tujino.

V taborišču v Žrelcu sva našla že veliko število slovenskih družin iz vseh krajev Koroške. Stari ljudje in otroci, možje v najboljših letih, zaskrbljene matere in brhka dekleta, vsi so bili pomešani. Nacizem ni prizanesel nikomur. Pobral je stare može in ženice, ki so vse svoje življenje delali, da bi bili na stare dni oskrbljeni. Zapustiti so morali svoj dom in iti v tujino. Nacisti se tudi niso ozirali na mladino, prav tako je morala nastopiti težko pot izseljeništv. Staro in mlado, možje in žene, fantje in dekleta so bili v taborišču v Žrelcu. Polovica izseljencev je morala že drugi dan na dolgo pot v Nemčijo. Ostali pa smo prebili še en dan v žrelskih barakah. Pomladanske noči so bile tedaj še precej hladne, da nas je zeblo. Hotela sem zakuriti, ko sem opazila, kako trepetajo

od mraza otroci in sem šla v to svrhu v kuhinjo in prosila drv. Za odgovor sem prejela samo sunek vojaka, ki je komandiral v kuhinji. 16. aprila ponoči pa nas je tudi preostale odpeljal vlak v črno noč.

Ko smo se poslavljali od naših gora in planin, smo bili trdno prepričani, da jih bomo še videli, da se bomo spet vrnili in jih gledali v njihovi krasoti. Vlak je pihal skozi črno noč, da smo le za silo spoznali, v katero smer nas pelje. Ko se je začelo daniti, je že vozil skozi Solnograško proti Bavarski. Med prvo in drugo uro popoldan smo prispeli v Frauenaaurach. To je bil nam namenjeni cilj. Komaj se je vlak ustavil, so ga obkrožili policisti, da ne bi kdo ušel. Saj je bilo javljeno, da pridejo zelo nevarni ljudje, ki so na Koroškem ubili 15 policistov. Zato so nas domačini v začetku tudi sumljivo gledali in se nas izogibali, pozneje pa so zvedeli za resnico in so nas, — vsaj kolikor niso bili nacisti — pomilovali.

Taborišče Frauenaaurach, kamor so nas spravili, je bilo podobno taboriščem, ki smo jih za časa Hitlerja videli tudi na Koroškem. Dvajset do petindvajset oseb so strpali v eno sobo. Razumljivo, da je bilo življenje v taki tesnobi vse prej kot udobno. Zato ga ne bom opisovala, saj je bilo opisano že v številnih drugih spisih izseljencev-sotrpinov. Najhujše je bilo, da nismo bili svobodni in se nismo smeli svobodno gibati. Da bi zabranil obisk nedeljske maše, je Lagerführer sklical vsako nedeljo ravno v času maše tedenski apel, na katerem nam je govoril o veličini firerja in nemškega naroda in nas učil, kako se moramo tudi mi spreobrniti in postati pokorni podaniki velikonemškega rajha. Za hrano smo dobili zelje, korenje in peso. Če ne bi prejemale pomoči iz domovine, bi marsikomu zelo slaba predla. Zato pa nikdar ne bomo pozabili dobrih doma ostalih sosedov in znancev, ki so si sami morali pritrpati od ust, da so nam lahko pošiljali v daljino tujino. Pri tem se niso ustrašili grožnje, da bodo zaradi tega tudi sami izseljeni. Danes je to marsikdo morda že pozabil; vendar je treba zapisati, da tudi tisti, ki so ostali doma, niso imeli nič dobrega, če so ostali zvesti svojemu marodu in pomagali rojakom v izseljeništvu.

V začetku ni bilo mnogo dela v taborišču. Kmalu pa so nas začeli pošiljati na delo. 30.

junija 1942 so morali naši možje in fantje na delo v tovarno M. A. M. v Mainz. Na ta način so odtrgali očete od družin, može od žena. To je bilo najhujše, posebno za tiste žene, ki niso imele otrok. Čez nekaj časa so razpršili tudi dekleta in žene brez otrok v službe k raznim nacističnim veljakom ali pa tudi h kmetom v okolici. Za vse te so veljali predpisi kakor za delavce iz vzhodnih dežel. Jaz sem bila z nekaterimi sotrpinkami najprej zaposlena na „Wirtschaftsamtu“ v Erlangenu. Tam sem videla, da Nemci deloma sploh niso vedeli, kaj so počenjali njihovi oblastniki drugod po svetu. Niso mogli verjeti, da bi nas bili izselili samo zaradi tega, ker smo bili Slovenci. Polagoma pa so le začeli verjeti. Iz Erlangena so nas potem poslali k raznim nacističnim funkcionarjem za služkinje. Večina nas je morala hoditi vsak dan v taborišče. Vozili smo se na delo zjutraj in se vračali zvečer.

Čim bolj je šla nemška fronta nazaj, tem bolj so potrebovali nove in nove vojake. Za klanje na fronti so postali vredni tudi nekdanji „državni sovražniki“, ki so jih prej smatrali za „wehrunwürdig“. Tako so morali v vojsko tudi naši možje in fantje. Nova skrb se je pridružila številnim skrbem v izseljeniškem taborišču. Žene so trepetale za svoje može, ki so prišli navadno v prvo linijo, če ne v kazniški oddelek, otroci so trepetali za svoje očete. Ko sem zaradi tega tarnala pred svojo gospo, me je potolažila, da naj smo veseli, kajti če bo

Kuharice v Rehnitzu

vojna srečno končala, bomo prišli izseljenci v rodovitno Ukrajino. Tu pa se nisem mogla držati in sem ji kar v obraz povedala, da nočemo drugim jemati zemljo, ko imamo svojo na Koroškem in da smo prepričani, da se bomo tja spet vrnili.

Vsak dan zvečer, ko smo se vrnili v taborišče, je seveda bilo vse polno vprašanj o novicah zunaj in tudi o novicah, ki so prihajale v pismih iz domovine. Bile so mnogokrat žalostne, pa tudi mnogo tolažbe in upanja so nam prinašale te novice. Bili smo navdušeni, ko smo zvedeli za tajna poročila o umikanju nemških čet, naravnost veseli in ponosni pa, kadar

smo izvedeli za uspehe naših partizanskih borcev za svobodo. Vsa ta poročila so morala ostati seveda tajna, kajti vsepovsod so za nami vohunili SS-ovski firerji in SS-ovske sestre rdečega kriča. S SS-ovci se namreč nihče ni smel igrati, kajti, kdor se jim ni uklonil, je šel v Dachau. Tako smo zgubili tudi našega sotrpina Šimana Dovjaka iz Sel, ki so ga poslali v koncentracijsko taborišče Auschwitz samo zaradi tega, ker se ni udeležil nekega apela. Iz taborišča se ni nikdar več vrnil. Ta usoda je čakala vsak dan tudi nas ostale izseljence, če ne bi ponižani in razžaljeni narodi s svojo uporno borbo premagali nacističnih krvolokov.

V Se konec leta 1944 so selili

(TABORIŠČE BUCH IN MARKT RETTENBACH)

Številna taborišča v Nemčiji, v katera so prepeljali med drugo svetovno vojno koroške Slovence, ki so jih v množicah nasilno izseljevali na prisilno delo, dokazujejo, da je obstojal dobro premišljen načrt, ki so ga koroški šoviniisti skozi dolgo dobo temeljito pripravljali, da koroške Slovence popolnoma uničijo, Slovensko Koroško pa ponemčijo. Naj navedem samo glavna taborišča: Frauenaurach, Hesselberg in Schwarzenberg na Frankovskem, Rehnitz nad Soldinom, južno od Ščečina (prejšnji Stettin — sedaj Ščečin na Poljskem), Buch, Eichstätt, Ettlingen, Hagenbüchah, Markt Rettenbach, Rastatt, Weissenburg, Wernfels, Windsheim, Altenmark-Tenneberg, Altötting na Nižj. Bavarskem, Gerlachsheim, Mohringen.

Množične izselitve bi se morale začeti izvajati že leta 1941 takoj po napadu Nemčije na Jugoslavijo. To izhaja iz številnih zaplenjenih dokumentov različnih uradov in ustanov na Koroškem, ki so izselitev pripravljali in izvedli, pa tudi iz izjav različnih funkcionarjev, posebno članov tako zvanih „vaških trikotov“ v slovenskih občinah, katere so tvorili: župani, krajevni vodje nacistične stranke in kmečki vodje. Tako je kmečki vodja za spodnji del občine Brdo v Ziljski dolini Valentin Wallner p. d. Makula v Napolah, 7. aprila 1941, ko je bilo v občini Brdo aretiranih šest najbolj zavednih slovenskih posestnikov, napram ženi odpeljanega Bruggerja p. d. Bolta iz Most, ki ga je prišla prositi za posredovanje za moža, cinično izjavil, da se čudi, zakaj da niso odpeljali vse družinske člane aretiranih, ko je vendar bilo tako določeno.

Po prvi množični izselitvi, ki so jo koroški šoviniisti izvedli 14. in 15. aprila 1942, bi morala slediti izselitev nadaljnjih 50.000 Slovencev, ki so jih nameravali poslati v uničene in zapuščene pokrajine Vzhodne Poljske in Ukrajine. Da je tak načrt obstojal, dokazuje zemljevid, ki je bil izdelan v uradu vojnega zločinca Maierja-Kaibitscha v tako zvanem „Gauhauptamt für Volkstumsfragen der Gauleitung Kärnten der NSDAP.“ Na tem zemljevidu, ki je obsegal Ukrajino in vzhodne dele Poljske, so bili posebej označeni razni kraji, preimenovani na imena koroških vasi, v katere naj bi bili preseljeni koroški Slovenci. Ozemlje naj

bi se imenovalo „Nova Koroška“. Tak zemljevid se je po končani vojni nahajal v posesti nekega privatnika v beljaškem okraju in so ga zanesljive priče videle. Nadaljnji dokaz pa so opazovanja koroških vojakov, ki so služili v nemški vojski na omenjenem ozemlju na ruski fronti in videli tam že postavljene barake z napisi različnih krajev Slovenske Koroške. V te barake so nameravali prepeljati slovenske „koloniste“ s Koroške. Zaradi poslabšanja vojaškega položaja Nemcev na vzhodni fronti in uspešnih vojaških akcij koroških partizanov na domačih tleh, je ta načrt druge množične izselitve, v katero so nameravali vključiti tudi manj zavedne Slovence, propadel.

Vendar se je zločin izseljevanja koroških Slovencev po prvi množični izselitvi v aprilu 1942 nadaljeval skozi vso dobo vojne. Tudi vse te izselitve niso zasledovale zgolj „izločitev tistih elementov, ki so bili nacionalsocializmu nasprotni“, kakor skušajo s takim izgovorom danes koroški šoviniisti, ki so le-te s prikritimi metodami in s podporo oblasti že pred priključitvijo Avstrije k Nemčiji pripravili, sebe razbremeniti. Vse izselitve so imele edini cilj dokončne rešitve koroškega vprašanja s popolnim uničenjem koroških Slovencev in ponemčenjem Slovenske Koroške, kakor je to razglasil vojni zločinec Maier-Kaibitsch v svojem govoru pri generalnem apelu nacistične stranke v Celovcu dne 1. oktobra 1942.

Uvodoma navedena taborišča so bila določena kot zadnje postaje uničevalnega procesa koroških Slovencev. Življenje in usoda teh žrtev koroškega nebrzdanega šovinizma in nacistične pobesnelosti, posebno v taboriščih Frauenaurach, Hesselberg in nekaterih drugih, so že opisana v gornjih spisih, pa tudi v „Slovenskem vestniku“ in knjigi „Koroška v borbi“. Manjkajo pa opisi taborišč v Rastattu, Eichstättu in nekaterih drugih. Sledeči opis zbiralnega taborišča v Beljaku in taborišča v Buchu in Marktu Rettenbachu v Nemčiji je skromen prispevek k zgodovini koroških izseljencev.

Slučaj je nanesel, da sem se sestal pred par leti s tov. Uršičem, njegovo ženo Nežo in njegovim sinom Tonetom iz Loč pri Beljaku v družbi z Leopoldom Hladnikom, bivšim šolskim upraviteljem v St. Vidu nad Ljubljano. Oba Uršiča sta

bila koroška partizana, družinski člani Uršičeve družine pa so bili skupaj z Leopoldom Hladnikom pregnani v Nemčijo v izseljeniško taborišče Rettenbach. Uršičevi so mi povedali, da je Hladnik vodil dnevnik o važnejših dogodkih v tem taborišču, v katerem so bili internirani sami koroški Slovenci.

Ko sem se nekoč pozneje srečal s Hladnikom, mi je povedal, da sta bila njegova dva sinova, Polde in Marjan, partizana, on pa da je bil od nemškega okupatorja pregnan na Koroško, najprej v Blatograd in pozneje v Tigerče na Gosposvetškem polju. „Slišal sem, da ste v vezani besedi opisali borbo in trpljenje koroških slovenskih družin, katere so leta 1944 nasilno izselili v taborišče Rettenbach. Ali ste ohranili vaše zapise“, sem vprašal Hladnika. Potrdil mi je, da je rešil svoj dnevnik in začel pripovedovati:

„Koroški Slovenci so mi od nekdaj bili posebno pri srcu. Ko sem bil med vojno pregnan v Blatograd nad Vrbskim jezerom, ki je znan že iz dobe Urbana Jamnika in po znameniti pridigi Martina Slomška leta 1838: „O dolžnosti svoj materni jezik spoštovati“, sem spoznal koroškega pesnika in pisatelja Johana Lindtnerja, ki je bil v službi pri pošti v Blatogradu. Nacisti so ga odslovili iz službe, ker je bil protihitlerjsko usmerjen. Tudi njegovi starši so bili v Blatogradu. Oče je bil poštni uradnik v pok., mati je bila slovenskega rodu, domačinka, in je še znala slovensko. V Blatogradu in okolici sem našel vse polno sledov, ki pričajo, da so tamkajšnji prebivalci pomemčni Slovenci. Domača imena hiš, rodbinska in ledinska imena dokazujejo slovensko preteklost te pokrajine. Tako prebivajo v Blatogradu kmečke rodbine: Tschemernigg, Sereinigg, Schuschnigg in druge. Gostilna je pri p. d. Premerlu, šolski upravitelj je bil Wiltschnigg, komandir žandarmerijske postaje Kolbitsch, pomožni orožnik na žand. postaji Kosjek, doma blizu Tnga (Feldkirchen). V Tigrčah je gostilna pri p. d. Leikowitsch, katere lastnik je Ogertschnigg. Zapadno od Tigrč se nahaja grajščina Gradisch, last grofa Goesa iz Žrelca. V Venčinjah, občina Tigrče, je kmet Jaritz, v neki sosedni vasi pa kmet Jesenitschnigg. Nedaleč od Blatograda je mlin, katerega lastnik se piše Krassnigg i. t. d.

14. novembra 1944 sem bil v Tigrčah aretiran in odveden v taborišče v Beljak, Elisabethstrasse št. 57. Barake so nosile uraden naziv „Aufgangslager“. Baraka, v kateri so bili Slovenci s Slovenske Koroške in Mežiške doline, pa je imela naslov „Banditenlager“. Bilo je to zbiralno taborišče, v katerem so zbirali slovenske družine iz beljaške okolice, Roža, Podjune in Mežiške doline in jih nato v večjih transportih odpremljali v delavna taborišča v Nemčijo. V drugih barakah so bili Poljaki, Rusi, Ukrajinci, Italijani in druge narodnosti. Komandanti barak so bili SS-ovci, višji podoficirji, med njimi „špisi“, tako so imenovali stare narednike-vodnike. Komandant naše barake, ki se je imenovala „Banditenlager“, je bil bivši na-

rednik Michel Hebel, doma nekje blizu Monakovega v Nemčiji, v civilu hotelir. V baraki je imel urejeno posebno sobo, da nas je stalno nadzoroval. Po njegovem nalogu smo morali v taborišču za njega krasti stavbni les, s katerim je kuril peč v svoji sobi.

Strogo nam je bil prepovedan vsak stik s civilisti. Hrana je bila obupno slaba, vsak dan isto: neka pomijam podobna juha, v kateri so plavali črvi, čiki, kaka nit zelja ali košček neolupljenega krompirja. Kruh so nam pekli iz moke, ki je imela okus divjega kostanja. Bili smo suhi kakor trlice. Življenje v tem taborišču je bilo zelo težko. Če bi ne imeli nekega Matijo Trosta, ključavničarja, ki je bil uslužbenec taborišča in prihajal ponoči v našo barako radi raznih popravil, bi večina v naši baraki od lakote poginila. Trost, doma iz okolice Beljaka, je za silo obvladal slovenščino; ponoči nam je prinašal hrano na živilske bome, ki smo jih dobivali od svojcev po različnih ilegalnih ovinkih v taborišče.

Ko me je orožnik 14. novembra 1944 iz Tigerč pripeljal v „Banditenlager“ v Beljak, sem tam našel samo neko slovensko deklo s Koroške, medtem ko so ostalih 80 do 90 koroških Slovencev že prejšnji dan odpeljali v taborišče Buch pri Illertissen-u v Zapadno Nemčijo. Skoro dnevno so prignali aretirane koroške Slovence v beljaško zbiralno taborišče tako, da se nas je do 26. XII. nabralo 83 ljudi. Dne 27. decembra 1944 so vseh 83 v živinskih vagonih odpeljali v Nemčijo. Najprej smo bili določeni za taborišče Buch, ker na tam ni bilo prostora, so nas peljali nazaj v Markt Rettenbach, okraj Memmingen, ki leži na švabsko-bavarski visoki planoti. Tam so ustanovili nov lager in nas spravili v neko na pol podrti bivšo plesno dvorano, spadajočo k gostilni „Pri črnem orlu“, tako da smo bili na stalnem prepihu. Komandant taborišča je bil neki SS-ovec Budweg, doma iz Gdanskega. Predno so nas Amerikanci v maju 1945 osvobodili, je prišlo k nam 40—50 koroških Slovencev od skupine, ki je bila internirana v taborišču Buch. Poleg tega pa se je v naše taborišče zateklo potem še večje število Hrvatov in Srbov iz drugih taborišč; bili so sami stari možakarji. Dne 15. julija 1945 zjutraj smo se v živinskih vagonih odpeljali iz Rettenbacha v domovino. V transportu, ki je štel 850 ljudi, je bilo 123 Slovencev s Slovenske Koroške in Mežiške doline. Poleg koroških Slovencev je bilo še nekaj Slovencev iz slovenjgraškega okraja, par izseljencev z Gorenjske, in jaz, vsi ostali pa so bili Hrvati in Srbi iz raznih krajev Jugoslavije. 17. julija smo prispeli v Podrožico, kjer so Slovenci s Koroške odšli na svoje domove, ostali pa naprej na Jesenice. Poudarim, da so koroški Slovenci v taborišču Rettenbachu bili ponosni na svoje koroške partizane, ki so se borili na domačih tleh, in pričami, da jim izbojujejo svobodo in vrnitev na njihove domove.“

„Kaj pa je z Vašo pesnitvijo“, sem vprašal Hladnika.

„Srečno sem jo prinesel domov, toda jaz nisem pesnik, jaz sem samo priložnostni pripovednik v vezani besedi“, mi je odgovoril in nadaljeval: „Pisal sem v nočnih urah, navadno ob štirih zjutraj na kolenih in v poltemi, ob neprestanih alarmih, tekanju v zaklonišče, ob joku, smehu, tekanju in vpitju lačnih otrok, v nemiru in vzdihovanju obupanih mater, redkobesednih mož, ki so stiskali pesti in zobe, pričakujoč osvobojenja. Namenjena je predvsem koroškim slovenskim družinam, ki so skupno z menoj prenašale težave in nadloge mučnega taboriščnega življenja, njihov sodnikom in potemtsem, pa tudi koroškim partizanom, ki so se tako junaško borili za svobodo Slovenske Koroške. Kar je povedanega, je vse resnično, brez pretiravanja. Verzi vsebujejo sicer tudi nekaj smešnih trditev, katere so pa resnične.“

Moji zapiski v dnevniku naj so prispevek k domači kroniki izseljenih koroških Slovencev.“ Tako je končal Leopold Hladnik.

V naslednjem objavljam odlomke iz Hladnikovega dnevnika, ki so pisani v vezani besedi. Iz njih je posmeti, katere koroške družine so bile v Rettenbach izseljene, njihov usoda in življenje. Ti Hladnikovi zapiski v njegovem dnevniku so gradivo za zgodovino slovenskih izseljenih družin.¹⁾ Važni so posebno zaradi tega, ker si je Hladnik sproti beležil dogodke, ki jih je sam doživljal ali pa so mu jih izseljenci pripovedovali. Radi tega je Hladnik vključil v zapiske svojega dnevnika tudi dogodke, ki so se v drugi svetovni vojni vršili na Koroškem. Zato niso to samo spomini, napisani v poznejši dobi, temveč dokumentarčno gradivo.

¹⁾ Po zasedbi Markt Rettenbacha po ameriških četah je Leopold Hladnik izročil ameriškeemu štacijskemu poveljniku majorju Richu seznam oseb, ki so ob času osvoboditve bile v taborišču. Med njimi so bili tudi koroški Slovenci, ki so prišli iz taborišča Buch. Vsega skupaj je bilo 131 Slovencev, poleg teh pa še 36 Hrvatov in Srbov, ki so prišli v to taborišče iz drugih taborišč. S Slovenske Koroške so bili sledeči: Roza Ambrož iz Mostiča; Jurij Gözelt iz Velikovca; Antonija Hafner iz Radiš; Krmčar Vinko iz Kort; štiričlanska družina Pavla Krušič iz Sodraževe; Ana in Dora Kraut iz Bistnice pri Pliberku; štiričlanska družina Elizabete Ogris iz Male gore; šestčlanska družina Kristijana Potočnika in tričlanska družina Franje Sienčnik iz Mokrij; petčlanska družina Franje Špilar iz Smartna, obč. Ruda; tričlanska družina Neže Uršič iz Loč; Velikogne Ivan in Marija ml. iz Vrbe ob Vrbskem jezeru; šestčlanska družina Marjete Voglič iz Globasnice; Franja Žagar iz velikovškega okraja. — Skupaj torej 40 ljudi.

Iz Mežiške doline so bili: štiričlanska družina Barbare Ajtnik iz Velke; Avgust Hutmajer in Marija Feračič iz Dravograda; Sekolovnik Marija st. in ml. iz Ojstrice; petčlanska družina Ivana Švaba iz Velke; Ivan in Marija Raztočnik in Urša ter Zofija Podojstršek iz Mežice; Ivan Fajmut iz Črne; petčlan-

ska družina Urha Juga iz Loma; Neža Vinkl, Ljudmila Goršek in Marija Kumprej iz Takraj Meže; Marija Potočnik iz Loma; Julijana Pudar iz Polene; Ivan in Marija Hribemnik, Gregor in Antonija Krivec, Vinko in Barbara Stumpf, vsi iz Žerjava; Marija Hintenberger in Antonija ter Franja Pajank iz Podpece; Alojzija in Alojzij Jehart ter petčlanska družina Leopolda Kurnik iz Črne; Matej Janet in Marija Kotnik iz Nabrškega vrha; šestčlanska družina Jožefa Paradiž iz Tolstega vrha; petčlanska družina Kuhar Alojzije ter Jožef in Franja Sekol vsi iz Stražišča pri Prevaljah; Ema Zdovec iz Lukovice; Luka Komar iz Breznice; Zofija Pisar iz Stražišča; Anton Čepin, Ema in Boris Leskovec, Marija Klun, Katarina Kautičnik, Angela in Vida Kovač, Pavla Stehernik, vsi iz Prevalj; Terezija in Alojzij Zlabornik iz Črne; nadalje so bili še iz Mežiške doline: Matija in Roza Kautičnik; štiričlanska družina Hilde Razdevšek, Pavla Vaserfal, Franja Komar, Karl in Angela Močilnik ter Jera Žlof. — Skupaj torej 83 ljudi iz Mežiške doline.

Poleg teh Slovencev pa so bili še: Pisec naslednjih kitic, Leopold Hladnik iz Št. Vida nad Ljubljano, Marija Logar iz Čermivca pri Jesenicah, Franc Hosnar iz Bovca pri Tolminu in Anton Igrc iz Dobrave pri Ormožu ter štiričlanska družina Franca Bertoncelj iz Srednje Dobrave pri Jesenicah.

Leopold Hladnik:

Zbiralno taborišče Beljak

Ko se pripelješ v Beljak,
koj zagledaš več barak.
Naša, ena izmed teh,
razlikuje se od vseh.

Tabor se „banditov“ imenuje,
kjer potr Slovencev trop vzdihuje.
So s koroških krajev ga prignali,
zraven pa še Hladnika dodali.

Prevalje, Mežica in še drugi kraji
so zastopani v tej ubogi raji.
Podsinja ves, Ojstrica, Loče
Hitlerju se vdati noče.

Kako se nam godi, naj vam zapojem
v vezanem, domačem glasu svojem.
Kar tu obavljam, je vse res,
čeprav ne manjka šale vmes.

Hrana je kaj ničeva,
niti ni prašičeva!
Neverjetno se nam zdi,
kaj se v čorbi vse dobi!

Najdeš čike, razne črve,
vmes še raznovrstne mrve.
Smeti med gnilo šaro, en črn krompirček vmes,
vsakdanja tvoje hrana ta je jedilna zmes!

Kakšen je vsakdanji kruh?
Le kar jej ga, pa boš suh!
Če z doma kart bi ne dobili,
bi vsi se kmalu posušili.

Naj omenim tu moža!
Trost Matija²⁾ bil je ta,
ki prinašal je skrbnō
kruh, sir, maslo in mesō.

²⁾ Je bil ključavničar v službi pri taboriščni upravi, doma iz beljaške okolice, je slabo obvladal slovenščino.

S tim nam lajšal je gorje,
česar drug nihče ne ve.
Plačo so za to mu dali
„špisi“³⁾, ki so ga zmerjali.

„Špisi“ tu, pečenke siti,
vpijejo nad nam' „banditi“,
ki z dostojnimi ljudmi
govor jim dovoljen ni.

Luči že dalj časa ni.
Svétimo kar s trskami.
Kaj velike so skrbi,
ker se vode ne dobi.

Naša ta dolžnost je prva,
da se za Hebla⁴⁾ krade drva.
Je večina stavbni les,
stebri so in deske vmes.

Ker narodna usoda hoče,
tu Brelihov⁵⁾ zdaj biva oče.
Za njegovo zvesto ženko
je življenje dokaj grenko.

Zdrav zredila mu je rod,
radi imajo ga povsod.
Zale njiju hčere urno in smeje
po baraki borni sučejo metle.

So živino jim in živež ves pobrali
in v zapore jih Celovca djali.
Prej so jim še dom zažgali
predno so jih proč odgnali.

³⁾ To so bili starejši rajhovski podoficirji.

⁴⁾ Hebel Michael — komandant barake, nazvane „Banditenlager“, bivši narednik, doma nekje v okolici Münchna.

⁵⁾ Potočnik Kristl, p. d. Brelih iz Mokrij, je bil izseljen z ženo in 4 hčerkami: Ivaniko, Ano, Marijo in Milko. Potočnik je bil že nad 60 let star, njegova žena pa 59 let.

Vzeti se jim pa ne da,
shranjena je v dnu srca,
pesem, ki s seboj so vzeli
in z občutkom jo zapeli.

Ta slovenska korenina
zvesta, verna je družina.
Partizanski glavni stan
bil pri njih je večkrat zbran.

Mlada mamca z Ojstrce⁶⁾ gladauje.
Nima obleke, čevljev, vsa zmrzuje.
Dete, staro mesce tri
v naročju bolno ji ječi.

Hebel Mihel⁴⁾, brihtna duša,
dete potolažit' skuša.
Cucelj iz lesa nar'di
in mu v usta ga tišči.

Marica iz Dravograda⁷⁾
prav pohlevno tukaj strada.
Mož v zaporu se suši,
v Celovcu je za mrežami.

Fant Karničar⁸⁾ Cene s Kort—e
je tovariš naše sorte.
V kot' sedi in se smeji,
ker mu delat' treba ni.

Kotnikova in Janet⁹⁾
tudi morata trpet.
Prav lepo je posestvo bila njega last,
zato sovrag je sklenil, zlobno ga ukrast.

⁶⁾ Sekolovnik Marija iz Ojstrice nad Dravogradom,
hčerka Marija je bila 11. avgusta 1944 rojena.

⁷⁾ Marija Feračič.

⁸⁾ Karničar Vinko iz Kort je v tabornišču ironiziral
nacistični režim s tem, da je na vsako vprašanje
odgovoril: Boljšega človeka ni na svet'
kot je Hitler. Sedaj lahko v baraki ležim, prej
sem pa moral ob 4 uri zjutraj vstajati in živino
krmiti. V Beljak so prignali tudi Karničarjevo
mater, ki je bila že zelo stara in na smrt bolna
ter nesposobna za transport.

⁹⁾ Marija Kotnik in Matej Janet iz Navrškega
vrha pri Prevaljah. Oba sta bila v zaporih v
Celovcu živinsko zlostavljena in prišla vsa pre-
tepena in bleda v beljaško taborišče.

Jima vzeli so posest
in pognali ju v arest.
Bleda sta prišla kot smrt,
eden bolj kot drugi strt.

Brat Janetov in Angela
tudi mnogo sta trpela,
dolgo v gozdu bila skrita,
slednjič pa oba ubita.

Štumpf¹⁰⁾, mama in njen sinko,
mladi nadepolni Vinko,
z drugimi nam drv prinaša,
da ne prezeba družba naša.

Maks, njen sin, je bil pregnan,
v daljnjo Srbijo izgnan.
Ludvik je v Celovc' zaprt
in tam čaka svojo smrt.

Hčerka bolna je ostala,
noč in dan doma jokala.
Vrni se, preljuba mati,
in s teboj svobode časi zlati!

Pot je s trnjem ji posut
skrbni mami Delalut¹¹⁾,
Več imela je otrok.
Vsi so daleč naokrog.

Upravičen je nje stok
radi križev in nadlog.
Predno še domov dospe,
mož ji v Dachau-u umre.

Pozabiti ni šivilje
v naše spada zdaj okrilje.
Filka¹²⁾, vdova, mož je ubit,
ker se v gozd je šel borit.

Zakaj so mene sem prignali,
tega še sami niso znali.
Na predvečer godu me aretira
orožnik ter v beljaški tabor tira.

¹⁰⁾ Barbara Štumpf in njen 14. III. 1930 rojeni sin
Vinko sta doma iz Žerjava pri Črni.

¹¹⁾ Doma iz Mežiške doline.

¹²⁾ Filomena, rojena Delalut.

Ostale so barake
za druge siromake.
So prignali jih z Ljubljane,
po norišnici nabrane.

Prišli so z arestov policije,
nekaj žrtev tudi iz sodnije:
stare, mlade, zdrave, bolne.
Vsak po svoje tarna, kolne.

Ženejo jih kar naprej
po deželi švabski vsej.
Kaj ta kruta garda bela,
vse v Ljubljani je počela!

Brate je pregnajala,
Nemcem jih naznanjala.
Zveste v Dachau tirajo,
kjer pa kmalu shirajo.

Je med njimi Francel¹³⁾, brat
moral tudi' življenje dat'.
Srčno ljubil svojo je družino.
Dal življenje je za domovino.

Vidiš tukaj Italijane
in obraze vse neznane.
Dvajset jih je iz Kavkaza,
južno-ruskega obraza.

Rusi in Poljaki,
pravi siromaki,
moral so dom pustiti
in se tukaj naseliti.

---

¹³⁾ Franc Hladnik, uradnik pri Trboveljski pre-
mogokopni družbi.

V taborišču Markt Rettenbach

Šest tednov smo v Beljak' stradali,
potem pa v rajh so nas odgnali.
Illertissen kraj se imenuje,
kamor uboga raja zdaj potuje.

Pot je dolga nad tri dni.
Lačni smo in trudni vsi.
Skoz' Monakovo smo se vozili,
strašno razdejanje opazili,

kot ga najdeš tu pač marsikje.
Sami skuhali so si gorje!
V Illertissen smo prispeli,
kjer pa niso nas prevzeli.

Več prostora v Buchu ni.
Straža nas nazaj podi.
Ponuja nas na vse strani
in slednjič tabor nov dobi.

V Rettenbacha ples-dvoran'
je sedaj naš novi stan.
Dvorana zbita, pusta, hladna!
Tu naj prezeba družba gladna!

Družbi tolikih ljudi
tu živeti možno ni.
Trideset ljudi in sto
je s Koroške nas prišlo.

Ker na fronti trda grez,
nam je v taboru gorje.
Vodja tabora besni,
zmerja, rjove in kriči.

Med našimi Korošci,
pregnanimi ubožci
popevam že nad mesce tri
in razodevam, kar boli.

Pustiti imovino,
je že precej hudo.
Zgubiti domovino,
to je pa prebridkô,

a kar je pa še huje,
to je pregon na tuje,
ločitev od družine
so srčne bolečine.

Kaj ti ja družina,
v tujini se izve,
kjer skrita bolečina
razjeda ti srce.

Četudi vzeli so nam vse,
ostala pa ljubezen je
do mile domovine
in ljubljene družine.

Koj prvo so nedeljo tu dali razglasiti,
da v tabor kmet naj pride, če hoče nas dobiti.
So kmetje prihrumeli
in zbirati začeli.

So mlajše vse pobrali,
starejši smo ostali.
Večino kmetom tu so dali,
jih naokoli razmetali.

V Memmingen so jih nagnali,
v bolnico na delo dali.
Zanje tam prostora ni,
Pavlo¹⁴⁾ le se obdrži.

To suženjstvo moderno, znak časov nemških je!
A vojna bo minula, spomin na njo pa ne.
Ko že nekaj tednov mine,
fantov naših par izgine.

Ker pri kmetih sta stradala,
sta jo kmalu popihala:
Ambrož Franc¹⁵⁾ in Uršič Tone¹⁶⁾
predno sonce že zatone.

Zdrava mlada korunjaka
partizanska sta junaka,
vzela kmetoma kolo,
odbrzela čez goro

¹⁴⁾ Pavla Vasefal iz Mežiške doline.

¹⁵⁾ Ambrož Roza iz Mostiča je bila izseljena s sinom Francetom, ki je zbežal iz taborišča in se pripeljal s kolesom 500 km daleč na Koroško, kjer se je takoj pridružil partizanom.

¹⁶⁾ Tone Uršič st. iz Loč, obč. Bekštanj, je bil koroški partizan. Njegovo ženo Nežo s 3 otroci: Tilko, Tonetom in Francetom so izselili. Sin Tone, roj. 23. V. 1933 je zbežal iz taborišča Rettenbach, se s kolesom pripeljal 500 km daleč na Koroško in takoj odšel k partizanski edinici, pri kateri se je boril njegov oče. Najmlajši sin Franci, rojen 8. junija 1939 je bil ob času selitve šele pet let star.

med domače partizane
dol v koroških hribih zbrane.
Je bila nevarna vožnja to,
dolga kilometrov petkrat sto.

K partizanom srečno sta dospela,
pesem o svobodi sta zapela.
Drhtelo mam'cam je srce,
kaj ž njima bo, če ju ulove.

Prišla je nas sortirat
iz Augsburga eses,
za suženjstvo nabirat,
je vzela vse v pretres.

So mene povprašali,
kaj z nami se godi?
Kam naj bi mene dali,
odgovor jim sledi:

Ein Volk ist angekommen
in Elend, Jammer, Not,
man hat ihm weggenommen
den Hof, das Vieh und Brot.

Mrkačeva družina¹⁷⁾ z dvanajstimi ljudmi,
oropana posestev, potrta tu ječi.
Prehuda, strašna bol je ta,
ker hčerki Lojzki ubili so moža.

Pred hišo so ga ustrelili
in v Kislo vodo¹⁸⁾ zavalili,
tja med druge mrtve
ustreljene žrtve.

Za Jugoslavijo vstajenje
za dom in rod je dal življenje.
Ema in Hilda¹⁹⁾ imata moža
v gozdu se hrabro borita oba.

¹⁷⁾ Sekol Jože, p. d. Mrkač iz Stražišča pri Prevaljah, roj. 24. II. 1873, je bil izseljen z ženo Franjo, ki je umrla stara 63 let v taborišču. Njuna hčerka Lojzka je bila poročena s Kuharjem, bratom Prežihovega Voranca. Tudi njo so z otroki: Ivanom, Martinom, Nežo in Ano izselili. Ana je bila ob izselitvi komaj dve leti stara.

¹⁸⁾ Ime potoka.

¹⁹⁾ Ema Zdovc iz Lokavice pri Prevaljah in Hilda Razdevšek, obe poročeni hčerki Jožefa Sekola iz Stražišča pri Prevaljah; partizan Miha je mož od ene imenovanih; na eskorti v koncentracijsko taborišče je pobegnil iz vlaka esesovski patroli. Razdevškovo so izselili s 3 otroki: Leopoldom, Marijo in Alojzijem.

Glejte Miho, pravega junaka,
iz dirjajoč'ga skoči vlaka!
Stražila ga je eses,
on izgine, uide v les.

Vsa družina pomagala
partizanom je zvestò,
hrano in obleko dala,
zdaj pregnana je zato.

Pisari²⁰⁾ bratje v les so odšli.
Zofka zato se zdaj tu pokori.
Kruta eses jo je gnala v arest
in pretepava do nezavest.

Ob Baškem jezeru sameva
prijazen domek Uršiča¹⁶⁾.
Spomine tukaj nanj ogreva
si mam'ca vsa obupana.

Vprašaš jo, kako se ji godi.
Bledo lice hipno zarudi.
Zdaj se v kuhinji poti
in za hrano nam skrbi,

ki Matilda jo deli
in prijazno se smeji.
Najmlajši Uršičeve sinček
zjutraj se kot petelinček

prvi dvigne in zapoje
tri koroške pesmi svoje.
Ljubi Franci, fantek zali!
Z materjo so ta pregnali.

Za Hafnerjevo Toni²¹⁾, oj težka je povest,
ker so naenkrat vzeli domačo ji posest.
Ko vzeli so ji imovino,
pognali so jo v tujino.

Več sina ni doma, nobene hčer.
Moža človeška ubila ji je zver.
V kuhinji si leči težko bol,
ki daleč je ne najdeš naokol.

²⁰⁾ Zofija Pisar iz Stražišča pri Prevaljah.

²¹⁾ Antonija Hafner, p. d. Lapšinja iz Vranjice obč. Svetna ves. Mož je bil koroški partizan, zažgali so ga v bunkerju na Rutah, njo z otroki: Julijano, Gidejem, Hildo in Neli pa so izselili. Zaposlena je bila v kuhinji v taborišču. Hčerko Julijano so odgnali v KZ Ravensbrück.

Vsa družina pomagala
partizanom je zvestò.
Kaj je vse jim žrtvovala,
več ona in nebò.

Marija Velikonja iz Vrbe²²⁾ je doma.
V Celovcu v zaporu pretepana je bila.
Je partizanom pomagala,
postajo tujo poslušala.

To pač bil je nemški greh.
Danes se drži na smeh.
Tudi starši poslušali
tuje so postaje vse,

partizanom pomagali,
znašli so v zaporu se.
Mati mogla ni strpeti,
morala je tam umreti.

Pri Žlajhru na Sodraževi²³⁾
prijazna hišica stoji,
kjer vije krasna se dolina,
slovenska njega domovina.

Bil kmetič tam je gospodar,
svoboden lovec in gozdar.
Sameva dom in čaka zdaj,
da vrne Krušič se nazaj.

Starejši sin je v lazaret
na Dunaju že moral umret.
Drug sin je Hitlerju ušel
ter k partizanom v les odšel.

Tretji v Dachauu trpi,
ne vemo, ali še živi.
Pa za Žlajharjevo ženko
je življenje tudi grenko.

²²⁾ Velikonja Marija, p. d. Tunerle iz Vrbe, je bila s starši Jankom in Ivano Velikonja izseljena. Mati, stara 64 let, je v taborišču umrla. (Pisali so se Velikogne).

²³⁾ Pavel Krušič, p. d. Žlajhar iz Sodraževe, občina Bilčovs, je bil izseljen z ženo Katarino, hčerko Rozo in vnukinjo Frido. Ob času izselitve je bil že 62 let star. Sina Antona so odgnali v koncentracijsko taborišče Dachau. Sina Janka so prisilno mobilizirali v nemško vojsko in je v lazaretu na Dunaju umrl. Tretji sin Pavel pa se je pridružil koroškim partizanom.

Partizanom kruh je pekla,
nikdar pomoči odrekla.
To plačilo je prejela:
dolgo je v zapor' sedela.

Ker med tem hudo zboli,
za transport sposobna ni.
Zdaj pohlevno, mirno tu sedi,
z možem, Rozko čaka boljših dni.

Na Mokrijah „pri Hojnik“, bliz' Dobrle vesi
prijazna domačija tam Sienčnika²⁴⁾ leži.
Tu večkrat partizani doma so se sešli,
kjer bojni se načrt naj natančno naredi.

Očeta, ki z družino
je izgubil domovino
nikjer več videt' ni.
V gozdu se bori.

Ogrisa²⁵⁾ posestvo, prijeten kmetski raj,
tam na Mali gori, se pravi pri Odraj.
Vse izropano in prazno je po izdajstvu zdaj,
kar hitro znal je izvesti kruti nemški policaj.

Kje lepa je živina,
bogata imovina?
Odvzeli in prodali
so vse jim kar na mah,

družino pa pogнали
v zapore, da je strah.

Oče z enim sinom zdaj v Dachauu trpi,
mati pa s hčerkami se tukaj pokori.

Družina vsa ljubila,
slovensko je zemljô,
zato ja izgubila
svoj dom in vse blagô.

Na Lomskem vrh pri Kranjcu lep domek
dviga se.

S težavami in žalji bil nekdam kupljen je.
Tam Jugova družina²⁶⁾ vsa srečna je bila.
Njih mati še nikoli po svetu ni odšla.

²⁴⁾ Francka Sienčnik, žena, p. d. Hojnika v Mokrijah je bila izseljena z dvema otrokoma: Mangareto in Cvetkom. Mož je bil koroški partizan.

²⁵⁾ Janko Ogris, p. d. Odraj iz Male gore obč. Bilčovs in njegov sin Vinko sta bila v konc. taborišču Dachau. Drugi sin je bil kor. partizan. Zeno Lizo s hčerkami: Lizo, Zofko in Marijo so izselili. Najmlajša Marija je bila stara komaj štiri leta.

²⁶⁾ Ivana Jug, p. d. Kranjčeva, iz Loma pri Mežici, je bila izseljena s hčerkami: Terezijo in Marijo; moža so ji odpeljali v Dachau.

Očeta z doma so pregnali,
v zapore ga Celovca djali,
pretepali ga noč in dan.
Obraz mu bil je razruvan.

Da bi še večje rane mu zadali,
so v Dachau strašni ga potem poslali,
kjer revaž z drugimi tam hira
in mnog Slovenec strt umira.

Da moža bi uklonili,
rebri so mu polomili.
To njegova je povest,
da Sloven'c ostane zvest.

Breznik, Špilarjeva mati²⁷⁾
tudi mora zlo prestati.
To njena je povest:
moža so djali ji v arest,

nato ga v Dachau gnali;
družino mu izgnali.
Domačija s trudom pridobljena,
kar na mah bila je izgubljena.

Hintenberger iz Podpece²⁸⁾ tiho se solzi,
ker od njenih dragih nič sledu več ni.
Mož z zemljo je že pokrit.
Sinova šla sta se borit.

Pri Sveti Magdalen, pri „Kogler“²⁹⁾ je bilô.
Tja nekaj partizanov je na obisk prišlo.
Tone, hrabri partizan
od esesa je zabran.

Za kazen zdaj družina devetih se ljudi
izmučena v taborišču z nami pokori.
Njen oče je čevljar.
Brez dela ni nikdar.

²⁷⁾ Špilar Francka iz Šmartnega, obč. Ruda, je bila izseljena s 4 otroki: Marijo, Francetom, Mirkom in Terezijo; slednja je bila na dan izselitve komaj 1 in pol leta stara. Moža Vida, posestnika, p. d. Breznikove domačije, so odgnali v Dachau.

²⁸⁾ Marija Hintenberger iz Podpece, bila nad 54 let stara, bolehná. Sinova sta bila koroška partizana.

²⁹⁾ Švalb Ivan, p. d. Kogler iz Velke pri Dravogradu, je bil izseljen z ženo (Marijo), otrokoma: Kristino in Rudolfom ter materjo Marijo. Sin Anton je bil koroški partizan. S Švalbovimi so bili izseljeni še Ajtnik Barbara s sinom Simonom in hčenko Rozo ter vnukom Francetom, starim ob času izselitve komaj 1 in pol leta — vsi iz Velke pri Dravogradu.

Tu v tabru pokorita
se Krivca³⁰⁾ še oba.
Sinova zvesta skrita
pri partizanih sta.

Hči je bila zaprta
v Begunjah najprej,
v Celovcu vsa potrta
za mrežami poslej.

En vojak med nami je,
Fajmut Ivan³¹⁾ piše se.
Partizanski je služabnik
tukaj naš sedaj družabnik.

Štirje otročički Vogliča³²⁾ so tu.
Od očeta ubogih že davno ni glasu.
Mati v daljnji bolnici leži,
kjer ji dete peto se rodi.

Mnoge še družine znane
v Rožu krasnem so vselej
hranile naše partizane,
da vzdržali so naprej.

Habner, Žegar, Krušič³³⁾ in Brodnik³³⁾,
ki čez Dravo bil je zvest vodnik.
Lapuš, Švajger in Permôž,
vsak je bil na mestu mož.

Kdo naštel bi vse junake,
Smrekarje in strokovnjake,
ki so znali izvesti to,
da jo koj vse v gozd prišlo.

³⁰⁾ Krivec Gregor in Antonija iz Žerjava pri Črni.

³¹⁾ Ivan Fajmut iz Črne pri Prevaljah, bil partizanski obveščevalec. Nemci so ga ujeli in selili v taborišče.

³²⁾ Voglič Marjeta iz Globasnice je bila izseljena s štirimi otroki: Marjeto, Valentinom, Erno in Rozo; slednja je bila ob času selitve stara komaj pol leta. Dne 31. marca 1945 je rodila v taborišču sina Florjana.

³³⁾ V tej kitici in sledečih so naštet deloma aktivisti OF deloma izseljenci, P. d. Brodnik iz Velinje vasi, obč. Bilčovs. Lapuša Cvetka, kmetovalca iz Podsinje vasi, obč. Svetna ves, so izselili z ženo Marijo in 8 otroki: Cvetko, Marijo, Rezi, Cilko, Jankom, Kristo, Nado in Tomažem. Slednji je bil šele 9 mesecev star. Sabina Švajger iz Št. Janža je bila 28 mes. v KZ Ravensbrück, Andrej Pemmož iz Mač je bil v Dachau uničen.

Ves Šent Janž in Podsinja vas
čula notranji sta glas:
Treba se je žrtvovati!
Partizanom pomagati!

Voltin in Anton, pa stari Ferjan,
daleč okoli je svetu poznan.
Straža v Celovca zapor ga peljā,
v Dachau nato, kjer življenje končā.

Jože Ogris³⁴⁾, blaga duša
vzor duhovnik, duš pastir,
vsem pomagāti skuša,
da doseže dušni mir.

Tudi njega so pregnali,
ker držal je s partizani.
Kdor ni klonil, bil je strt,
izropan, seljen al' zaprt.

Gašperja Julka³⁵⁾ iz Podsinje vasi
zvésto za vse partizane skibi.
Gabrijel Cilko, Močilnik Zofijo
najdeš pri delu za domačijo.

Za Apolonijo se isto pove,
kot za Permôževe brhke hčere³⁶⁾:
tiho, previdno vse rade store,
da partizanske družine dobe.

So pa še druga šentjanska dekleta,
ki naj vam bodo sledeča našteta.
Ljudstvo ohrani jim trajni spomin,
na bolj pa še partizanski trpin.

Ljubka dekleta po Rožu so znana:
Nani, Jožefa, Klara in Ana³⁶⁾,
Rezika in pa Waldhauserja hči,
zveste Slovenke so naše krvi.

³⁴⁾ Dr. Josip Ogris, župnik v Ločah, obč. Bekštanj.

³⁵⁾ Julka Hafner, p. d. pri Gašperju v Podsinji vasi (glej opombo pod ²¹⁾), Cilka Gabrijel, p. d. Radarjeva in Zofka Müller, p. d. Močilnikova iz Št. Janža so bile v KZ v Ravensbrücku.

³⁶⁾ Hčerkе, p. d. Činkovca na Rutah pri Št. Janžu. Franc Waldhauser, p. d. Rutar iz Št. Kandolfa je bil izseljen z ženo Rezi in 2 hčerkama: Rezi in Martino v taborišče Hesselberg.

Pesem zahvalna naj bo še zapeta
tudi za vrla bilčovska dekleta!
Kar je v njih moči, prav vse so storila,
dom s partizani so skupno rešila.

Anici, Tildi, Lojzki in Mici³⁷⁾
topla zahvala gre vsem po pravici.
Kakšno plačilo pa taka dobi?
Stepena v arestu gestapa sedi.

V Pliberku Slovenskem je Šašel³⁸⁾ gospodar,
vse imetje svoje dal partizanom v dar.
Da partizani bolni bi tu se odpočili,
so v bolnico vso hišo njegovo spremenili.

Jo Gregor³⁹⁾ vestno oskrbuje,
a Šašel v suženjstvo potuje.
Pri Marku Janeza⁴⁰⁾ so v Dachau gnali,
njegovo ženo v tabor odpeljali.

Olip Gregor, zvesti Jaka
tudi dolgo več ne čaka.
Vso živino v gozd odda,
kar ima je še doma.

Še načrt si naredi,
k partizanom odbrži.
To je vzgladni mož družine,
vnete zveste korenine.

³⁷⁾ Anica Safran iz Bilčovsa, Tilda in Lojzka Miškulnik iz Kazaz in Mici Zabltnik iz Potoka, obč. Bilčovs, so bile vsaka po eno leto zaprte.

³⁸⁾ Šašel je domače ime Janeza Wieserja, posestnika v Slovenjem Plajberku, ki se je že leta 1919 kot koroški borec bojeval pod generalom Smiljaničem za Slovenski Korotan. Nacisti so ga izselili z ženo Lucijo, hčerko Milko in sinovi: Jurijem, Markom in Tevžijem. Trije sinovi, Janez, Zdravko in Gregej, pa so bili že pred izselitvijo nasilno mobilizirani v nemško vojsko. Prva dva sta dezertirala in se pridružila koroškim partizanom, Gregej pa je padel na Mumanski fronti na severu. Po izselitvi so Nemci na hišo postavili kmečkega vodjo, katerega pa so partizani kmalu pregnali in tako absolutno obvladali to okolico, imenovano Gornji konec, da so jo Nemci krstili za „Banditengau“. V zapuščeni hiši, posebno na obširnem skednju, so partizani potem skrivali ra-

O Krautovi⁴¹⁾ družini sledeča je povest:
Ker zvesta je slovenska, naenkrat je na cest'.
Po duhu in telesu stasita rodovina
Slovincem vzor domačim je Poltnika družina.

„Vsaka sila do vremena“, poudar al vedno je
glasno
oče Poltnik, dokler zrušen ni slednjič vzel
slovô.

V Echingen počiva izmučeno telo,
a duh njegov pa sniva, kristalni vzgled rodovom bo!

Ostalim vse se vzame.
Kar punkeljček na rame,
pa gredo križem svet
za dom in rod trpet.

Z grenkostjo so zadeta
hčerkam mlada leta,
ljubezen njih do domovine
v najtežjih časih jim ne mine.

---

njene tovariše tako dolgo, da jih je kaka močna patrolja prenesla v partizansko bolnico pod Košuto (v Selah). Nemci so se v ta „Banditengau“ upali samo ob največjih hajkah, ne pa v manjših patroljah, katere so partizani sprti uničevali. Janez Wieser je kmalu po vrnitvi iz izseljeništa na posledicah izselitve umrl na svojem domu v Slovenjem Plajberku.

³⁹⁾ Gregor je Gregor Kvančnik, p. d. Vovrè, sosed Šašelna, ki je Šašelnovo za silo oskrboval; posebno je nudil pomoč ranjencem, ko so „Bauernführerja“ pregnali s Šašelnovega

⁴⁰⁾ Janez Mark in Olip Gregor sta posestnika pri Strugarjih, tudi v Slovenjem Plajberku; oba sta vneto podpirala partizane. Med te pa se je vtihotapil belogandist, katerega je Mark večkrat in še na poti, ko je odšel na Bistrico v Rož izdajat, pogostil. Takoj so prišli gestapovci, odgnali njega in ženo. On je v Dachau umrl. Olip, njegov sosed, pa je z živino vred takoj zbežal k partizanom.

⁴¹⁾ Iz Bistrice pri Pliberku sta bili izseljeni dve družini Kraut in sicer: Alojzij Kraut, p. d. Poltnik z ženo Alojzijo, tremi hčerkami: Jožo, Režiko in Zoro ter sinom: Alojzijem — ter Janko Kraut, p. d. Klokar z ženo Amalijo in štirimi hčerkami: Ano, Doro, Iko in Drago. Vsi so bili odpeljani v taborišče Hesselberg — le Ana in Dora sta bili v Markt Rettenbach. Alojzij Kraut je 14. maja 1944 v taborišču Hesselberg na posledicah izselitve, star 48 let, umrl; pokopan je na pokopališču v Echingu pri Wassertrüdingen.

Družina sužnjevala
in tujcem hlapčevala
je dolga leta tri,
domov si zdaj želi.

Velik Slovenec je župnik Poljanec⁴²⁾,
v Škocijanju, Podjuni, deželni poslanec.
V zapore Celovca so ga napodili,
pretepenega kmalu nato zatrupili.

So pa tudi še rodbine,
znane blage korenine,
Mežiške ponos doline,
vzglede ljubezni domovine.

Štern⁴³⁾, Kotnik in Mrkač¹⁷⁾,
partizanski pomagači. —
Če tu še koga sem izpustil,
mi blagohotno bo odpustil.

Pétrovič in Dóbrovnik,
znani tudi Maležnik,
iz Podgore⁴⁴⁾ Borovnik
in od tam še Išovnik

partizanom so pomoč
nudili vsak' dan in noč.
Kotnik Beno in še drugi!
Zdaj po vaši naj zaslugi

glasno, veselo v dolini doni:
večno Sloven'c naj v Mežici živi!
Hornbek Ivan, mežiški dekan,
bil mučeniško od tam je pregnan.

Pučev, Rakítnik, oh, vaše trpljenje!
dali ste vse, tudi svoje življenje!
Čujte, strmite! Kar z živ'mi ljudmi
hiša naenkrat do tal pogori!

⁴²⁾ Vinko Poljanec, nazadnje župnik v Škocijanju, je bil po plebiscitu do leta 1927 slovenski deželni poslanec. Ko je odložil poslansko mesto, je postal leta 1927 predsednik Slovenske prosvetne zveze in svetnik Kmečke zbornice. Dne 13. marca 1938 so ga koroški šovinisti aretirali in v zaporu zastrupili. Umrli je 23. avgusta 1938 na posledicah zastrupitve.

⁴³⁾ V tej in naslednjih kriticah so navedeni aktivisti OF, KZ-lerji iz Mežiške doline, partizani (glej Ivan Petrov: *Morišče Dravograd*, 1946).

⁴⁴⁾ Podgora pri Kotljah.

Vsa Ladink, Ožbė družina,
koje večja imovina
daleč naokrog je znana,
je na mah bila pobrana.

Ko so dom ji razdejali,
so očeta v Dachau gnali.
Šli sinovi so v goščavo,
da bore se za državo.

Kralj Matevž je narodnjak,
ki pozna ga daleč vsak.
Vse žrtvuje,
hlev spraznuje.

Da se reši partizane,
ž njim nesrečni Korotan.
Žmavec, Ocvirk, Hudopisk in Rezar,
Zvonik, Obretan, Kavšak, gospodar.

Šterban Jožefa in Flajmiš Marjeta!
Pa še na vas naj bo pesem zapeta!
Dvornik, Kobovec in Rifelj, Kovač,
vsak izmed njih je bil zvest pomagač.

Pristov na Lešah in Škofa družina,
pa tudi Pludrova vsa rodovina.
Ivan in Pavla sta s Črne doma,
zvesta, zavedna, ves kraj ju pozna.

Vsi tu naštetí so zvesti, zavedni,
vedno pomagajo raji vsej bedni.
Čast vam, zavedne mežiške vasi!
Vrli Šent Janž⁴⁵⁾ pa se najbolj drži!

Ivo Turk je bil župan,
blaga duša, dobro znan,
vzoren, trden narodnjak
skozinskoz poštenjak.

So fašisti ga pregnali,
vse imetje mu pobrali.
V taboru je ves potr
našel mučeniško smrt.

Tam za Uršlo goro divna Jazbina leži.
Prvo mučeništvo strašno v vasi se zgodi.
Petriča družini so najprej hčer pobili,
hišo so z imetjem nato pa zapalili.

⁴⁵⁾ Št. Janž pri Dravogradu.

Pri Podboršnik, Ludranski vrh,
sledeča krutost se zgodi:
očeta, mater še povrh
policija zlobna pomori.

Ko delo strašno dovrši,
do tal še hiša pogori.
Zlobni, krut sovražnik ti,
čutil naše boš pesti!

Kakšen esese je strašni program!
Tole storiti, prav nič je ni sram!
Domača es-a je pobila jih pet
Pučelovih, ko so na njivo šli žet.

Prej so pri njih kar vso noč se gostili,
zjutraj nato pa so vse pomorili.
Kaj vse stori podivjan domačin!
Nikdar ne zabi se strašni zločin.

Kuhar s Kotelj je doma,
v Črni službo šolsko ima.
V Celovcu ga najprej zapro,
doma vse mu poberó.

Ko bil z družino je potem na cest',
se nadaljuje v Srbiji povest.
Kako se doli mu godi?
Glasu o njem več čuti ni.

Prislan Jože, ljudski učitelj,
bil slovenski je vzgojitelj.
Za slovenstvo se je trudil,
dokler ustreljen ni se zgrudil.

Munda, prošť iz Dravograda,
mučenik v zaporu strada.
Preganjan dolgo let takó,
da izgubil eno je rokó.

Ves prostran mežiški svet
dal nam je junaški cvet:
Dušan, Iztok, Peter in Andrej,
Miha, Pajo, Vinko in Tadej.

Pepca, Anica in Metika,
Vida, Lojzka, blaga Gretka,
Aleks, Žagar, Vojko, Adi,
vse našťeli tu bi radi.

Galeb, Rajko, Dudaš, Rudi,
Modras in Požarski tudi,
Viktor, Berti, Maks in drugi
starše zapustil' ste v tugi.

Dom slovenski ste rešili,
svojo srčno kri prelili.
Dali ste za dom življenje,
domovini odrešenje.

Dnevno čuje se na nebu val
velikanskih, tisočev letal,
ki brzijo na zapad,
da pospešijo razpad.

Kjer to strašno breme odlože,
v prah popolnoma tam vse zdrobe.
Kmalu sliši se topov grmenje
znak, da bliža naše se rešenje.

Kjer pa se eses še v bran postavi,
grozni ves ostane sled krvavi.
Hiše se do tal podró,
krají naokrog požgó.

Budweg⁴⁶⁾ je esesar vnet,
šarže svoje ves prežet,
še govori o nemški zmagi.
Kaj le mislijo sovragi?

V pondeljek še apel drži,
vpije in se togoti:
predno vas pa zapustim,
štiri moške postrelim!

Hribernik⁴⁷⁾, Krušič²³⁾ in Hladnik⁴⁸⁾, Čepin⁴⁹⁾
so kolovodje, ti bodo „hin“!
Naenkrat prišlo pa povsem je drugačo,
začele zato njemu so tresti se hlače!

Z motorjem šarfirar eses prihiti.
Budweg se strese in ves prebledi,
ves oborožen v motorju sedi.
Kmalu na to ga več videti ni.

Strgana se vojska nemška vrača,
ker se biti več jim ne izplača.
Kmalu bo zdrobljen še zadnji nje terór.
Trudnega vojaka loteva se humor.

⁴⁶⁾ Komandant taborišča, doma iz Gdanska.

⁴⁷⁾ Hribernik Ivan, delovodja v Žerjavu pri Črni je bil z ženo Marijo izseljen najprej v taborišče Buch, od koder je prišel v Markt Rettenbach.

⁴⁸⁾ Leopold Hladnik, pisec dnevnika.

⁴⁹⁾ Čepin Anton, lesni trgovec iz Prevalj.

Pancer-grenadir nazaj maršira,
se brez puške, v palico opira.
Gleda nas, motri smeje,
govori besede te:

Po svet' vihtel' smo strašni korobač,
jetzt hat man nun dafür erblebt den Quatsch.
Jungdeutschland splavala je zdaj po vodi,
vojska nemška srta je, na tleh povsodi.

„Bratje, le k soncu, svobodi!“
zdaj se po tabrih glasi.
Pesem slovenska povsodi
v rajhu tu nemškem doni.

Glasno, zmagoslavno se gibljejo naprej
pancerji zaveznih po švabski zemlji vsej.
Prihajajo Francozi al' njihov' Marokanci?
Se bližajo Angleži al' pa Amerikanci?

Na predvečer prihoda ves Sonnheim⁵⁰⁾ zagori.
To njega zdaj usoda je, ker so napast jih šli.
Kdor se zoperstavi,
kraj v nesrečo spravi.

Eses poskuša pancerje napast,
pognati s tem ves Rettenbach v propast.
Tegā izvesti moči ni,
jo straža trga prepodi.

Skoraj bi bil Rettenbach
ves razsut, zdrobljen v prah.
Osem mož je nastopilo
in Markt Rettenbach rešilo.

Kmalu, ko ura ena, sta odbije,
bela zastava povsod se razvije.
Rešen je Rettenbach strašnih skrbi,
rešeni, srečni pa tudi smo mi.

Zmaga prišla je, ž njo doba miru.
Bratje, vstanite, hitimo domú!
Nam Jugoslavija se nova rodi,
v svoje naročje sprejeti želi.

Nacionalsocializem je delo končal,
Srednjo Evropo porušil do tal.
Prusi, gestapo, eses in es-a,
vi ste zadali neizmerna gorja!

Končana je prestrašna žaloigra.
Na tla podrli divjega so tigra.
Bratje, dvignite glave!
Konec je igre krvave.

Mrtvi kličejo: „Maščujte!
Enesdeapē kaznujte!“
Kdor človeške pravice tepta,
kazen zadela ga bo iz neba.

Trinogi so že poskriti,
če že niso vsi pobiti,
razne zverine, gestapo, eses
in izdajalci domači tud' vmes.

Kličemo srečni iz puste daljave
vsej domovini iskrene pozdrave.
Konec je našega vsega trpljenja,
srečna prišla nam je ura rešenja.

Dvigni Primorje se, ves Korotan!
Tvoja pravica prihaja na dan!
Slovenci in Srbi so skupaj s Hrvati
svobodni, združeni, več se ni bati.

Življenje novo se rodi.
Sir Rich⁵¹⁾, major, za nas skrbi.
Rad nas sprejme, rad posluša,
nam nadloge lajšat skuša.

Vedno nudi nam pomoč,
vse stori, vse, kar je moč.
Hvala prisrčna ti, dragi mecen!
Nam si naklonjen, dobronik iskren.

Toda naštete vse dane dobrote,
da bi pozabili strašne grozote,
ne utolažijo naših željā:
vlak naj domov nas čimprej odpelja!

Trudni vračamo se iz brlogov,
iz arestov in enakih krogov
Evrope širne vseh strani,
kjer sledovi so krvi...

⁵⁰⁾ Kraj zapadno od Markt Rettenbacha.

⁵¹⁾ Major ameriške vojske, ki je bil mestni komandant v Rettenbachu.

Jaka Reichmann:

Mnogi smo živi ostali!

Koroški Slovenci smo v letih 1918 do 1920, pa tudi v vojnih letih prej in v poplebiscitni dobi imeli priložnosti dovolj, da smo spoznali brezobirno, da podivjano surovost nemških šovinistov. Ko smo prispeli kot izseljenci, brezpravne, s številkami zaznamovane žrtve neprimerne nasilja na drugo postajo v taborišče Hesselberg (prva je bila v Celovcu v barakah ob Žrelski cesti), smo si na skrivaj obetali vsak zase poleg gladovanja in šikan tudi pogin in pri tem ugibali tudi način uničenja. Le iskra upanja, da bo Reich propadel, nas je poživljala in utrjevala v odločnosti, da si rešimo življenje. Dobili smo pičlo in neokusno hrano. Ob njej smo vsled prečutih noči in naporov tudi vsi zboleli, k čemur je pripomoglo še deloma podnebje, ki je v frankovski deželi zelo nepriznajo.

Po treh ali štirih tednih životarjenja v taborišču na Hesselbergu so se začeli za nas za-

nimati razni podjetniki za izkoriščanje delovne sile. Dekleta in žene, deloma tudi fantje so bili dodeljeni kmetom z navodilom, da smo v svobodi omejeni in da morajo z nami ravnati po pravilih, ki veljajo za vzhodne delavce. Hrana pri teh kmetih je za naše razmere slaba, komaj užitna, posebno meso, ki se pozimi neprekajeno shrani v sod in se v poletju ob vročini odpre. Tako meso je bilo za nas popolnoma neužitno zaradi smradu in okusa.

Nekaj nad dvajset nas je neka komisija določila v tovarno „Bosch“ v Stuttgart. Poslovili smo se od svojih družin in od ostalih sotrpinov, s katerimi smo postali v trpljenju vsi ena družina, in se ob spremstvu nadute sestre rdečega križa odpeljali na delavno mesto. Bili smo sami samostojni kmetje in sinovi; občutek pač ni bil prijeten, pa kaj zato, saj nisi človek ampak številka. V Stuttgartu na kolodvoru nas je prevzel nek ponemčeni Madžar, da smo se z njim komaj razumeli. Ta nas je peljal v 33 km oddaljeni Weil der Stadt, kjer je bila za prenočišče izpraznjena neka dvorana z vojaš-

Tudi 15. aprila 1946 nikdar ne bomo pozabili

kimi ležišči. Od tam smo vozili vsak dan že ob štirih zjutraj na delo v Stuttgart.

V tovarni sem našel prijatelja — delavca, ki mi je dal na razpolago proti plačilu malo sobo. Z vodjem Madžarom sva se skoraj vsak dan na ta ali oni način sprla, tako da je bil vesel, da se mi je znebil. Ob pomanjkljivi hrani in zaradi nevarnega dela so mi otekale noge. Zglasil sem se pri zdravniku, ki mi je preskrbel odpust iz tovarne, češ da nisem za tako delo. Prispel sem v taborišče k družini. Toda brez dela nisem smel biti. Kmalu se je zglasil neki trgovec z žitom, da rabi voznika in moral sem k njemu. Prve dni je še kar šlo, jed je bila še dovolj dobra in vselej je bil tudi — kak sovoznik z menoj. Toda po prvem tednu sem moral voziti brez spremljevalca, natovarjati in raztovarjati pettonski avto s privozom od zore do trdega mraka. Nisem bil kos tem naporom in vsled oslabelosti sem zopet bil v taborišču, kjer je pristojni zdravnik moral hote ali nehote ugotoviti, da sem nevarno bolan. Par tednov sem bil zopet v napotje vodstvu, posebno ženskam rdečega križa v taborišču.

Pri nekem mizarskem podjetju v bližnjem mestu Wassertrüdingen, kjer je delalo že več naših števil, med njimi rajni Urankov atej, so potrebovali knjigovodjo. Na to mesto sem bil dodeljen, toda podjetnik me ni dal v pisarno, marveč tja, kjer je bilo treba skladati deske, tramovja itd. Vendar nisem prijel ne deske, ne hloda, da mi je gospodar sicer z jezo toda le pokazal, kje so njegova pisarna in knjige. Dne 8. decembra 1942 sva bila z rajnim Urankom in nekaterimi drugimi cel dan v bližini na neki žagi, kjer smo po meri žagali hlode. Zvečer istega dne so prišli orožniki in odvedli Uranka v Dachau.

Čez tri dni sem bil popolnoma nepričakovano spet brez službe, ker se je delavnica zaprla in je bil podjetnik vpoklican. V nevoljo vodstva taborišča sem bil spet brezposeln. Bila pa je že pripravljena rdečekrižarka, da me popelje za kazen, ker sem sprejel iz domovine eno pismo brez cenzure, v drugo taborišče, in sicer v Schwarzenberg, s primernim spremnim pismom; tako bi bil ločen od družine in bržkone pod poostrenim nadzorstvom. Kaj storiti? Vinc mi svetuje, naj se vležem, češ da sem bolan; poklicali so zdravnika, ki je odredil, da

moram čuvati posteljo zaradi srčne napake. Tako sem ležal tri tedne v taborišču, potem pa sem prišel v bolnico v Wassertrüdingen, kjer sem ostal tri tedne, ne da bi ozdravel. Medtem so se številni znanci znebili taborišča na ta način, da so dobili kakega sorodnika ali znanca izven Koroške, ki je bil pripravljen, da jim da začasno delo in stanovanje, izseljenci pa so se morali obvezati, da ne bodo prestopili tal Koroške, kjer so bili razlaščeni in oropani svojega imetja.

Po posredovanju dr. Tischlerja, ki je bil tisti čas v Bregenzu, sem dobil zvezo z nekim lesnim trgovcem na Predarlškem in posrečilo se mi je, da sem se preselil k njemu, kjer sem dobil z družino skromno, vendar svoje stanovanje.

Ni bilo tako hudo, bo morda marsikdo dejal! Toda ne da se niti približno popisati duševno trpljenje, katerega smo bili deležni, posebno v negotovem pričakovanju, kaj vse se bo z nami še zgodilo. Da nacisti niso imeli za nas prijetnega iznenadenja, je bilo jasno že po nad vse surovem obnašanju in brezčutnem ravnanju na transportu od doma preko Celovca v taborišča. Vedeli smo tudi že tedaj o raznih taboriščih Dachau in Buchenwald, Oranienburg in tudi o Auschwitzu itd., kjer so ljudi, bolje rečeno številke, uničevali z zverinsko naslado.

Da za nas izseljence ta žalostna pot ni ostala brez posledic, dokazuje dejstvo, da jih je že v taboriščih umrlo 67 v najboljših letih in da še sedaj v najboljših letih umirajo številni izseljenci na posledicah, ki so jih utrpeli v teh grozljivih letih nemškega nasilja. Toda mnogi smo živi ostali!

Z veliko vztrajnostjo, zatajevanjem in trdom, posebno naših mamic, smo komaj obdržali v pretežki dobi od leta 1930 do 1941 podedovani rojstni dom svojemu rodu. Lahko rečem, da je vsak izseljenec s svojo srčno krvjo čuval rodno zemljo pred grabežljivimi nemškimi rokami, ko je tako imenovana „Kärntner Bodenvermittlung“ skrbela pod okriljem katoliške avstrijske stanovske vlade za naselitev nemških protestantov med naše ljudstvo. Doprinesli smo žrtve in še jih doprinašamo. In to za naš rod, da ostane ta zemlja naša, kakor je bila naša dolga stoletja!

VSEBINA

Viktor Konjar: Koroškim bratom	2
Mira Wutti: Selili so nas	3
Vinko Gröblacher: Nekaj utrinkov iz življenja na Hesselbergu	26
Jaka: Podeželska straža	29
Lambert Pisjak: Težko slovo v logorju	30
Iz dnevnika izseljenca	36
Janko Ogris: V tujini	48
• Elizabeta Morak: Pregnanci smo romali skozi razna taborišča	49
Tri pisma izseljenca	59
Leni Kompoš: Skozi rieve in težave izseljeništvu	62
Dr. Julij Felaher: Še konec leta 1944 so selili	65
Leopold Hladnik: Zbiralno taborišče Beljak	68
V taborišču Rettenbach	70
Jaka Reichmann: Mnogi smo živi ostali	79

